

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Bedřich Mendl (1892-1940): Život a dílo

Diplomová práce

Studijní program: N7105 – Historické vědy

Studijní obor: 7105T021 – Historie

Autor práce: **Bc. Kateřina Cichá**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Kateřina Cichá
Osobní číslo: P13000865
Studijní program: N7105 Historické vědy
Studijní obor: Historie
Název tématu: Bedřich Mendl (1892-1940): Život a dílo
Zadávající katedra: Katedra historie

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce představí život a dílo Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských a sociálních dějin Univerzity Karlovy. Pokusí se načrtnout jeho pedagogickou a vědeckou kariéru v oboru hospodářských dějin.

Základem pro zpracování práce bude, kromě sekundární literatury, písemná pozůstalost, která se nachází v Archivu Akademie věd České republiky v Praze.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

MENDL, Bedřich. Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947, 112 s.

MENDL, Bedřich. Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku. Praha: Nákladem Klubu Historického, 1926, 203 s.

Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-304-0.

Prameny:

Archiv Univerzity Karlovy, Osobní složka Bedřicha Mendla, inv. č. 482, kart. 41

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Bedřicha Mendla (1892-1940), sign. I a) I e), II a), kart. 1, životopisný materiál.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.**
Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2014**

Termín odevzdání diplomové práce: **4. května 2015**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za laskavé vedení mé diplomové práce, za ochotu a zapůjčenou literaturu k tématu. Můj vřelý dík patří taktéž zaměstnancům Archivu Akademie věd České republiky, Archivu Národního technického muzea, Národnímu archivu a Státnímu okresnímu archivu v Jičíně. Poděkovat bych chtěla Mgr. Martině Vikové za pomoc se stylistikou a neúnavné vysvětlování procesu odevzdávání. Děkuji také svojí rodině a přátelům za podporu. Slovy nemohu vyjádřit svůj dík mé drahé polovičce Ing. Pavlu Presovi, jenž byl mojí oporou, fandil mi a na dlouhé měsíce byl mým nejvěrnějším čtenářem.

Děkuji také samotnému Bedřichu Mendlovi za to, že byl. A za díla, jež mne inspirovala k napsání této práce.

ANOTACE

Diplomová práce představuje život a dílo Bedřicha Mendla (1892 – 1940), historika a prvního profesora hospodářských a sociálních dějin Univerzity Karlovy.

První část práce se zabývá jeho životem od dětství a gymnazijních studií, přes vysokoškolská studia na Univerzitě Karlově a následné první zaměstnání jako středoškolský učitel v Hořicích. Popisuje také jeho činnost v rámci Československého státního ústavu historického, dosažení habilitace, mimořádné profesury, až po jeho tragickou smrt v roce 1940.

Druhá část se věnuje jeho medievistickým vědeckým dílům, monografiím, edicím, překladu a historicko-právní studii. Těžištěm jeho práce byly dějiny středověkých a novověkých měst, především hospodářské a sociální dějiny.

KLÍČOVÁ SLOVA

Bedřich Mendl, česká historiografie, životopis, hospodářské dějiny, sociální dějiny, medievistika, středověká města, Univerzita Karlova, Hořice

ANNOTATION

The diploma thesis introduces the life and work of Bedřich Mendl (1892 – 1940), a historian and the first professor of Economic and Social History at the Charles University.

The first part of the thesis deals with his life from his childhood to his tragic death in 1940 including his gymnasium and university studies at the Charles University and his first job as a secondary school teacher in Hořice. It also describes his work for the Czechoslovak State Historical Institute, his habilitation and extraordinary professorship.

The second part introduces his medieval scientific works, monographs, editions, translations and historical-law study. He focused on the history of contemporary towns, especially their economic and social history.

KEYWORDS

Bedřich Mendl, czech historiography, biography, economic history, social history, Medieval studies, medieval towns, Charles University, Hořice

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	8
ÚVOD	9
ŽIVOT	12
1 DĚTSTVÍ A GYMNAZIJNÍ STUDIA (1892 – 1911)	12
2 VYSOKOŠKOLSKÁ STUDIA (1911 – 1915)	15
2.1 První rok na univerzitě (1911 – 1912)	15
2.2 Ve Vídni (1912 – 1913)	16
2.3 Zpět v Praze (1913 – 1915)	19
3 PRVNÍ ZAMĚSTNÁNÍ A ŽIVOT V HOŘICÍCH (1916 – 1920)	24
4 ČESKOSLOVENSKÝ STÁTNÍ HISTORICKÝ ÚSTAV VYDAVATELSKÝ A ŽIVOT NA SLUŽEBNÍCH CESTÁCH (1920 – 1939)	31
4.1 Život na služebních cestách	33
5 FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY A CESTA K PROFESUŘE (1926 – 1939)	38
5.1 Habilitace (1926 – 1927)	38
5.2 Mimořádným profesorem (1934)	40
6 ZÁVĚR ŽIVOTA (1939 – 1940)	44
DÍLO	48
7 METODOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA A HLAVNÍ TÉMATA VĚDECKÝCH PRACÍ	48
7.1 Hlavní témata vědeckých prací	50
8 Medievistické vědecké práce	52
8.1 Města	52
8.1.1 Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 – 1434	52
8.1.2 Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku	57
8.1.3 Vývoj řemesel a obchodu v městech Pražských	63
8.2 Edice	68
8.2.1 Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae	68
8.2.2 Knihy počtů města Brna z let 1343 - 1365	71
8.3 Sborník	74
8.3.1 Z hospodářských dějin středověké Prahy	74
8.4 Překlad	77
8.4.1 Středověká města: studie z dějin hospodářských a sociálních	77
8.5 Historicko-právní studie	80
8.5.1 Tak řečené norimberské právo v Čechách	80
8.6 Hospodářské dějiny	85
8.6.1 Hospodářský vývoj Evropy	85
ZÁVĚR	89
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	91
SEZNAM PŘÍLOH	97
PŘÍLOHY	98

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AAV ČR – Archiv Akademie věd České republiky

ANTM – Archiv Národního technického muzea

AUK – Archiv Univerzity Karlovy

ČČH – Český časopis historický

MŠANO – Ministerstvo školství a národní osvěty

SOkA Jičín – Státní okresní archiv Jičín

NA – Národní archiv

UK – Univerzita Karlova

ÚVOD

Tato diplomová práce pojednává o životě a díle Bedřicha Mendla, historika a prvního profesora hospodářských a sociálních dějin na Univerzitě Karlově. V září letošního roku to bude již 76 let, co tento svět dobrovolně opustil a i po tolika letech od své smrti je pro široký okruh veřejnosti velkou neznámou. Pro svůj obor ovšem za svůj krátký život stačil vykonat tolik, že jeho dílo nelze přehlédnout. Je proto s podivem, že dosud nevyšla žádná monografie o tomto výtečném českém historikovi a jeho dílo je připomínáno pouze v úzce se profilující historické vědě. Cílem této diplomové práce je proto čtenáři přiblížit život Bedřicha Mendla a nabídnout mu exkurz do jeho stěžejních vědeckých prací, kvůli nimž je ve svém oboru tolik oceňován. Mendlova díla však zde nejsou konfrontována se současnou odbornou literaturou ahistorickými výklady, jelikož by takové srovnání dalece přesáhlo možnosti této práce.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části. V první části mapující Mendlův život je zachyceno jeho dětství, doba studií na gymnáziu a vysokoškolská léta. Studia na Univerzitě Karlově započal návštěvami seminářů a přednášek zvučných osobností soudobé české historiografie. Jeho život je taktéž spjatý s městem Hořice v Podkrkonoší, kde strávil svá první pedagogická léta coby učitel na místní Obchodní akademii a rodinná léta s manželkou Eleonorou a dětmi. Po návratu do Prahy jsou stěžejní jeho editorské činnosti v rámci Československého státního ústavu vydavatelského, především služební cesty po tuzemských a zahraničních archivech. Důležitým mezníkem v životě Bedřicha Mendla byla habilitace na Univerzitě Karlově a následná mimořádná profesura pro obor hospodářských a sociálních dějin. Jeho úspěšnou vědeckou kariéru a radostný rodinný život zničila nacistická okupace a rasová perzekuce, kvůli níž spáchal v září roku 1940 sebevraždu.

Druhá část práce pojednává o díle Bedřicha Mendla. Věnuje se převážně medievistickým vědeckým pracím, jelikož se jedná o těžiště jeho historického zájmu. Popsáno je taktéž Mendlovo metodologické zakotvení. Z prací je zmíněna dizertační práce s názvem *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 – 1434*¹, habilitační práce *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*², doplňující stať *Z hospodářských dějin středověké Prahy*³ a posmrtně vydaná publikace *Vývoj řemesel a obchodu v městech*

¹ MENDL, Bedřich. *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*. *Český časopis historický*. 1916, 1916(22), 54 – 67

² MENDL, Bedřich. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Praha: Historický klub, 1926

³ MENDL, Bedřich (ed.). *Z hospodářských dějin středověké Prahy*. In: VOJTÍŠEK, Václav. *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Praha: Obec hlavního města Prahy, 1932, 161 - 390.

Pražských.⁴ Jeho práce editora se nejlépe odrazila ve vydávání edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*⁵ a pečlivě zpracované edici *Knihy počtů města Brna z let 1343 – 1345*.⁶ Mezi neméně důležitá díla patří překlad knihy *Středověká města*⁷ od Henri Pirena a historicko-právní studie s názvem *Tak řečené norimberské právo v Čechách*.⁸ Čistě syntetické dílo je *Hospodářský vývoj Evropy*.⁹

Diplomová práce nejčastěji využívá dochovaných pramenů. Pozůstalost Bedřicha Mendla je uložena v Archivu Akademie věd České republiky, Archivu Univerzity Karlovy a Archivu Národního technického muzea. Hlavní pozůstalost Bedřicha Mendla je uložena v Archivu akademie věd České republiky, přičemž tento fond čítá na 25 kartonů z časového rozmezí 1898 – 1978. Obsahuje životopisný materiál, korespondenci s rodinnými příslušníky, přáteli a kolegy. Dále korespondenci s institucemi a úřady, přípravný materiál k jeho vědeckým dílům, přednášky, referáty, písemnosti z veřejné činnosti a recenze. Čerpáno je taktéž z *fondů Královské české společnosti nauk a fondu Masarykovy akademie práce*. V Archivu Univerzity Karlovy ve *fondě Filozofické fakulty* je uchována Mendlova osobní složka, jež obsahuje materiál k jeho studiu na univerzitě, habilitaci a profesuře. V Archivu Národního technického muzea je uložen *fond Bedřicha Mendla* obsahující jeho činnost novinářskou, vědecké práce, rukopisy, časopisy a záznamy vztahující se k působení v Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce. Pro práci jsou z tohoto fondu využity novinové články o Mendlových vědeckých pracích. Ve Státním okresním archivu v Jičíně jsou ve *fondě Obchodní akademie Hořice* a ve *fondě Městského úřadu v Hořicích* záznamy o jeho působení ve městě. Pro utvoření uceleného obrazu o životě a díle Bedřicha Mendla jsou taktéž využity fondy jeho přátel a kolegů, především *fond Josefa Šusty* uložený v Národním archivu a *fond Kamila Krofty*, jenž se nalézá v Archivu Akademie věd České republiky.

Diplomová práce také využívá sekundární literaturu. O Bedřichu Mendlovi dosud nevyšla žádná ucelená monografie, avšak za zmínku stojí bakalářská práce Evy Rajzlové¹⁰,

⁴ MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947

⁵ LINHARTOVÁ, Milena a Bedřich Mendl (eds.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VII (1358 - 1363), Fasciculus 5 (1362 - 1363). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963

⁶ MENDL, Bedřich. *Knihy počtů města Brna z let 1343 - 1365*. Brno, 1935

⁷ PIRENNE, Henri. *Středověká města: Studie z dějin hospodářských a sociálních*. Praha: Historický klub, 1928

⁸ MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938

⁹ MENDL, Bedřich. *Hospodářský vývoj Evropy*. 2. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, 1948

¹⁰ RAJZLOVÁ, Eva. *Bedřich Mendl (1892 - 1940). V obraze své rodinné korespondence*. Praha, 2011

kteřá pojednává o jeho životě skrze korespondenci s Eleonorou Mendlovou. V této práci Eva Rajzlová načrtla Mendlův život na služebních cestách. Jednou z nejdůležitějších publikací je sborník vydaný k příležitosti 100. výročí od jeho narození. Zde dvojice autorů Alena Míšková a Jan Paďourek stručně nastínilo jeho život.¹¹ V témže sborníku je uveřejněn příspěvek o Mendlově působení na Univerzitě Karlově od Jana Havráneka¹² a jeho život v Hořicích popisuje Tamara Holmanová.¹³ Práce také využívá publikace o osobách, jež jsou s Mendlovým životem těsně spjaty. Jedná se o práce Bohumila Jirouška *Karel Stloukal: Profesor obecných dějin*¹⁴, či přímo paměti Karla Stloukala, které shrnul ve svém díle *Historie mého života: Skutečnost poněkud zbásněná*.¹⁵ O utváření Mendlovy historické metody pojednává publikace Veroniky Středové *Strukturalismus v českém historickém myšlení*¹⁶, o vývoji před dobou jeho vědeckého profilování poté *O historismu a dějepisectví*¹⁷ od Jaroslava Marka.

¹¹ MÍŠKOVÁ, Alena a Jan PAĎOUREK. Bedřich Mendl 29. srpna 1892 - 28. září 1940. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-304-0

¹² HAVRÁNEK, Jan. Bedřich Mendl a Karlova Univerzita. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-304-0

¹³ HOLMANOVÁ, Tamara. Bedřich Mendl a jeho vztah k hořickému regionálnímu dějepisectví. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-304-0

¹⁴ JIROUŠEK, Bohumil. *Karel Stloukal: Profesor obecných dějin*. České Budějovice: Halama, 2014, ISBN 978-80-87082-32-4

¹⁵ STLOUKAL, Karel. *Historie mého života: Skutečnost poněkud zbásněná*. České Budějovice: Casablanca, 2012, ISBN 978-80-87292-20-4

¹⁶ STŘEDOVÁ, Veronika. *Strukturalismus v českém historickém myšlení*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2014, ISBN 978-80-88030-10-2

¹⁷ MAREK, Jaroslav. *O historismu a dějepisectví*. Praha: Academia, 1992, ISBN 80-200-0284-7

ŽIVOT

1 DĚTSTVÍ A GYMNAZIJNÍ STUDIA (1892 – 1911)

Na cestě mezi Kolínem a Prahou, u města Český Brod, leží malá obec Břežany, kde se 29. 8. 1892 narodil manželům Mendlovým malý Bedřich – budoucí historik a první profesor hospodářských a sociálních dějin na Univerzitě Karlově.

Bedřichův otec, Antonín Mendl, se narodil v roce 1848 v Kounici nedaleko Českého Brodu a byl nájemcem dvora knížete Lichtensteina.¹⁸ Jeho otcem byl Josef Mendl a Tereza Mendlová, rozená Krásová. Antonín byl ze čtyř sourozenců druhorozený, nejstarší Karolína se provdala za Eduarda Moravce, poté následoval Max Mendl a nejmladší byl Gustav Mendl.¹⁹ Bedřichova matka Marie, dívčím jménem Krásová²⁰, pocházela z obce Škvorce, jež je od Břežan vzdálená necelých deset kilometrů. Marie měla devět sourozenců a vyrůstala v Maďarsku, kde v roce 1854 získal její otec šlechtický statek. Právě zde se jí dostalo liberální maďarsko-německé výchovy. Česky se začala učit až po svatbě s Antonínem Mendlem a návratu do Čech.²¹ Češtinu si ovšem plně osvojila až v době Bedřichova dospívání a také vzájemnou korespondenci spolu vedli v češtině. Bedřich Mendl měl dvě starší sestry – Pavlínou, jež se provdala za Hugo Picka a zemřela na jaře roku 1914 a Hedviku, jež se provdala za Otto Frieda a jako jediná Bedřicha přežila. Manželům Mendlovým se ještě v roce 1882 narodil syn Richard, avšak z neznámých příčin zemřel v roce 1891 v pouhých devíti letech.²²

Radikální změnu v Bedřichově životě přineslo onemocnění otce, kvůli němuž se celá rodina přestěhovala natrvalo do Prahy. Zde v roce 1903 Antonín Mendl zemřel a Bedřich zůstal žít s matkou v pražském bytě²³ v ulici Palackého náměstí č. p. 357 v Podskalí.²⁴

¹⁸ Jedná se o dvůr č. p. 7, jež měl Antonín Mendl v nájmu od roku 1868. Židovští nájemci bývalých panských dvorů byli v regionu od 60. let 19. století, tedy v letech po zrušení tradiční patrimoniální správy, relativně častým jevem. Po smrti Antonína Mendla v roce 1903 přešel dvůr do vlastnictví jeho ženy Marie Mendlové.

Číslo popisná. *Obecní úřad Břežany II* [online]. [cit. 2016-11-06]. Dostupné z: <http://www.brezanyii.cz/obsah/cisla-popisna>.

¹⁹ Anton Mendl. Geni [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné z:

<https://www.geni.com/people/AntonMendl/6000000013484896650?through=6000000013485248188>

²⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1 - Propuštění z domobranecké služby

²¹ MÍŠKOVÁ, Alena a Jan PAĎOUREK. Bedřich Mendl 29. srpna 1892 - 28. září 1940. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, s. 9-29. ISBN 80-7184-304-0

²² Anton Mendl. Geni [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné z:

<https://www.geni.com/people/AntonMendl/6000000013484896650?through=6000000013485248188>

²³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 7 – Písemné práce z jazyka českého, 5. třída

Bedřich začal 16. září roku 1898 navštěvovat obecnou chlapeckou školu u Nejsvětější Trojice v Praze. První rok své docházky absolvoval u třídního učitele Antonína Skály s velice dobrým prospěchem, ovšem problémy mu činilo psaní a čtení. Druhou třídu nastoupil u Marie Rosické, kde si v psaní a kreslení výrazně pohoršil. Ve školním roce 1900 – 1901, tj. třetí třídu obecné školy, Bedřich Mendl nenavštěvoval, jelikož utrpěl vážný úraz, který měl za následek zákal oční čočky. Byl proto vyučován pouze v domácím prostředí, přičemž v zatemnělé místnosti strávil rok a i přesto, že vůbec neviděl, se stále cvičil ve psaní.²⁵ V době nemoci dělala Bedřichovi společnost česká ošetřovatelka, která mu předčítala nejen historickou literaturu, ale také Staré pověsti české od Aloise Jiráska. Nejspíše od ní Bedřich získal zájem o historii a český jazyk, jelikož po úspěšném vyléčení zranění začal vystupovat a hovořit česky. Mendlova rodina mezi sebou užívala němčinu, Bedřichův příklon k češtině ovšem respektovala. I když Mendl nechodil do školy, vysvědčení obdržel se známkami z povinných předmětů, jako byla mluvnice, počty, přírodověda, zeměpis a dějepis – všechny na výbornou.

Čtvrtou třídu obecné školy nastoupil malý Bedřich u třídního učitele Josefa Těšňovského. Ani tento školní rok se ve psaní nezlepšil, dokonce se zhoršil ve slohu, kreslení a tělocviku. Zhoršení v posledních dvou jmenovaných předmětech můžeme přičítat podlomenému zdraví kvůli nemoci. Není se proto čemu divit, že v posledním školním roce byl z těchto předmětů osvobozen.²⁶ Jakousi záhadnou výjimkou nám může sloužit vysvědčení z plavání, které získal před nástupem do čtvrtého ročníku na gymnáziu. To ho prohlašuje za volného a způsobilého plavce.²⁷ Obecnou školu Bedřich Mendl ukončil 15. července 1903 se samými jedničkami z náboženství, z vyučovacího jazyka a počtů.

Ve studiu pokračoval Bedřich na C. k. vyšším gymnáziu v Žitné ulici v Praze. Gymnazijní léta nezapočal příliš valně – převládaly u něj trojky, z krasopisu měl dokonce dostatečnou. První ročník, ač stále s dostatečnou z krasopisu, přesto ukončil s vyznamenáním. Následující roky absolvoval vždy s vyznamenáním, ačkoli problémy mu činily především jazyky, jako byla čeština, řečtina a latina. Studium na gymnáziu ukončil 7. července 1911 maturitní zkouškou s vyznamenáním.²⁸

²⁴ Podskalí je název dnes již zaniklé osady na pravém břehu Vltavy, která se nacházela mezi dnešním Jiráskovým a Železničním mostem.

²⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 7 – Sešit ve kterém se cvičil v psaní, když onemocněl oční vadou

²⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 2 – Vysvědčení z obecné školy

²⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 3 – Středoškolská vysvědčení

²⁸ Tamtéž.

Z Bedřichových spolužáků zmiňme alespoň dva, s nimiž udržoval i po skončení obecné školy kontakt. Prvním byl Josef Kříž, také později student Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Stejně jako Mendl, i Kříž navštěvoval semináře Františka Drtiny či nově nastupujícího Miloslava Hýska, ovšem „*pravou manou*“²⁹ pro něho byly přednášky Josefa Šusty. Druhým Mendlovým spolužákem byl Vladislav Klumpar, jenž si s ním dopisoval v čase první světové války. V korespondenci mu především vyjadřuje dvojnásobnou gratulaci – můžeme se domnívat, že se jedná o jeho jmenování doktorem v roce 1915 a sňatek s Eleonorou v roce 1917.³⁰

²⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 3, inv. č. 177 – Dopis od Josefa Kříže

³⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 3, inv. č. 161 – Pohlednice od Vladislava Klumpara

2 VYSOKOŠKOLSKÁ STUDIA (1911 – 1915)

Po úspěšném ukončení gymnázia byl 30. září 1911 Bedřich Mendl zapsán jako řádný posluchač Filozofické fakulty české³¹ univerzity Karlo-Ferdinandovy v Praze. Ke svému studiu si zvolil dvouobor dějepis a zeměpis.³² V té době na univerzitě působila zvučná jména soudobé české historiografie, jejichž přednášky a semináře Mendl navštěvoval.

2.1 První rok na univerzitě (1911 – 1912)

V zimním semestru prvního ročníku akademického roku 1911 – 1912 si Bedřich Mendl zapsal u Františka Drtiny Úvod do filosofie (2 hod.), Diplomatiку listin soukromých (2 hod.) u Gustava Friedricha či Dějiny anglické v 16. a 17. století (1. hod.) u Jaroslava Golla. Navštěvoval veřejnou přednášku Jaroslava Bidla Ruský církevní rozkol 17. století (1 hod.). U Josefa Pekaře docházel na Dějiny států rakouských v pozdním středověku (5 hod.) a jeho Cvičení seminární (2 hod.). K Františku Čádovi chodil na Základy psychologie (4 hod.) a k Josefu Šustovi na Dějiny 19. století od roku 1814 (5 hod.). U těchto dvou profesorů úspěšně kolokvoval na výbornou.³³ Kromě historických přednášek a seminářů navštěvoval Mendl také hodiny klasické arabštiny (2 hod.), kterou vyučoval Josef Růžička a Proseminář geografický (2 hod.) u Jiřího V. Daneše.

V letním semestru prvního ročníku si zvolil Šustovy Dějiny 19. století (5 hod.) či Čádovu Nauku o počítku (4 hod.). Zapsány měl taktéž veřejné přednášky z Českého státního práva (1 hod.) u Václava Novotného.³⁴ Navštěvoval také Cvičení seminární (2 hod.) u Josefa Pekaře a jeho Dějiny států rakouských v době Josefa II. (5 hod.), které ukončil úspěšným kolokviem. Václav Švamberský přednášel Úvod do studia geografie (1 hod.) a Proseminář geografický (2 hod.) navštěvoval u Jiřího V. Daneše. U Josefa Růžičky absolvoval Hygienu školní (3 hod.), již bylo nutné splnit, aby mohl být později připuštěn ke zkouškám pro učitelství.

³¹ Zákonem z 28. února 1882 došlo k rozdělení univerzity na českou a německou část, přičemž pouze na právnické a filozofické fakultě byla vyučovacím jazykem čeština.

PETRÁŇ, Josef. Česká filozofická fakulta 1882 - 1918. HAVRÁNEK, Jan. *Dějiny Univerzity Karlovy 1802-1918*. Praha: Karolinum, 1997, s. 257-303. ISBN 80-7184-320-2

³² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4 – Vysokoškolský index

³³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4 – Kolokvijní vysvědčení

³⁴ Jednalo se o Novotného první veřejnou přednášku, jež se konala vždy ve středu na půdě filozofické fakulty.

V následujícím semestru navštěvovala jeho přednášky i Eleonora Mráčková, za pár let již Eleonora Mendlová.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Václav Novotný (1869-1932) : život a dílo univerzitního profesora českých dějin*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2341-4

2.2 Ve Vídni (1912 – 1913)

Druhý ročník svých vysokoškolských studií odjel Bedřich Mendl díky svým vynikajícím studijním výsledkům studovat na Filozofickou fakultu univerzity ve Vídni. Konkrétně na Institut pro rakouský dějezpyt (Institut für Österreichische Geschichtsforschung), jenž byl založen v roce 1854 císařem Františkem Josefem I. Institut měl studující vzdělávat především v rakouských dějinách a v archivnictví. Výuka na škole probíhala podle francouzského vzoru³⁵ a trvala tři roky, přičemž první rok byl věnován přípravnému kurzu, po jehož úspěšném absolvování a složené zkoušce, mohl student pokračovat v dvouletém studiu. Mendl dozajista navazoval na tradici svých úspěšných předchůdců a učitelů, kteří prošli studiem Institutu. Mezi takové patřil Josef Šusta, Gustav Friedrich či Kamil Krofta. Byl tedy zapsán do přípravného dvousemestrálního kurzu.

Mendl bydlel v ulici Tendlergasse 3/27 v samém srdci Vídne, přičemž univerzitu a Institut měl v krátké docházkové vzdálenosti. O jeho život, studia i trávení volného času, se velkou měrou zajímal především jeho bratranec, filosof a docent Karlovy univerzity, Josef Fischer: „...všichni přímo dychtíme po tom, zvědět něco o Jeho životě materiálním; jako: u jakých lidí bydlí, zda se u nich také stravuje, jak začíná studium, jak bude v Institutu zapřažen.“³⁶ Právě s ním vedl Bedřich Mendl čilou korespondenci. Můžeme se domnívat, že zprávy o svém životě mimo domov podával také své matce Marii Mendlové: „Jsem skutečně již zvědav, jak se Mu bude líbit ve V., z psaní, jež dostala jeho [žel!] již odjevíš mater, konstatoval jsem s radostí, že se mu vede [neobkřičeno!] posavad dobře.“³⁷, avšak žádná korespondence z této doby se nedochovala. Dopisy mezi bratranci byly velmi veselé, je patrné, že byl mezi nimi vřelý přátelský vztah. Jejich vzájemné zkazky doplňovaly velkou měrou i debaty filosoficko-politické.³⁸ Josef Fischer informoval Bedřicha Mendla také o situaci na univerzitě a o své práci v historických seminářích: „...ted' se zase připravuji na Čádův estetický seminář. Hist. seminář je letos tak rozdělen, že Pekař a Krofta mají druhé oddělení, Bidlo a Krofta třetí, možná, že nebudu chodit do žádného.“ a dále, že: „...hodlám přednáškami ztrávit co nejméně času...“³⁹

³⁵ Vzorem byla pařížská École nationale des chartes. Obdobnými institucemi, které nabízejí studium pomocných věd historických, archivnictví či muzejnictví, jsou Archivschule v Marburgu, Bayerische Archivschule v Mnichově a Scuola Vaticana di Paleografia e Diplomatica v Římě. V Československu existovala od roku 1919 Státní archivní škola, která byla ovšem v roce 1949 zrušena.

³⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 13 - Dopis Josefa Fischera

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Především se jednalo o spor o smysl českých dějin mezi T. G. Masarykem a Josefem Pekařem.

³⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 13 - Dopis Josefa Fischera

Dalším tématem, o němž se Bedřich Mendl dozvídal, byla činnost tzv. Societas Pseudohistorica. Jednalo se o veselou společnost, jež se scházela v bytě rodiny Fischerů v Dejvicích. Jejími členy byli například Karel Čapek, literární a divadelní kritik Miroslav Rutte, ale i mnozí další. Byli to právě členové této společnosti, kteří při svých cestách do Vídně Mendla navštěvovali. Jednu takovou návštěvu podnikl další člen Societas, a sice Bedřichův bratranec Otokar Fischer, literární historik, profesor germanistiky, básník a dramatik. Do Vídně přijel na konci listopadu roku 1912 společně se svojí manželkou Blaženou s úmyslem si pobyt u bratrance užít: „...*máme chuť flámovat dle Tvého návodu. V sobotu bychom rádi někam do divadla...*“⁴⁰ Ostatně Bedřich Mendl sám co se týče volného času a zábavy nijak nezháležel. Ačkoliv byl ve svých studijních povinnostech zcela jistě svědomitý, jelikož „...*kolují zde pověsti o jeho příšerné pili...*“⁴¹, našel si čas i na zábavu. Byl členem Akademického spolku ve Vídni, krajanské studentské organizace, jež existuje dodnes. Spolek pořádal nejen různá setkání, ale také reprezentační ples konající se v prostorách Slovanské besedy. Zcela určitě se nejednalo o Mendlovu jedinou plesovou zkušenost, jelikož na toto téma v dopise Josef Fischer žertuje s úmyslným dvojsmyslem: „*Stran oné debaty o psychologii plesů...moje znalosti a zkušenosti jsou příliš chudé na diskusi...celkem bych však s jeho názory:methodou souhlasil, až na to, že jeho pozorování bude kusé, pokud se omezí na ústa a ruce a neobráti se k jiným končetinám a částem těla [skandál!]*.“⁴² Bedřich Mendl byl také členem tělocvičné jednoty Sokol.⁴³ Čeští krajané se nejčastěji scházeli v Hotelu Pošta v uličce zvané Drachengasse, kde sídlil Spolek československých akademiků ve Vídni, Slovanský zpěvácký spolek a Lumír.⁴⁴

V rámci studia Mendl absolvoval kurz arabštiny, jenž ukončil na výbornou.⁴⁵ Především ale navštěvoval historický seminář u profesora Oswalda Redlicha, u něhož si zadal seminární práci již na samém počátku svého studia v zimním semestru. Profesor Redlich neměl u studentů příliš dobrou pověst, jak dokládají vzpomínky Karla Stloukala: „*Oswald Redlich byl starý paprika. Jeho přednáška ze soukromé diplomatiky, z heraldiky, sfragistiky a archivistiky byly kožené, bez jiskry vtípu. Měly ovšem úroveň, ale unavovaly. Ani při*

⁴⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 14 - Dopis Otokara Fischera

⁴¹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 13 - Dopis Josefa Fischera

⁴² Tamtéž

⁴³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 601 – Sokol Vídeň, výroční zpráva

⁴⁴ STLOUKAL, Karel. *Historie mého života: Skutečnost poněkud zbásněná*. České Budějovice: Casablanca, 2012, ISBN 978-80-87292-20-4

⁴⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4 – Kolokvijní vysvědčení

*cvičeních se nedokázal rozehrát.*⁴⁶ Stárnoucí profesor si neúspěšně činil nárok na post ředitele Institutu, kterým byl mladší Emil von Ottenthal. Do profesorského sboru patřil také Max Dvořák, v té době již autorita oboru dějin umění, jenž přednášel nejen pro posluchače univerzity, nýbrž i pro laiky. Ze zvučných jmen můžeme zmínit Alfonse Dopsche, jenž byl dle Josefa Šusty „skutečnou hvězdou Institutu, neboť dělá něco nového – hospodářské a sociální dějiny.“⁴⁷ I když byl Alfons Dopsch „znamenitý učenec, dobrý učitel“⁴⁸, byl především přesvědčený nacionalista „...nasáklý nenávisí Němce z Čech k všemu českému.“ a „...nás Čechy neměl rád“⁴⁹ Dle vzpomínek Karla Stloukala se Dopsch choval k českým studentům chladně a zdvořile, avšak rád jim i uškodil. Národnostní problémy vyvstaly také mezi studenty samotnými. Bylo to tím, že mezi studujícími v akademickém roce 1912 – 1913 bylo mnoho Čechů, kteří místo snahy začlenit se a mluvit se svými kolegy německy, tvořili skupiny, kde mluvili výhradně česky a zapojovali se do společenských aktivit konaných v podnicích Slovanské besedy. Mendl pochopitelně neměl problémy s němčinou, avšak přátelil se více se svými krajany, než že by navazoval nová přátelství s německými studenty Institutu.

Studium Bedřich Mendl ukončil úspěšně v červenci roku 1913 prací s názvem *Die Landesprivilegien König Johans für Böhmen und Mähren aus dem Jahre 1310 und 1311.*⁵⁰ Studium ukončil také Jaroslav Papoušek, Mendlův spolužák a dobrý přítel, budoucí doktor Univerzity Karlovy⁵¹ a úředník ministerstva zahraničních věcí. Jaroslav Papoušek zároveň patřil mezi jednoho z posledních odchovanců vídeňského Institutu. Po dokončení dvousemestrálního přípravného kurzu Mendl společně s Papouškem žádali o přijetí do řádného dvouletého studia. Jaroslav Papoušek byl přijat a bylo mu přiznáno stipendium, ovšem Mendlova žádost byla zamítnuta. Oficiálním důvodem byl malý počet absolvovaných semestrů, jelikož přijatí studenti měli až šest semestrů: „Právě jsme se dozvěděli, že jste bohužel nebyl přijat, jelikož prý máte mále semestrů.“⁵² Bedřich Mendl ovšem nebyl jediný, ze studujících z historického semináře u profesora Redlicha bylo odmítnuto osm studentů. Jak

⁴⁶ STLOUKAL, Karel. *Historie mého života: Skutečnost poněkud zbásněná*. České Budějovice: Casablanca, 2012, ISBN 978-80-87292-20-4

⁴⁷ JIROUŠEK, Bohumil. *Karel Stloukal: Profesor obecných dějin*. České Budějovice: Halama, 2014, ISBN 978-80-87082-32-4

⁴⁸ STLOUKAL, Karel. *Historie mého života: Skutečnost poněkud zbásněná*. České Budějovice: Casablanca, 2012, ISBN 978-80-87292-20-4

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 6, inv. č. 475 – Práce ze semináře vídeňské univerzity

⁵¹ Matrika doktorů Univerzity Karlovy VIII. (1931–1934). *Studenti pražských univerzit 1882–1945* [online]. [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1513001005202135/30/?lang=cs>

⁵² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, karton 3, inv. č. 79 – Dopis Dostála

sám Jaroslav Papoušek píše, i jeho přijetí nebylo bezvýhradné: „...*byl jsem přijat a navržen za stipendistu, zdá se však, že proti vůli Redlichově.*“⁵³ Jaroslav Papoušek se ještě při svém pobytu v Praze setkal s Jaroslavem Gollem a vylíčil mu Mendlovu situaci v Institutu. Avšak na jakoukoliv intervenci ze strany Golla již bylo pozdě.

O Mendlův osud ve Vídni a setrvání v Institutu se zajímal také Karel Stloukal. I když on sám měl odstudovaných více semestrů, než Bedřich Mendl, místo v Institutu také nezískal. Sám odjel do Říma, kde se stal stipendistou Instituto austriaco di studi storici a Roma⁵⁴ a i nadále se zajímal o dění ve Vídni: „...*jsme velice zvědaví, jak to s Vámi ve Vídni dopadlo. Pište nám proto brzy dlouhé psaní (8 stránek!) a připojte k tomu vše, co víte nového o historii a hlavně historických z Vídne a Prahy.*“⁵⁵ Karla Stloukala a Bedřicha Mendla i v dalších letech pojilo silné přátelství.

2.3 Zpět v Praze (1913 – 1915)

Po svém návratu do Čech Bedřich Mendl i nadále bydlel na Palackého náměstí v Praze a pokračoval ve svých studiích na Karlo-Ferdinandově univerzitě. Pro zimní semestr akademického roku 1913 – 1914 si zapsal přednášky z Logiky a Cvičení seminární (3 a 2 hod.) u Františka Čády. Navštěvoval také seminář Františka Drtiny (2 hod.), či Dějiny východní a severní Evropy u Jaroslava Bidla (4 hod.). František Dvorský mu přednášel o Geografii světového obchodu (2 hod.). Gustav Friedrich vedl veřejnou přednášku O listinách věr. notářů (1 hod.) a soukromou přednášku O listinách císařských (2 hod.). O ústavních dějinách nové doby (3 hod.) naslouchal Kamilu Kroftovi, u něhož měl zároveň zapsána Seminární cvičení (2 hod.). Na seminář docházel také k Josefu Pekařovi (2 hod.). Velké úsilí Mendl věnoval nejen historickým přednáškám a seminářům, ale také cizím jazykům – chodil na Cvičení v četbě listin (1 hod.) a Arabštinu (2 hod.), kterou vyučoval zakladatel české orientalistiky a univerzitní profesor Rudolf Dvořák. K lektoru Markovinovi docházel na Ruštinu pro začátečníky (2 hod.) a k literárnímu historikovi Josefu Hanušovi na Dějiny literatury české (3 hod.).

V letním semestru navštěvoval Bedřich Mendl přednášku Františka Krejčího, jež nesla název Nové proudy idealistické (1 hod.) a jeho Cvičení seminární (2 hod.). K nově habilitovanému docentovi Edvardu Benešovi docházel na Filosofii dějin (3 hod.)

⁵³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, karton 4, inv. č. 234 – dopis Jaroslava Papouška

⁵⁴ JIROUŠEK, Bohumil. *Karel Stloukal: Profesor obecných dějin*. České Budějovice: Halama, 2014, ISBN 978-80-87082-32-4

⁵⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, karton 5, inv. č. 301 – dopis Karla Stloukala

a k Františku Drtinovi na Cvičení seminární (2 hod.). Profesor František Čáda ho vyučoval Theorii vědy (3 hod.) a taktéž u něj absolvoval Seminární cvičení (2 hod.). A protože mezi Mendlův dvouobor patřila také geografie, nesměla zde chybět přednáška z Fysické geografie (4 hod.) od Václava Švambery. Profesor Gustav Friedrich mu přednášel O kanceláři a listinách Království Českých (2 hod.) a profesor Václav Novotný o Středověkých sektách (2 hod.). K Jaroslavu Bidlovi docházel naslouchat o Dějinách východní a severní Evropy (3hod.). U Josefa Pekaře měl zapsánu přednášku z Přehledu dějin rakouských (5 hod.) a Cvičení seminární (2 hod.). U Kamila Krofty poté Ústavní dějiny rakouské od roku 1740 (5 hod.) a taktéž měl u něj Cvičení seminární (2 hod.). U Karla Chytila měl zapsanou přednášku o Rembrandtovi (1 hod.) a také Cvičení seminární (2 hod.). Ani v tomto semestru nemohl Mendl opomenout hodiny u doktora Josefa Růžičky z Klasické arabštiny (2 hod.) a u Rudolfa Dvořáka Čtení výboru z tradic muslimských (2 hod.). Zapsány měl také hodiny ze Staré literatury české (5 hod.) u doktora Smetánky a Dějiny literatury německé (3 hod.) u doktora Arnošta V. Krause.⁵⁶ V březnu roku 1914 vykonal Bedřich Mendl předběžnou zkoušku filosoficko-pedagogickou pro učitelství na středních školách.⁵⁷

Tento akademický rok neznamenal pro Mendla pouhé studium, i v jeho osobním životě došlo k několika zvrátům. Především se rozhodl vystoupit z židovské obce, jejímž členem byl již od narození. V roce 1916 již při pobytu v Hořicích podstoupil římskokatolický křest. Můžeme se také domnívat, že v tomto čase navázal bližší vztah se svojí spolužačkou a budoucí manželkou Eleonorou Mráčkovou, jelikož se setkávali na univerzitních přednáškách.

Zimní semestr závěrečného ročníku akademického roku 1914 – 1915 pokračoval Bedřich v Cvičeních seminárních (2 hod.) u Františka Čády, který ho také vyučoval Nauce o metodě (3 hod.). K profesorovi Františku Krejčímu docházel na Psychologii citu (3 hod.) a na povinnou přednášku ze zeměpisu k Václavu Švambergovi, který vyučoval Oceanografii (4 hod.). Doktor Jiří V. Daneš poté přednášel o Říši ruské (2 hod.) a Gustav Friedrich o Palaeografii latinské (5 hod.). Profesor Jaroslav Bidlo hovořil o Dějinách říše polskolitevské (2 hod.) a Josef Šusta o Dějinách doby nové (5 hod.). Mendl navštěvoval také přednášku Kamila Krofty o Ústavních dějinách rakouských (3 hod.) a byl zapsán v jeho Seminárních cvičeních (2 hod.). U profesora Václava Novotného měl zapsány Dějiny hnutí husitského (5 hod.) a u Karla Chytila Umění století devatenáctého (2 hod.). Jako každý akademický rok,

⁵⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4 – Vysokoškolský index

⁵⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4 – Výsledek předběžné zkoušky

i letos docházel k arabistovi Rudolfu Dvořákovi na Arabštinu, tentokráte pro pokročilé (2 hod.) a k Josefu Růžičkovi na Interpretaci básní staroarabských (2 hod.). Mendlův bratranec – literární historik, profesor germanistiky, básník a dramatik – Otokar Fischer, ho vyučoval Soudobé německé drama (2 hod.) a také ho soukromě doučoval cizí jazyky a literaturu.

Poslední semestr svých vysokoškolských studií měl Bedřich zapsáno o něco méně přednášek a cvičení. Důvodem byla příprava na doktorské zkoušky, jež ho v roce 1915 čekaly. Letní semestr zahájil přednáškami u Františka Krejčího, který hovořil o Leibnitzovi (1 hod.) a Daneš o Říši ruské (2 hod.). U Františka Čády měl zapsány Problémy noetické (3 hod.) a Cvičení seminární (2 hod.), kde psal seminární práci na téma *Zákony v historii*.⁵⁸ Profesor Gustav Friedrich ho poté vyučoval O listinách papežských (2 hod.) a také měl veřejnosti přístupnou přednášku o Heraldice (1 hod.). Profesor Jaroslav Bidlo si jako téma své přednášky zvolil Dějiny východní a severní Evropy (2 hod.) a Josef Pekař přednášel o Dějinách roku 1848 (5 hod.). U Kamila Krofty neměl zapsanu žádnou přednášku, zato navštěvoval jeho Cvičení seminární (2 hod.). U Václava Novotného docházel na veřejnou přednášku o Historiografii doby husitské (1 hod.). Ani v tomto semestru nemohl Mendl opomenout zápis přednášek o dějinách literatury, konkrétně u Jaroslava Vlčka o Literatuře české od století sedmnáctého (5 hod.) a u Arnošta V. Krause o Dějinách literatury německé (3 hod.).⁵⁹

V rámci studentského života byl Bedřich Mendl aktivním členem Svazu československého studentstva, kde reprezentoval Národní stranu svobodomyšlnou. Z pozice zástupce svazu a předsedy redakční rady připravoval vydání almanachu k pětistému výročí upálení mistra Jana Husa. O přípravě almanachu si Mendl vedl rozsáhlé zápisky.⁶⁰ Celý almanach měl být rozdělen na tři části, které sestávaly z krátkých projevů předních kulturních osobností o Janu Husovi a husitství, z článku vystihující význam Husova kultu v českém prostředí a z popisu ideových proudů vycházejících z Husova učení. Stěžejní částí měly být projevy předních osobností, kdy každý člen redakční rady dostal přidělené osoby, jichž měl oslovit. Mendlovi byli přiděleni Jaroslav Goll, Josef Pekař, Josef Šusta a Jaroslav Bidlo, kteří mu účast na almanachu odřekli. Participaci na almanachu ovšem přislíbili Václav Novotný⁶¹, Julius Glücklich, František Bartoš, Arne Novák a Otokar Theer. Kamil Krofta nejdříve

⁵⁸ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 9, inv. č. 502 – Seminární práce u prof. Čády

⁵⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4 – Vysokoškolský index

⁶⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 602 – Organizace příprav k vydání almanachu

⁶¹ Václav Novotný přislíbil uveřejnění některého z citátů z jeho děl s husovskou tematikou.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Václav Novotný (1869-1932): Život a dílo univerzitního profesora českých dějin*. Praha: Academia, 2014, ISBN 978-80-200-2341-4

souhlasil, že do almanachu přispěje svým referátem, ovšem poté názor změnil: „...myslím, že by bylo nejrozumnější všechny oslavy odložit na dobu pozdější a možná pro nás příznivější.“⁶² Bedřich Mendl oslovil také Otokara Březinu a Zdeňka Nejedlého, ti však na jeho dopisy s výzvou nereagovali.

Nutno dodat, že doba pro psaní almanachu nebyla vůbec příznivá. Právě probíhající válka přála jiným tématům a problémům, Husovo výročí nebylo nabíledni. Což je patrné i z reakcí oslovených. Josef Šusta se vyjádřil takto: „*Dnes kdy je válka, kdy mnozí mají syny na vojně...a nezdá se Vám, že právě nyní není vhodná doba k takovému podniku.*“⁶³ Jaroslav Goll čelil Mendlovým otázkám ve svém bytě, kde ho mladý student navštívil: „*Mně není sympatická anketa, při níž nelze prostě odpovědět: ano nebo ne. A pak není mi jasno co na mně chcete. Můj osobní poměr: já žádného osobního poměru k husitství neměl. Já nevím, co bych vám napsal...snad vám křivdím, ale nedivte se mi, žiji úplně mimo svět, nikdo ke mně nechodí, o ničem se nedovídám.*“⁶⁴ Josef Pekař byl s přispěním do almanachu požádán dříve, než jeho učitel Jaroslav Goll. Nejspíše tento fakt podnítil Pekařovu zamítavou odpověď, jelikož vytušil Gollovo vyjádření k oslavám Husova jubilea a z osobních motivů se nechtěl stavět proti názoru svého mentora.⁶⁵ Jeho vyjádření znělo takto: „*A já Vám také odřeknu. My prostě necítíme nutnost něco psát. Máte tu dva odborníky prof. Novotného a Kroftu, vůbec u nás o náboženských dějinách se již psalo až příliš mnoho. Nechte ty klerikáty různých táborů, ať se přou o náboženství. Letos ty orgie tak jako tak tou válkou byly velice umírněny, tu by bylo zbytečno abychom ještě my jim to kazili.*“⁶⁶

Jaroslav Bidlo reagoval obdobně jako Šusta, Pekař i Goll – své přispění do almanachu zamítl, ovšem z jiných popudů, než předešli historici: „*Proč přicházíte tak pozdě? Ale vy jste byl již před dvěma měsíci u jiných pánů a já mám dojem, že jsem tu páté kolo u vozu. Jest to z mé strany snad ješitnost, ale ješitnost jistě oprávněná.*“ (Vykládám pravdu o svých návštěvách u Golla, Šusty, Pekaře, že jsem tím ztratil odvahu k němu jíti...) „*Mně na tom nezáleží zda professor Goll něco napíše nebo nenapíše, já se nikdy nebojím vysloviti své názory, k nimž jsem po svědomité vědecké práci došel. Když jste si však na mne tak pozdě vzpomněli, nechci někde býti páté kolo u vozu. Považuji to za nedostatek taktu vůči své osobě....*“⁶⁷

⁶² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 3, inv. č. 175 – Dopis od Kamila Kroftu

⁶³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 602 – Organizace příprav k vydání almanachu

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ KUČERA, Martin. *Rakouský občan Josef Pekař*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0988-6

⁶⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 602 – Organizace příprav k vydání almanachu

⁶⁷ Tamtéž.

Z vydání almanachu nakonec sešlo, sám Mendl situaci okomentoval takto: „...ústřední sbor se usnese prozatím od publikace této ustoupiti. Tím nabývá celý náš podnik rázu čistě historického. Ukládám zde zkušenosti osobní, jež mají cenu jako taký hromadný psychologický experiment⁶⁸ vykonaný na některých z předních našich lidí.“⁶⁹

V květnu roku 1915 byl Bedřich Mendl povolán do domobranecké služby⁷⁰, což byl mimo jiné také důvod, proč zastavil práce na vydání almanachu. O pár měsíců později byl ovšem z této povinnosti vyloučen kvůli zdravotní prohlídce a byl prohlášen za neschopného služby.⁷¹ V roce 1922 mu bylo vydáno osvědčení, kde byl zproštěn placení vojenské daně.

16. prosince 1915 Mendl složil úspěšně zkoušky z filosofické propedeutiky a dějepisu, jakožto předmětů hlavních. Ve zkušební komisi zasedali Josef Pekař, Josef Šusta a František Čáda. Z dějepisu mu byla přijata seminární práce *Hospodářské a sociální poměry na Novém Městě Pražském v letech 1378-1430*⁷², která díky svému obsahu a metodě zpracování zcela stačila jako práce dizertační. Hodnocena byla jako velmi dobrá. Z filosofické propedeutiky Mendl zpracoval práci *Husovy názory filosofické*, jež obdržela hodnocení dobře.⁷³ Zkoušku musel podstoupit také z češtiny jakožto řeči vyučovací a němčiny, což byl předmět obecný. Vykonat musel zkoušky z předmětů pomocných – z řečtiny a latiny. Ústní zkouška ze zeměpisu, což byl předmět vedlejší, se mu ovšem nepodařila na první pokus, a proto ji musel v letním semestru roku 1916 opakovat.

Bedřich byl promován doktorem filosofie a získal titul PhDr., čímž byl způsobilý vyučovat dějepis a filosofickou propedeutiku na vyšších středních školách a zeměpis na nižších středních školách, kde byla vyučovacím jazykem čeština. Až v roce 1917 si aprobaci rozšířil a po schválení práce s názvem *Přehled činných sopek v Evropě* a ústní zkoušce, byl usnesen 23. května 1917 způsobilý vyučovat zeměpisu na vyšších středních školách.⁷⁴

⁶⁸ Stejný název pro svůj článek zvolila také dvojice autorů MÍŠKOVÁ Alena – PAĎOUREK Jan, *Psychologický experiment Bedřicha Mendla. Neznámá anketa k 500. Výročí upálení M. Jana Husa*. In: *Dějiny a Současnost 15*, 1993, č. 1. Viz také KUČERA Martin, *Studentská anketa k výročí M. Jana Husa v roce 1915. Z dějin mínění české tvůrčí inteligence za první světové války*. In: *Pocť profesorů Zdeňku Kárníkovi. Sborník příspěvků k jubilantovým sedmdesátinám*. Praha, 2003, ISBN 80-246-0612-7

⁶⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 602 – Organizace příprav k vydání almanachu

⁷⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1 – Domobranecká legitimace

⁷¹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1 – Prohlášení o nezpůsobilosti k vojenské službě.

⁷² Setkat se také můžeme s názvem „*Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských*“. Tento název Mendlovy dizertace je uveden také v inventáři archivu Akademie věd, kde je uložena jeho pozůstalost.

⁷³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4 – Vysvědčení učitelské způsobilosti

⁷⁴ Tamtéž.

3 PRVNÍ ZAMĚSTNÁNÍ A ŽIVOT V HOŘICÍCH (1916 – 1920)

Po ukončení studií nemohl Bedřich Mendl vyučovat na státních středních školách v Praze. Bylo to především kvůli jeho radikálním politickým názorům, jimiž se netajil. Publikoval v časopise *Neodvislé listy národní strany svobodomyšlné*, jehož činnost byla oficiálně roku 1915 zastavena.⁷⁵ Starost o Mendla měl i jeho bratranec Josef Fischer, s nímž často vedl politické debaty. Ani Josefu Fischerovi se nepozdávala Mendlova politická horlivost, a proto ho nabádal k obezřetnosti: „*Doufám, že přece přijdeš k rozumu, až se na mne zlobíš sebe více; že uznáš, že můžeš být nebezpečným jenom a výhradně sobě samému.*“⁷⁶

K odchodu z Prahy ho pobízela také situace v osobním životě. S Eleonorou Mráčkovou, spolužačkou ze studií a taktéž historičkou, se plánovali vzít. Mendl věděl, že pokud chce založit rodinu a finančně ji zaopatřit, bude muset svoji vědeckou kariéru upozadit a přijmout zaměstnání mimo hlavní město. Odchod z Prahy si vyčítala především Eleonora, jak dokládá ve své vzpomínce: „*Měla jsem tehdy špatné svědomí, věděla jsem, že jde učit na malé město, jen proto, abychom se mohli vzít a bála jsem se, že pobyt na venkově bude na závadu jeho vědecké práci...Bedouš mě ujišťoval, že nemám se strachovat, - že ten, kdo chce vědecky pracovat – dovede pracovat i za ztížených podmínek.*“⁷⁷ Novým domovem se tak oběma staly Hořice v Podkrkonoší. Zde pomohla dobrá známost s ředitelem místní obchodní školy Josefem Pazourkem, s jehož rodinou se Mendlovi přátelili již řadu let. Mendl napsal na obchodní akademii žádost o pracovní místo, kde rovněž uvedl, že je zatím zaměstnán jako vědecká pomocná síla při sestavování edice *Regesta diplomatica nec non epistolarie Bohemiae et Moraviae*⁷⁸ při akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.⁷⁹

Na Hořické obchodní škole⁸⁰ nakonec získal místo coby suplent⁸¹ a měl vyučovat prozatím pouze němčinu a zeměpis. V prvním ročníku, tj. školním roce 1916 – 1917 učil ve všech třídách po dvou hodinách zeměpisu, němčinu po čtyřech hodinách v prvním ročníku.

⁷⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 6, inv. č. 444 – Dopis od redakce časopisu

⁷⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 6, inv. č. 13 – Dopis od Josefa Fischera

⁷⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 630 – Mendlová Eleonora, Bedřich Mendl a Hořice

⁷⁸ Místo v Regestech zajistil Bedřichovi Kamil Krofta.

⁷⁹ SOkA Jičín, fond Obchodní akademie v Hořicích, kart. 3, inv. č. 174 - Osobní spis B. Mendla

⁸⁰ Obchodní škola v Hořicích vznikla výnosem Ministerstva kultury a vyučování z 9. července 1898. Její brány se poprvé otevřely 20. září 1898 a jednalo se svého času o teprve druhou úplnou dvoutřídní obchodní školu, kde byla vyučovacím jazykem čeština (německých škol bylo pět). Žáci získali studiem kupeckých počtů, korespondencí německou a českou, účetnictvím, obchodní naukou, naukou o zboží a obchodním zeměpisem, úplné odborné vzdělání a mohli se věnovat obchodnickému zaměstnání. Již v době zřízení školy, byl jejím ředitelem Václav Pazourek. V době nástupu Bedřicha Mendla do řad učitelského sboru v roce 1916 měla škola již 3 ročníky, v příštím školním roce se měl otevírat ročník čtvrtý.

SOkA Jičín, fond Městský úřad v Hořicích, kart. 171, inv. č. 1462 – Výnos ministerstva

⁸¹ V prosinci roku 1919 byl Bedřich Mendl Ministerstvem školství a národní osvěty jmenován definitivním profesorem. SOkA Jičín, fond Obchodní akademie v Hořicích, kart. 3, inv. č. 174 - Osobní spis B. Mendla

V dívčí dvoutřídní obchodní škole poté šest hodin němčiny a v kupecké pokračovací dvě hodiny zeměpisu. Pro Mendla bylo učení ze začátku velmi těžké protože: „...*chlapci v nejvyšší třídě, z nichž někteří byli jen o málo mladší než já sám, vystihli mé slabosti a zneužívali toho.*“⁸² Jemu bylo v té době 24 let, nejstarším žákům kolem 20 let.

Kromě vyučování spravoval zeměpisný kabinet⁸³ a vedl zápisy z porad učitelského sboru. Z první řádné porady se tak dozvídáme, že v roce nástupu Bedřicha Mendla na hořickou akademii, čítala na 113 žáků ve třech ročnících a 50 žaček dívčí školy. Studenti pocházeli z rodin obchodníků, průmyslníků, dělníků, ale i z rodin učitelských a profesorských. Vzhledem k probíhající válce absolvovali někteří žáci vojenskou službu. V roce 1916 narukovalo hned 16 studentů, od roku 1915 sloužilo osm studentů a dva studenti se vrátili z války jako invalidé. I přesto byl stav žactva shledáván vzhledem k okolnostem za příznivý.⁸⁴ Jak víme, Bedřich Mendl byl prohlášen za neschopného vojenské služby. Důvodem byl podlomený zdravotní stav, který ho pronásledoval již od dob dětství, kdy trpěl oční chorobou. Mohlo se ovšem jednat i o potřebu posílit učitelský sbor kvalifikovaným vyučujícím, jelikož kvůli válce muselo mnoho učitelů nastoupit vojenskou službu. Mendl psal v červenci roku 1917 své matce a svěřoval se jí s těžkou situací ohledně zásob jídla, jež byly válkou nutně nedostačující: „...*málo dost jest chleba a mouky na osobu. Brambor vůbec není, maso jen dvakrát, třikrát v týdnu, vepřové jen na lístky jednou za čas, vejce za 40 k vzácnost, máslo na radnici jednou za čas, jinak vzácnost atd. atd. Všeobecně berou nyní nejen úředníci a učitelé, nýbrž i prosté rodiny dělnické obědy z hostinců...jídlo nutno dnes počítati i zde na více než sto korun a oproti tomu každá mzda mizí.*“⁸⁵

Rok 1917 byl přelomový i v jeho osobním životě, protože se 15. ledna oženil s Eleonorou Mráčkovou. Svatbu plánovali ještě při pobytu v Praze a řešili především legitimnost svatebního obřadu s Evženem Šternem, advokátem a později sekretářem ministerstva sociální péče. Ten jim sdělil, že dle platného občanského zákoníku nemohou uzavřít manželství lidé, jejichž vyznání jsou různá.⁸⁶ Mendl vystoupil z židovské obce, byl tedy bez konfese a Eleonora byla členkou římskokatolické církve. Chtěli-li uzavřít církevní sňatek, museli být členy jedné církve. Variantou byl také obřad občanský, ovšem snoubenci

⁸² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 9 – Vzpomínka – pobyt v Hořicích 1916 - 1920

⁸³ Zeměpisný kabinet byl svým vybavením rozsáhlý: 2 globusy, 39 nástěnných map, 98 diapozitivů, 443 obrazů, 7 přístrojů, místopisný slovník, lupa a Ottův zeměpisný atlas.

SOkA Jičín, fond Obchodní akademie v Hořicích, kart. 7, inv. č. 7 – Protokoly z porad učitelského sboru

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 21 – Dopis matce Marii Mendlové

⁸⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 5, inv. č. 325 – Dopis od Evžena Šterna

by museli být bez vyznání. Nejspíše pod tíhou těchto okolností či z touhy dopřát Eleonoře důstojný obřad, se nechal Bedřich 21. 12. 1916 pokřtít a vstoupil do církve římskokatolické.⁸⁷ Snoubenci se nebrali proto, že by „museli“, nýbrž z lásky. Důkazem nám je narození prvního dítěte Eleonory, jež přišla na svět až rok po svatbě, 27. ledna 1918. Jméno získalo děvčátko nejen po své matce, ale i po své babičce, Bedřichově tchyni Eleonoře Mráčkové. Po Eleonoře se manželům Mendlovým narodil dne 23. dubna 1919 syn Dušan a 10. října 1921 následovala poslední dcera Milena.⁸⁸

V druhém roce své učitelské kariéry byl Bedřich Mendl velice zaměstnán vyučováním, o čemž referoval Kamilu Kroftovi ve svém dopise: „...*Mám 25 hodin týdně, z toho 10 hodin němčiny a 5 češtiny, 6 zeměpisu a 4 dějepisu.*“⁸⁹ Učil také válečné invalidy psaní na stroji a zeměpis na nově zřízené hospodářské škole.⁹⁰ Ani na svou vědeckou činnost Mendl nezapomínal a zvládal být i vzorným manželem: „*Doma štípal dříví a chodil když pršelo nebo když děti stonaly a já musela být doma pro mléko a tak je skoro záhadou, jak mu vybyl čas na vědu.*“⁹¹ I nadále spolupracoval externě na *Regestech* a zpracovával své starší práce do tisku, jako byl *Vývoj populace od válek husitských, Poměr Čech ke staré říši a Fridrich Falcký a české naděje pobělohorské*. Že se jednalo o neaktuální statě vzhledem k probíhající válce je patrné z dopisu Kamila Krofta: „*O Vaší práci o Fridrichu Falckém...měl jsem příležitost mluvit o ní s Vaším bratrancem, Fischerem mladším. Nicméně není mi jasno, jak práce ta bude založena a nevím tudíž, zda by se mi hodila do České revue. Chceme totiž přinášet pokud možno jen věci které mají politický význam, přímý nebo nepřímý vztah k veřejnému našemu životu...Článek ryze historický bez vztahu k naší politické přítomnosti by se nám proto méně hodil.*“⁹² Ke studiu a přípravě těchto statí si Mendl nechával zasílat archiválie až z Prahy. Články psal také do časopisu *Národ* a do *Hořického Obzoru*.

Na jaře roku 1917 se Mendl dozvěděl, že místní archiv nacházející se ve sklepech hořického zámku, je v havarijním stavu a postupně začíná podléhat zkáze. Rozhodl se, že ho uspořádá a využije archiválie i pro svoji vlastní vědeckou práci při jejich třídění. Podmínky zámeckého sklepení ovšem nebyly ideální pro takovou práci, a proto se rozhodl všechny archivní materiál přemístit k sobě domů. Eleonora na tuto „akci“ vzpomíná s nadhledem podporující manželky a historičky zároveň: „*Vyjednal tedy se správcem hořického*

⁸⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 23, inv. č. 10, dodatky – Křestní list

⁸⁸ Archiv UK, fond Filozofické fakulty, kart. 41, inv. č. 482 – Osobní výkaz

⁸⁹ AAV ČR, fond Kamil Krofta, inv. č. 170 – Dopis od Bedřicha Mendla

⁹⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 9 - Vzpomínka – pobyt v Hořicích 1916 - 1920

⁹¹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 630 – Mendlová Eleonora, Bedřich Mendl a Hořice

⁹² AAV ČR, fond Kamil Krofta, inv. č. 170 – Dopis pro Bedřicha Mendla

velkostatku, že archiv nechá odvozit na trakaři k nám domů. A tak se do našeho pěkného bytu, který jsem s láskou upravovala a opatrovala jako všechny mladé hospodyňky, nastěhovaly celé haldy archiválií, které zabraly kde jaký kout a sahaly místy skoro až do stropu...bylo po kráse, pokoje staly se skladištěm starých listin. Ale nemrzelo mě to, byla jsem také historička a měla jsem o archiváliích zájem. Nemrzelo mě ani, že s archivem se k nám nastěhovali cvrčkové.⁹³ Výsledkem inventarizace archivního materiálu a jeho studiem byly Mendlovy články, jež uveřejnil Časopis pro dějiny venkova s názvem *Z novějších dějin agrárních*. V roce 1920 vyšla také studie *Hořicko v letech 1789 – 1848* jakožto zvláštní otisk ve Zprávách hořického musea. Studie pojednávala o raabizaci na panství hořickém a jejím důsledkům v hospodářské a pracovní sféře a srovnávala hořické panství s jinými panstvími v Čechách.⁹⁴ Eleonora Mendlová přibližuje témata této práce ve své vzpomínce: „*Tento úsek dějin panství hořického je velmi napínavý, tehdy byla tam právě prováděna Raabova reforma, kterou poddaní byli propuštěni z nevolnictví a robota proměna v peněžité nebo obilní dávky. Studie přináší zprávy, jaké nové plodiny byly zaváděny na hořickém panství, v rušení rybníků, v tom, jak správce Kerner začal na Hořicku vysazovat stromky a položil tak základ pověstnému hořickému ovocnářství, jak také zavedl pěstování zeleniny ve velkém pro krkonošské kraje...zprávy o velkém hladu r. 1805, kdy lidé v zimě jedli otruby a slámu...*“⁹⁵

Díky inventarizaci hořického archivu se Bedřich Mendl začal věnovat také regionálním dějinám, k čemuž ho nabádal Josef Vítězslav Šimák⁹⁶: „*Budete-li moci, dejte se vedle hlavních svých studií do tamní historie; je bohatá a skoro všechn materiál je sebrán od Jandery v tamním museu...*“⁹⁷ Josef Stanislav Jandera, hořický rodák, první hořický dějepisec a profesor matematiky na pražské univerzitě, zpracoval dějiny Hořic s titulem *Poznámky k dějinám města a panství Hořice*. Janderovo dílo ocenil i J. V. Šimák v dalším dopise pro Mendla: „*...že není snadno zmoci Janderovy materiálie, vím, neboť jsem je měl v ruce, obdivoval jsem se tomuto v pravdě geniálnímu muži, který o tolik generací předstihl, sám matematik, ostatní topografy. Arci i tu se potvrzuje zkušenost, že nejlepší lokální historikové*

⁹³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 630 – Mendlová Eleonora, Bedřich Mendl a Hořice

⁹⁴ HOLMANOVÁ, Tamara. Bedřich Mendl a jeho vztah k hořickému regionálnímu dějepisectví. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, s. 53-58. ISBN 80-7184-304-0

⁹⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 630 – Mendlová Eleonora, Bedřich Mendl a Hořice

⁹⁶ Josef Vítězslav Šimák (1870-1941) – turnovský rodák, historik se zájmem o historickou vlastivědu a profesor Univerzity Karlovy.

KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák: Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2013. ISBN 978-80-904446-9-0

⁹⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 5, inv. č. 313 – Dopis od J. V. Šimáka

*jsou – z matematiků.*⁹⁸ Výsledky Mendlova výzkumu vydal Hořický Obzor již v roce 1917. Janderovo obsáhlé dílo Mendl přehledně roztrídil a uspořádal, přičemž z tohoto třídění později vycházeli další hoříčtí historici a badatelé. I poté, co se Mendlovi v roce 1920 přestěhovali z Hořic zpět do Prahy, Bedřich Mendl pátral ve strahovském a želivském klášteře, kde našel další Janderovy spisy. Měl v úmyslu je kriticky zpracovat a napsat obsáhlé dějiny Hořic. Avšak pracovní vytížení v jeho novém zaměstnání v Československém státním ústavu historickém a přípravami na habilitaci od svého plánu upustil. A Eleonora dodává: „*Říkával někdy, že snad k stáru, až vydá Regesta, se k dějinám Hořic vrátí.*“⁹⁹

Bedřich Mendl nepůsobil v Hořicích pouze jako učitel či jako vědecký pracovník. Jakožto představitel inteligence se podílel také na veřejném a politickém životě malého města. Pomáhal založit odbočku hořické organizace státoprávní demokracie, přičemž sám byl členem strany již od roku 1916. Schůzky organizace se konaly u Mendlů v bytě. Díky své angažovanosti se setkával Bedřich Mendl s lidmi různých zaměstnání – úředníky, živnostníky či obchodníky – a velmi si těchto příležitostí cenil. Měl také příležitost pohovořit s agrární a sociálnědemokratickou mládeží, jež ho vlídně přijala při jeho návštěvách okolních vsí. Při oslavách mistra Jana Husa vystoupil veřejně 6. 7. 1918 s projevem¹⁰⁰, a to i přes přísný zákaz hejtmanství. Mendl ve své vzpomínce také zmiňuje hořickou manifestaci konanou 1. května 1918: „*...byli jsme na ni nejen my profesori, nýbrž i studenti, kteří toho dne do školy vůbec nepřišli. Totéž se tenkrát událo jinde a např. na pražské Státní průmyslové škole následovalo pak nepříjemné vyšetřování a pokus o stíhání studentů. Ředitel Pazourek vtipně věc rozřešil tím, že dodatečně dal ředitelský den. My jsme byli spokojeni a jemu úřady nemohly nic vytknouti.*“¹⁰¹ Mendl byl i předsedou okresního osvětového sboru a lichevním komisařem. Zprávy o politickém dění pražském i mezinárodním získával od svých přátel a rodiny z Prahy. Čilou korespondenci udržoval Mendl s Václavem Vojtíškem, archivářem hlavního města Prahy, který byl rodině Mendlovým dobrým přítelem a zároveň kmotrem jejich syna Dušana. Politické debaty vedl také s bratrance Fischerovými, především s Josefem: „*Nevím stále ještě, co si pomyslit o světové situaci i speciálně o naší; naděje a obavy se tak prudce střídají, že přechází z toho rozum. V radikální menšině petrohradských dělníků se ukázaly zase stíny*

⁹⁸ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 5, inv. č. 313 – Dopis od J. V. Šimáka

⁹⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 630 – Mendlová Eleonora, Bedřich Mendl a Hořice

¹⁰⁰ SOkA Jičín, fond Obchodní akademie v Hořicích, kniha. 190, inv. č. 299 – Výroční zprávy

¹⁰¹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 9 - Vzpomínka – pobyt v Hořicích 1916 - 1920

socialismu; vláda idiotů by byla, demagogů a nevzdělců, bez páteře, hotových k nejnějnějším kompromisům, jen aby si uvolnila cestu k ideálu třídního boje.“¹⁰²

Za zmínku stojí i Mendlovi kolegové z řad učitelského sboru, studentů a hořických rodáků, kteří se s ním přátelili či ho nějakým způsobem ovlivnili. O řediteli obchodní akademie Josefu Pazourkovi již víme. Jeho nástupcem byl Vojtěch Jelínek, jehož Mendl choval v hluboké úctě. Po svém odchodu z Hořic Mendl přispíval sumou padesát korun Spolku pro podporu chudého žactva obchodní akademie.¹⁰³ Významnou osobností nejen pro Hořice byl spisovatel Jaroslav Šimánek – Pasovský.¹⁰⁴ S Mendlem spolu učili na obchodní akademii a jejich blízký vztah nám dokládá fakt, že Jaroslav mu šel v roce 1916 za svědka při jeho křtu. Dalším hořickým rodákem byl Jan Klepl, jehož si Mendl oblíbil natolik, že ho později zaměstnal v Archivu pro dějiny průmyslu. Post ředitele po smrti Bedřicha Mendla v roce 1940 Jan Klepl převzal. Manželé Mendlovi rádi vzpomínali i na rodinu Sehnalovu a kolegu z akademie profesora Brandejsa, s nimiž se scházeli u Mendlů v jejich hořickém bytě. Alois Mádle ve své vzpomínce charakterizuje Bedřicha Mendla coby učitele takto: „*V hodinách dějepisu dovedl dr. B. Mendl upoutati žáky svým výkladem. Nelpěl na podrobnostech a letopočtech, ale žádal, abychom rozuměli celkovému pojetí dějin a chápali duchovní proudy jednotlivých období.*“¹⁰⁵

Obchodní akademie i samotné město Hořice se s Mendlem rozloučili v roce 1920, kdy bylo v Praze Ministerstvem školství a národní osvěty zřízen Československý státní historický ústav vydavatelský, jehož zaměstnancem byl Mendl jmenován 19. srpna 1920.¹⁰⁶ O této skutečnosti věděl Bedřich Mendl již v červenci téhož roku od Kamila Krofty: „*...dnes jsem dopsal návrh na zřízení Historického ústavu vydavatelského, jehož závěrem je, aby dr. Hrubý V. byl jmenován jeho tajemníkem a vy adjunktem a to bez konkursu.*“¹⁰⁷ Dne 28. srpna 1920

¹⁰² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 13 – Dopis od Josefa Fischera

¹⁰³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 3, inv. č. 147 – Dopis od Vojtěcha Jelínka

¹⁰⁴ Pod vlastním jménem Jaroslav Šimánek učil francouzštinu a češtinu na Obchodní akademii v Hořicích, odkud v roce 1924 odešel do Berouna. Vydal množství básní, novel a románů pod pseudonymem Jaroslav Pasovský. Od 50. let vydával i pod pseudonymem Kamil Daneš.

V inventáři k fondu Bedřicha Mendla je v došlé korespondenci evidován pod jmény Jaroslav Pasovský (dopis s datem 1934) a taktéž i pod jménem Jaroslav Šimánek – Pasovský (dopisy z let 1917 – 1940) a tímto jménem ho nazývá i sám Bedřich: „*Také podoby ostatních členů sboru rád si vybavuji v mysli. O nich by jistě dovedl více napsati kolega spisovatel Jaroslav Šimánek – Pasovský, jenž přes svoje literární zájmy byl horlivým a přesným učitelem franštiny.*“

AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 9 - Vzpomínka – pobyt v Hořicích 1916 - 1920

¹⁰⁵ MÁDLE, Alois. Vzpomínáme na Dr. Bedřicha Mendla. In: ČECH, Jaroslav. *Padesát let hořického obchodního školství 1898 - 1948: Almanach vydaný k jubilejnímu sjezdu absolventů obchodní školy a obchodní akademie v Hořicích*. Hořice: Sjezdový výbor, 1948, 15 - 16.

¹⁰⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 5 – Doklady o nástupu do funkcí a jejich odvolání

¹⁰⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 3, inv. č. 175 – Dopis od Kamila Krofty

se kuratorium obchodní akademie rozloučilo s Bedřichem Mendlem oficiálně: „*Neradi jsme Vás ztratili, neb jsme si Vás jako řádného, svědomitého a obětavého učitele velice vážili a přejeme Vám ze srdce, abyste v novém působení svém dosáhl plné spokojenosti. Jsme plně přesvědčeni, že jako u nás jste vždy povinnosti své plnil s láskou a pravým porozuměním, že tomu tak bude i v novém úřadu Vašem a opravdu gratulujeme nově založenému kulturnímu ústavu naší republiky, že získal hned pro svůj počátek tak vynikající, zdatnou sílu.*“¹⁰⁸

Prožitá léta v Hořicích byla pro Mendla šťastným obdobím a v myšlenkách se do doby svých prvních kroků učitelských i manželských rád vracel. Eleonora Mendlová čtyři roky v Podkrkonoší charakterizuje jako „*jaro rodinného života i jaro národní*“¹⁰⁹, přičemž vzpomínka na ně „*nevymizí z paměti do konce života*“.¹¹⁰ A Bedřich Mendl dodává: „*Rád bych opět stiskl ruce někdejších přátel a známých. Ještě více láká projít mohutnou branou hořického hřbitova a poklonit se hrobům těch, kteří zatím zemřeli.*“¹¹¹

¹⁰⁸ SOkA Jičín, fond Obchodní akademie v Hořicích, kart. 3, inv. č. 174 - Osobní spis B. Mendla

¹⁰⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 630 – Mendlová Eleonora, Bedřich Mendl a Hořice

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 9 - Vzpomínka – pobyt v Hořicích 1916 - 1920

4 ČESKOSLOVENSKÝ STÁTNÍ HISTORICKÝ ÚSTAV VYDAVATELSKÝ A ŽIVOT NA SLUŽEBNÍCH CESTÁCH (1920 – 1939)

Celá početná rodina Mendlových se na podzim roku 1920 přestěhovala z Hořic do Prahy, kde bydlela v bytě v Jiráskově ulici 584 na Uralském náměstí¹¹² 11 v Praze Bubenči. Byt se nacházel ve čtvrtém poschodí družstevní novostavby, měl tři pokoje, kuchyň a koupelnu s příslušenstvím a nájemné na rok činilo 3660 Kč.¹¹³ Důvodem pro stěhování bylo pracovní místo adjunkta¹¹⁴ v nově zřízeném Československém státním historickém ústavu vydavatelském, které bylo Mendlovi nabídnuto. Návrat do Prahy pro něj znamenal nejen nový impuls v jeho vědecké práci, ale především šanci na lepší zaopatření své rozrůstající se rodiny. Eleonora dle dobových tradic zůstala s malými dětmi doma a pečovala o domácnost, takže veškeré nároky na finanční zajištění připadaly na manžela. Novou pracovní pozicí vstoupil do služeb ministerstva coby státní úředník a mzda mu byla vypočítána dle odpracovaných let učitele v Hořicích, čímž postoupil do vyššího platového stupně (IX. hodnostní platová třída). Jeho roční mzda při nástupu do úřadu 1. září 1920 činila 4608 Kč ročně bez přídavků, které se měnily podle finanční i pracovní náročnosti služebních cest. Jedná se o výrazný finanční přílepení, když uvážíme, že jako učitel v Hořicích si vydělal pouze 2100 Kč ročně, nepočítaje přídávky za přesčasové hodiny.¹¹⁵

Historický ústav byl schválen jakožto právní subjekt radou Ministerstva školství a národní osvěty 17. února 1920. Zřízením Historického ústavu se přerušilo do té doby monopolní postavení Zemského archivu v Praze, který figuroval v dobách první republiky jako středisko ediční a badatelské práce, ovšem neměl statut národní (státní) instituce. Vydavatelský ústav byl plánován jako jakýsi zárodek historického ústavu pro dějzpyt, který by pracoval a vydával práce v širším pracovním rámci, ovšem to se podařilo až na počátku 50. let.¹¹⁶ Svoji činnost zahájil ústav na počátku roku 1921 a jeho prvním ředitelem a tajemníkem

¹¹² Dnešní Puškinovo náměstí na Praze 6 v Bubenči.

¹¹³ AAV ČR, č. 7 dodatky – Dekret na družstevní byt

¹¹⁴ Úřednický pomocník, elév, koncipient.

LINHART, Jiří a KOLEKTIV. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov: Dialog, 2004. ISBN 80-85843-61-7

¹¹⁵ SOKA Jičín, fond Obchodní akademie v Hořicích, kart. 3, inv. č. 174 - Osobní spis B. Mendla

¹¹⁶ Periodizaci ústavu můžeme rozčlenit následovně:

(1921 - 1953) Československý státní historický ústav vydavatelský (později kráceno na Státní historický ústav vydavatelský - dále HÚ vydavatelský); (1953 - počátek roku 1970) Historický ústav Československé akademie věd (dále HÚ ČSAV); (1970 - 1989) Ústav československých a světových dějin Československé akademie věd (dále ÚČSD ČSAV); (1990 - současnost) Historický ústav Akademie věd České republiky (dočasně ČSAV resp. ČAV - dále HÚ AV ČR)

se stal Václav Hrubý, žák Gustava Friedricha, který v čele ústavu působil do roku 1925, než odešel na brněnskou Masarykovu univerzitu učit v seminářích pomocné vědy historické. Jeho nástupcem se v roce 1926 stal Jan Bedřich Novák, učitel na Státní archivní škole a žák Jaroslava Golla a Josefa Emlera. Na pozici ředitele ho v roce 1933 vystřídal Bedřich Mendl, který byl nucen odejít v roce 1939 a v téže roce ho ve vedení ústavu nahradil František Roubík.¹¹⁷

O svých plánech ohledně Ústavu psal Václav Hrubý i Mendlovi, toho času stále v Hořicích: „...jsou určité peníze na dějzpytný ústav již v rozpočtu a prof. Krofta doufá, že bude moci uvést do života aspoň jádro ústavu, jež by se pak při vhodném vedení vyvinulo...ono jádro nového ústavu mají tvořiti práce na Regestech, na nichž jste již pracoval.“¹¹⁸ Historický ústav se v počátku svého působení soustředil především na nejstarší národní dějiny s odvoláním na zakladatele moderní historiografie Františka Palackého a na vydávání středověkých písemných pramenů.¹¹⁹ Mezi ty nejvýznamnější patří *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, na kterých se svojí editorskou činností podílel i Bedřich Mendl. Mezi další významné edice patří *Archiv koruny české 1346 – 1355*, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418 – 1462)*, *Knihy počtů města Brna z let 1343 – 1365*, jejichž autorem je Bedřich Mendl. Dále se jedná o *Desky dvorské Království českého*, *Desky zemské Království českého*, *Epistulae et Acta nuntiorum apostoliarum apud imperatorem 1592 – 1628* a *Curis Instituti historici Bohemoslovenici Romae et Pragae*.¹²⁰ Poslední zmiňované edice bylo možné zrealizovat také díky zřízení Československého ústavu historického v Římě v letech 1921 – 1923, jenž fungoval jako pomocné pracoviště pražskému a dovozoval využívat ke studiu českých dějin vatikánské archivy. Pracoviště fungovalo až do roku 1941, kdy bylo zrušeno německou okupační mocí, znovu založeno bylo v roce 1993. V roce 1953 byla založena Brněnská pobočka Historického ústavu.

Zakladatelé Československého státního historického ústavu vydavatelského, museli řešit také organizační stránku svého podniku. Historický ústav neměl až do října roku 1921

POLÍVKA, Miloslav a Jiří MIKULEC. *Historický ústav Akademie věd České republiky: Všeobecná a bio-bibliografická příručka*. Praha - Brno: Historický ústav, 1999. ISBN 80-85268-83-3

¹¹⁷ POLÍVKA, Miloslav a Jiří MIKULEC. *Historický ústav Akademie věd České republiky: Všeobecná a bio-bibliografická příručka*. Praha - Brno: Historický ústav, 1999. ISBN 80-85268-83-3

¹¹⁸ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 3, inv. č. 134 – Dopis od Václava Hrubého

¹¹⁹ VOŠÁHLÍKOVÁ, PAVLA. Devadesát let Historického ústavu AV ČR. *Akademický bulletin* [online]. 2012(1) [cit. 2016-02-07]. Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/2012/01/05/>

¹²⁰ Tamtéž.

svoji vlastní budovu, byla mu proto vyhrazena jedna místnost v prostorách Národního muzea. Na současné adrese v Prosecké ulici na Praze 9 sídlí ústav od roku 1994.¹²¹

Pod patronát ústavu přešlo také vydávání Českého časopisu historického (ČČH), který je ústředním historickým časopisem zveřejňujícím významné výsledky v oblasti bádání české i světové historie, obsahuje řadu recenzí a materiálových studií. Časopis vycházel již od roku 1895 a na jeho založení se podíleli Jaroslav Goll a Antonín Rezek. Periodikum vychází dodnes čtyřikrát ročně a vydává ho Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.¹²²

4.1 Život na služebních cestách

Dle pokynů Ministerstva školství a národní osvěty měl Mendl za úkol pokračovat v přípravných pracích na *Regestech*, což znamenalo navštěvovat tuzemské a zahraniční archivy. Jeho první povinností ve službách ministerstva bylo prohlédnout archivy a hospodářské registry v Tuchoměřicích, Chvalech, Michli, Malešicích a univerzitní fond ve Strakově akademii.¹²³ Zde měl provádět činnost editorskou, což znamenalo vyhledávat, přepisovat a připravovat pro tisk prameny písemné povahy vztahující se k Českým zemím z let 1355 – 1363. Práce editorů nebyla ve 20. a 30. letech minulého století, kdy Mendl pracovní cesty absolvoval, ničím zvláštním. Cesty do archivů podnikali již Václav Vladivoj Tomek či August Sedláček – oba zanechali vzpomínky ve svých pamětech.¹²⁴ Mendl žádné vlastní vzpomínky nenapsal, ovšem na rozdíl od jeho editorských předchůdců, se nám dochoval materiál nezátížen úpravou autorů, kteří s odstupem času své paměti stylizují. Jedná se o dopisy adresované své ženě Eleonoře¹²⁵, které psal při návštěvách archivů trvajících i několik dní. Nejčilejší korespondence mezi manžely probíhala v letech 1925 – 1936. Právě z dopisů, které neprošly cenzurou, je dobře čitelná každodennost editorovy práce v archivech, která byla mnohdy jednotvárná, časově náročná a vyčerpávající. Zároveň nám podává autentický obraz Bedřicha Mendla – starostlivého otce, manžela a muže, jenž nesl velmi těžce odloučení od rodiny, ovšem svoji práci vnímal jako nutný prostředek pro finanční zajištění

¹²¹ POLÍVKA, Miloslav a Jiří MIKULEC. *Historický ústav Akademie věd České republiky: Všeobecná a bibliografická příručka*. Praha - Brno: Historický ústav, 1999. ISBN 80-85268-83-3

¹²² v. v. i. – veřejná vědecká instituce

¹²³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 5 – Doklady o nástupu do funkcí a jejich odvolání

¹²⁴ PÁTKOVÁ, Hana. Editor na cestách: Sonda do každodennosti archivních badatelských cest ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: *Archivní časopis*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky, 2000, 50(3), 146 - 154. ISSN 00040393

¹²⁵ Ve fondu je uloženo více než 130 dopisů pro Eleonoru. Jsou časově vymezeny léty 1920 – 1936, ale zařazení některých dopisů bude nejspíše chybné, a proto se můžeme domnívat, že jsou datovány lety 1925 – 1936.

své rodiny. Služebním cestám nebránila ani nemoc dětí, rodinné narozeninové oslavy či sváteční dny.

Nemůžeme tvrdit, že by Bedřich Mendl svojí práci neměl rád, co ho ubíjelo, bylo cestování po archivech, cizí prostředí a nemožnost být se svojí ženou a dětmi: „*Přivezl jsem si na štěstí sebou papíry své a pokračuji tam, kde jsem v neděli přestal. Papíry vykouzlují mi tak trochu ovzduší domova, pohroužen do nich vzpomínám Tebe a zdá se mi, že snad přece přijdeš a poveseš mne v mém nousovitém zaměstnání. Ale nuzná iluze. Cizota na mne padá. Jest to vždy nejhorší první dny, kdy ještě nevidět konců. Jakmile počnu dodělávat, vidím se již doma.*“¹²⁶ Sám sebe dokonce charakterizoval takto: „*Vím, že jsem dobrý heuristik, ale nechtěl bych tak jezdit po světě... Jsem „domalíp“ a „čechomedán.*“¹²⁷

Mendl při svých cestách navštěvoval česká, německá a rakouská města, kam byl ministerstvem vyslán za prací. Pobýval také ve Francii, kde trávila prázdniny zbytek jeho rodiny a tuto návštěvu využil k přejezdu do vzdálených archivů. Jako nejčastější dopravní prostředek volil vlak, a protože ve 20. a 30. letech již fungovala hustá železniční síť, přemístit se rychle z jednoho města do druhého, nebyl problém. Mendl využíval k cestě převážně vagony třetí třídy, pokud byl přistaven vagon vyšší třídy, zpravidla z finančních důvodů zvolil levnější variantu. Ta mnohdy neposkytovala přílišný luxus, ovšem svůj účel splnila. Jiné dopravní prostředky Mendl využíval sporadicky. Autobus pouze v případě, kdy bylo nutné přemístit se z nádraží do vzdáleného města tak, jako tomu bylo v Nových Hradech: „*Z krajiny ovšem jsem viděl jen cestu od dráhy: 5 km! z autobusu.*“¹²⁸ Výjimkou je také kočár tažený koňmi, který Mendl získal k zapůjčení od majitele velkostatku v Nových Hradech, aby mohl jet do Trhových Svin, které jsou od Nových Hradů vzdáleny 8 kilometrů. Mendl nevlastnil osobní automobil, takže pokud se v dopise objevila zmínka o cestování automobilem, jednalo se o cestu, kterou absolvoval s honorárním konzulem při cestě k hrobu Jana Amose Komenského v Naardenu v roce 1931.¹²⁹ Pokud mohl, rád využíval lodní a říční přepravu a to i přesto, že se mohl pohodlně na místo určení přemístit vlakem. Pěšky chodil pouze po městech, v nichž bádál a ve chvílích, kdy měl dostatek volného času.

Práce v archivech byla podřízena otevírací době institucí. Někde byla běžná šestihodinová každodenní pracovní doba, ale například v Budyšíně měl archiv otevřeno pouze

¹²⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Chebu 8. 10. 1925

¹²⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Výmaru 18. 7. 1928

¹²⁸ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Nových Hradů 22. 8. 1926

¹²⁹ PÁTKOVÁ, Hana. Editor na cestách: Sonda do každodennosti archivních badatelských cest ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: *Archivní časopis*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky, 2000, 50(3), ISSN 00040393

v pondělí na tři hodiny.¹³⁰ Jelikož měl Mendl statut státního úředníka pod patronátem ministerstva, vycházeli mu archiváři vstříc ve smyslu delší otevírací doby či otevření archivu ve dnech, kdy měl mít zavřeno. Dny státního volna či neděle považoval za zbytečné, jelikož zpomalovaly jeho práci a oddalovaly den návratu domů. Nudná a rutinní se mu zdála také jeho práce v archivech, která spočívala v opisování pramenů a v jejich kolacionování (porovnávání, shromažďování) a tvrdil, že „...kolacionováním člověk hloupne.“¹³¹ Není divu, že se snažil najít cesty, jak si tuto práci co nejvíce ulehčit a celý proces zrychlit. Již roku 1926 některé archiválie fotografoval a například v Hlavním státním archivu v Mnichově žádné ručně neopisoval, nýbrž vybíral ty nejdůležitější k ofotografování: „*Ostatně vůbec neopisuji. Co bude třeba, dám fotografovat.*“¹³² Tento postup se přirozeně nedal použít v každém archivu, jelikož se jednalo o v té době drahé médium, tudíž klasické opisování zůstalo hlavní pracovní náplní editora.

Pracovní pobyty využil Mendl také pro svoji vlastní vědeckou práci, ke které nashromáždil materiál v navštívených archivech a kterou se mohl zabývat po večerech nebo ve volném čase, občas i na úkor spánku: „...psávám a čítám denně přes půlnoc.“¹³³ Jeho snažení nakonec vyústilo v habilitační práci s názvem *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, kterou obhájil na Karlově univerzitě.¹³⁴ V rámci služebních cest nevznikala pouze jeho habilitace, nýbrž i další práce v podobě recenzí, článků do novin či edice *Knihy počtů města Brna*. Právě pro brněnskou edici byla důležitá Mendlova zastávka na jižní Moravě v roce 1934, když opouštěl slovenské archivy v Bratislavě a Trnavě: „*Vrátím se tedy přes Holič, Uh. Skalici a Hodonín. Jsou to místa na obchodní cestě moravskoslovenské a mají také bezprostřední význam pro mou brněn. edici.*“¹³⁵ Nutno ovšem dodat, že Mendl nikdy neupřednostnil své vlastní vědecké zájmy před prací na *Regestech*. Při pobytu ve Výmaru navíc učinil objev, který v roce 1930 vyústil v článek uveřejněný v *Časopise archivní školy* s názvem *Výmarský zlomek register Karlových*. Mendl o svém úspěchu referoval své ženě: „*Ostatně nález register jest největší lov, který se mi zatím za všechna léta podařil...My*

¹³⁰ PÁTKOVÁ, Hana. Editor na cestách: Sonda do každodennosti archivních badatelských cest ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: *Archivní časopis*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky, 2000, 50(3), ISSN 00040393

¹³¹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Chebu 8. 10. 1925

¹³² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Mnichova 22. 7. 1927

¹³³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z 27. 8. 1926

¹³⁴ Blíže o jeho habilitaci a působení na UK v následující kapitole.

¹³⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z 13. 9. 1934

v Praze o nich nevěděli...oba archivní úředníci mne ubezpečují, že neměli o věci ani zdání.“¹³⁶

Před příjezdem do tuzemských archivů nebylo nutné se předem ohlašovat, v těch zahraničních podal zprávu příslušný zastupitelský úřad. Archivy byly nejčastěji součástí muzeí či velkostatků, v Teplé dokonce součástí kláštera a Bedřich Mendl si bedlivě všiml, v jakém stavu se nacházejí. O jeho poznatcích o archivářích i stavu archivů mu v roce 1926 vyšel článek v Časopisu archivní školy pod názvem *Z archivních cest*.¹³⁷

Cestovní náhrady, které byly Mendlovi vypláceny, mu dovozovaly ubytovat se ve slušných hotelech či penzionech a stravovat se v restauracích. V roce 1924 mu bylo vypočítáno slušné 10152 Kč a roční přídavek 2904 Kč na cesty, o pět let později částka stoupla na 22500 Kč s přídavkem 5100 Kč určené na služební výdaje.¹³⁸ Úroveň hotelových pokojů bývala neuspokojivá – mnohdy zde byla zima, práci ztěžoval hluk popíjejících kolemjdoucích, někde netekla dokonce ani teplá voda, nečistota byla na denním pořádku: „Dnes v noci spal jsem v malém hotelíku, otevřená (rozbitá) okna pouštěla zimu, že jsem nemohl spát a zápach z nějakých kloak, že člověk vzpomínal na pražský vzduch se závistí.“¹³⁹ Výjimku tvoří například hotelový pokoj v Mnichově: „...po delší úvaze vzal jsem si dnes slušný pokoj do ulice, platím opět 6 M (to platí stát) ale 16 Kč snídaní!, to bolí. Za to mám gratis v pokoji teplou a studenou vodu“¹⁴⁰ V tuzemských podmínkách byl pro Mendla příjemný pobyt v Teplé, kde byl ubytovaný v hostinském pokoji místního kláštera, kde bylo teplo a útulno.

Co se týče stravování, Mendl trpěl na přelomu 20. a 30. let střevní chorobou, takže se musel v jídle hlídat. Stravoval se nejčastěji v hotelových restauracích, obědy občas vynechával kvůli zkrácené otevírací době archivů, která jednoduše nedovolovala z místa pracoviště odejít.¹⁴¹ Kvůli svým zaživačím problémům preferoval jídla, na která byl zvyklý z domova. Volného času Bedřich Mendl příliš neměl, jelikož se snažil co nejrychleji splnit své povinnosti a přesunout se opět do jiného archivu. Pokud se mu volná chvíle naskytla, což bývalo ve dnech odpočinku, využil ji k práci na vlastních vědeckých zájmech, procházel se po městě, občas navštívil místní památky. Ve Vídni v roce 1931 pobýval i s Antonínem

¹³⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Výmaru 18. 7. 1928

¹³⁷ PÁTKOVÁ, Hana. Editor na cestách: Sonda do každodennosti archivních badatelských cest ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: *Archivní časopis*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky, 2000, 50(3), ISSN 00040393

¹³⁸ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 10 – Platové dekrety

¹³⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Teplé 7. 10. 1925

¹⁴⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Mnichova 22. 7. 1927

¹⁴¹ RAJZLOVÁ, Eva. *Bedřich Mendl (1892 - 1940). V obraze své rodinné korespondence*. Praha, 2011

Friedlem, historikem umění z Masarykovy univerzity v Brně, kde spolu navštívili kino.¹⁴² Ve Vídni téhož roku se Mendlovi naskytlá příležitost v podobě nabídky zaměstnání v Archivu ministerstva zahraničních věcí od Karla Kazbundy, archiváře a docenta Filozofické fakulty na Karlově univerzitě. Mendl se o této zprávě zmínil svojí ženě, a i když byla nabídka zajímavá, nakonec se neuskutečnila: „Kazbunda vůbec mne přemlouvá, abych pomýšlel na delší pobyt. V říjnu odchází odtud a navrhuje mne m. j. jako možného nástupce. Jest to ovšem prozatím nemyslitelná věc. Má jistě pravdu, že tu v archivech je pro hospodářské dějiny Čech spoustu materiálu, ale zatím mám závazků dost... Víš, že ty peníze jest velký svod. Pro naše finance by to bylo dobré, ale jest to těžká věc žít tak bez rodiny. Považ: 8000 Kč měsíčně!“¹⁴³

Součástí Mendlových služebních cest, jakožto státního úředníka, byla i oficiální setkávání s řediteli archivů (především v německých zemích), archivními úředníky, honorárními konzuly či zaměstnanci zastupitelských úřadů. S některými archiváři navázal bližší vztah, vzájemně se navštěvovali, popřípadě poobědvali. Statut vážené osoby se projevil například při výzkumu v klášteře v Teplé, kde byl nejen dobře ubytován, ale také při společné večeři: „Povečeřel jsem sedě na čestném místě po pravici jeho milosti opatské a po levici pana převora. Jedli jsme zajíce. V poledne obědval jsem maje po pravici převora a po levici děkana.“¹⁴⁴ Až na těchto pár výjimek žil Bedřich Mendl na služebních cestách osaměle. Téměř každodenní setkávání s novými lidmi mu činilo obtíže: „...těžko již si zvykám denně jednat s jinými lidmi.“¹⁴⁵

Jak již bylo řečeno, Mendl se snažil především finančně zajistit svoji rodinu, záleželo mu na dobrém vzdělání jeho dětí a na materiální nezávislosti Eleonory. Občas zapochyboval i o správnosti svého rozhodnutí zabývat se historií, která příliš nevynášela. Ve svém dopise matce z roku 1927 při svém pobytu v Mnichově si dokonce vyčítá, že si zvolil dráhu historika: „...děkuji Ti za milý lístek, který je jakousi mou chválou. Myslím nezaslouženou. Dnes vím, že měl jsem udělat jako hodný člověk něco jiného než studovat historii.“¹⁴⁶ A i když rodině Mendlovým nehrozila chudoba, i přesto se snažil najít cestu pro lepší život. Jednou z variant pro něj byla habilitace na Univerzitě Karlově a dráha vysokoškolského profesora.

¹⁴² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Vídne 24. 5. 1931

¹⁴³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Vídne 20. 5. 1931

¹⁴⁴ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis z Teplé 7. 10. 1925

¹⁴⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis ze Strakonice, nedatováno

¹⁴⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 21 – Dopis matce

5 FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY A CESTA K PROFESUŘE (1926 – 1939)

Rok 1920 nebyl přelomovým pouze pro Bedřicha Mendla a jeho rodinu kvůli návratu do Prahy, ale také pro Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, od níž se v tomto roce oddělila Fakulta přírodovědná. I po rozdělení měla Filozofická fakulta největší počty přednášek a cvičení na celé univerzitě, taktéž velké množství vyučujících, a to i přesto, že někteří z fakulty odcházeli na nově vzniklé univerzity v Brně a Bratislavě.¹⁴⁷ Z historické sekce odešli do diplomatických a politických funkcí Mendlovi mentoři a kolegové Josef Šusta, který byl v letech 1920 – 1921 ministrem školství a národní osvěty, či Kamil Krofta, který od roku 1920 působil jako velvyslanec ve Vatikánu a Berlíně, později jako ministr zahraničních věcí. Ostatně historici ve službách politiky nebyli ničím zvláštním. Sám Jaroslav Goll, učitel Josefa Šusty, zastával názor o nutnosti účasti historika na politice, jelikož sám historik je svojí zralostí a věděním k této činnosti předurčen.¹⁴⁸

Jádrem historické sekce na Filozofické fakultě UK byly obecné a české dějiny. Vznikem Československého státu v roce 1918 vznikla potřeba zapojit výuku slovenských dějin do studijního programu. Profesori českých dějin Josef Pekař, Václav Novotný a Josef Vítězslav Šimák se slovenskými dějinami nezabývali, avšak již v roce 1925 započal Pekař cyklus přednášek o dějinách československých. Bedřich Mendl byl jediným soukromým docentem, který se v rámci obecných dějin soustředil na dějiny středověké.

5.1 Habilitace (1926 – 1927)

Bedřich Mendl po svém návratu do Prahy v roce 1920 a v rámci působení v Československém státním ústavu historickém systematicky pracoval na své habilitační práci. Docentura na Karlově univerzitě byla logickým pokračováním jeho vědecké kariéry, pro její dosažení využíval služebních cest po tuzemských i zahraničních archivech. Zde zpracovával téma pro habilitační spis s názvem *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, jenž vyšel jako zvláštní otisk v ČČH. Nutno ovšem dodat, že habilitační práci se nikdy nevěnoval na úkor svého zaměstnání coby adjunkta v Ústavu, nýbrž v čase volna a po večerech. Spis odevzdával 30. listopadu 1926 profesorskému sboru Filozofické fakulty, včetně statí s názvem

¹⁴⁷ PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta v letech 1918 - 1939 (1945). POUSTA, Zdeněk a Jan HAVRÁNEK. *Dějiny Univerzity Karlovy 1918 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-539-6

¹⁴⁸ KAZBUNDA, Karel. *Stolice dějin na pražské universitě část III.: Stolice dějin na české universitě od zřízení university do konce rakousko-uherské monarchie (1882 - 1918)*. Praha: Universita Karlova, 1968

Z hospodářských dějin středověké Prahy, která spis doplňovala a tématem habilitační přednášky s názvem *Hospodářské problémy v české a německé reformaci*.¹⁴⁹ Tímto zažádal o udělení *veniae docendi*¹⁵⁰ z oboru hospodářského dějepisu středního a nového věku. Habilitační spis byl dán k posouzení komisi ve složení Josef Šusta, Václav Novotný a Josef Pekař, která vypracovala obsáhlý referát, kde ocenila jeho dosavadní vědeckou práci a ohodnotila jeho badatelskou činnost z politických a státních dějin 17. století a z dějin hospodářských. Zvláštní pozornost byla věnována jeho práci *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*, která „přinesla nejen dosti mnoho nových podrobností, nýbrž byla i po methodické stránce zajímavá úsilím o doplnění kusého obrazu...“¹⁵¹ Komise vyzdvihla další aspekt Mendlovy vědecké práce, a sice zájem o pokroky v oblasti hospodářského dějepisu v cizině a jejich aplikaci na tuzemské poměry, kterýžto využil ve svém habilitačním spisu.

Výsledek svého referátu komise zhodnotila takto: „*Celkový dojem, který habilitační práce Dra Mendla i jeho předchozí činnost vědecká vzbuzuje, jest tedy příznivý; prokazuje jeho schopnost vyhledávat účelně themata badatelská a řešiti je pilným užitím i rozbořením pramenů mnohdy nevydaných a jinými nevyčerpaných. Speciální metody pracovní dějin hospodářských i sociálních jsou mu známy a osvojil si rovněž náležitou znalost cizí literatury předmětu, takže mu nebude nesnadno přednáseti odborně o otázkách, o nichž u nás dotud zvláštních kolegií nebylo.*“¹⁵² Bedřich Mendl byl díky kladnému hodnocení připuštěn k dalším částem habilitačního řízení. První bylo habilitační kolokvium, které proběhlo 19. května 1927 za účasti již zmíněné komise. Kolokvium bylo uznáno za vyhovující, a proto mohl Mendl postoupit do poslední části, a sice k habilitační přednášce na vlastní téma, které pojednávala o hospodářských problémech v české a německé reformaci. Přednáška se konala 28. 5. 1927 v Krakovské ulici nedaleko Václavského náměstí, zkoušející byli opět ve složení Pekař, Šusta, Novotný, ovšem doplnění o Bedřicha Hrozného, klínopisce, orientalistu a v tomto akademickém roce i děkana Filozofické fakulty.¹⁵³ Komise uznala Mendlovu přednášku „*obsahem i formou za zcela uspokojivou.*“¹⁵⁴ Dne 8. července 1927 byl Bedřich Mendl

¹⁴⁹ Archiv UK, fond Filozofické fakulty, osobní složka Bedřicha Mendla, kart. 41, inv. č. 482 – Referát komise

¹⁵⁰ Oficiální oprávnění konat veřejné přednášky na vysoké škole.

¹⁵¹ Archiv UK, fond Filozofické fakulty, osobní složka Bedřicha Mendla, kart. 41, inv. č. 482 – Referát komise

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ V kritickém roce 1939 – 1940 působil jako rektor Univerzity Karlovy.

¹⁵⁴ Archiv UK, fond Filozofické fakulty, osobní složka Bedřicha Mendla, kart. 41, inv. č. 482 – Protokol o habilitační přednášce

prohlášen Ministerstvem školství a národní osvěty za soukromého docenta pro obor hospodářského dějepisu středního a nového věku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

5.2 Mimořádným profesorem (1934)

Jmenováním soukromým docentem započalo Mendlovo desetileté působení na univerzitě. V zimním semestru akademického roku 1928 – 1929 vedl cvičení pod názvem Osvobození selské a jiné agrárně historické problémy. V zimním semestru téhož akademického roku poté přednášel Hospodářský dějepis středního věku: čtrnácté století.¹⁵⁵ Fakt, že se osvědčil coby vyučující, dokládá také skutečnost, že mu v letním semestru studijního roku 1929 – 1930 svěřil Josef Pekař vedení svého semináře a cvičení po dobu své dovolené. Sám Pekař ve svých denících píše: „3. 3. uvedl Mendla jako zástupce na letní semestr do cvičení seminárních.“¹⁵⁶ V akademickém roce 1934 – 1935 byl jmenován jedním z ředitelů historického semináře, kde vedl cvičení nazvaná Metodika sociálního a hospodářského dějepisu. Na Mendlovo vedení seminářů v roce 1947 vzpomínal student Oldřich Říha takto: „A přece to byla nejkrásnější seminární cvičení, která jsem poznal...i přednášky měnil v seminární cvičení k velkému prospěchu jeho žáků. V žádném historickém semináři nebyla tak živá diskuse, nikde se v diskusi nepokračovalo ještě po skončení cvičení...působil tu hlavně bezprostřední osobní styk a přímý zájem profesora o jeho žáky...“¹⁵⁷

V roce 1931 proběhla schůze komise historiků Josefa Šusty, Jaroslava Bidla a Josefa Pekaře, kde tito profesori jednomyslně schválili návrh na zřízení nové stolice všeobecných dějin hospodářských a sociálních středního a nového věku. V oblasti mezinárodní historické vědy její důležitost stoupala, jelikož se začala syntetizovat jakožto samostatný vědní obor na zahraničních univerzitách a Filozofická fakulta chtěla na tento trend reagovat: „Návrh byl podepřen nejen oceněním badatelské i učitelské práce Dr. Mendla, nýbrž především skutečnou potřebou fakulty, aby obor tak důležitý, jakým dnes hospodářské a sociální dějiny jsou, u nás soustavněji byl pěstován a posluchačům se poskytovala možnost zvláštními přednáškami i cvičeními s ním se seznamovati.“¹⁵⁸ Do čela nově zřízené stolice měl usednout Bedřich Mendl. Zároveň bylo navrženo jeho jmenování mimořádným profesorem obecných

¹⁵⁵ HAVRÁNEK, Jan. Bedřich Mendl a Karlova Univerzita. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-304-0

¹⁵⁶ HANZAL, Josef (ed.). *Deníky Josefa Pekaře 1916 - 1933*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-419-8

¹⁵⁷ *Sborník pro hospodářské a sociální dějiny*. Praha: Historická sekce výzkumného ústavu ÚRO, 1946

¹⁵⁸ Archiv UK, fond Filozofické fakulty, osobní složka Bedřicha Mendla, kart. 41, inv. č. 482 – Opis profesorskému sboru

dějin hospodářských a sociálních. Tento návrh byl předložen profesorskému sboru Filozofické fakulty 12. února 1931 a všech přítomných 31 členů se vyslovilo kladně.¹⁵⁹ Návrh putoval na děkanát Filozofické fakulty, která žádost posoudila, schválila a zaslala na Ministerstvo školství a národní osvěty. Odpověď z ministerstva přišla až v červnu roku 1932 a zněla zamítavě kvůli finanční náročnosti při zřizování takového místa. Profesorský sbor tedy zaslal novou žádost s návrhem na jmenování Mendla alespoň bezplatným mimořádným profesorem, čímž „by bylo aspoň zatímně vyhověno naléhavé potřebě naší fakulty.“¹⁶⁰ Prezident republiky žádosti vyhověl a 31. července 1934 jmenoval Bedřicha Mendla bezplatným mimořádným profesorem obecných dějin hospodářských a sociálních.¹⁶¹ Bedřich vyučoval na fakultě tři hodiny týdně a i nadále byl státním úředníkem ve službách ministerstva s úředním titulem rada správní osvětové služby, čemuž odpovídalo i jeho umístění ve 4. platové třídě a plat ve výši 43000 Kč ročně.

Na Filozofické fakultě sice Mendl žádný plat nedostával, avšak bylo mu umožněno se účastnit historických kongresů a konferencí v zahraničí, přičemž cestovní náhrady proplácelo ministerstvo. Prvním, kterého se účastnil ještě coby docent, byl v roce 1933 VII. Kongres Miedzynarodowy Nauk Historycznych ve Varšavě. Mezinárodního sjezdu historiků se kromě Bedřicha Mendla účastnil také Jaroslav Bidlo či Karel Stloukal, kterým ministerstvo vyplatilo jednorázovou finanční podporu ve výši od 2000 do 3000 Kč. Že se jednalo o důležitou událost, je patrné z dopisů pro Eleonoru Mendlovou, kde se její manžel strachoval především o to, v čem půjde na kongres oblečen: „Právě mi Milka pomohla vybrat klobouk...Byla se mnou u krejčího a říká, že na tom smokingu nepozná, že je laciný. Padne prý velmi dobře...Také šedivý oblek dal jsem obnovit a vše to stojí dohromady mnoho peněz. K tomu Stloukal tvrdí, že musím mít dvě zvláštní smokingové košile.“¹⁶² Mendlovu přednášku v rámci konaného kongresu navštívilo 16 lidí, což byl v porovnání s jeho kolegy dobrý výsledek. Nejvíce si ale cenil přednášky Jaroslava Bidla, která i přes svoji časovou náročnost téměř dvou hodin, měla úspěch i u zahraničních kolegů.

V dubnu roku 1936 se Mendl účastnil konference v rumunské Bukurešti společně s Karlem Stloukalem a Otakarem Odložilíkem, kolegou z univerzity a žákem Václava Novotného. O pobytu v Rumunsku až na pár pohledů nemáme příliš zpráv, ale zajímavý je

¹⁵⁹ Archiv UK, fond Filozofické fakulty, osobní složka Bedřicha Mendla, kart. 41, inv. č. 482 – Zpráva komise

¹⁶⁰ Archiv UK, fond Filozofické fakulty, osobní složka Bedřicha Mendla, kart. 41, inv. č. 482 – Příloha dopisu MŠANO z roku 1932

¹⁶¹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 5 – Dekrety o jmenování do funkcí

¹⁶² AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 20 – Dopis Eleonoře Mendlové z 16. 8. 1933

dopis pro Bedřichovu matku Marii, kde její syn píše: „*Dnes mě navštívil jeden Ing. Mendl, jehož děd emigroval z Čech a stal se tu rejdařem.*“¹⁶³ V roce 1938 se Mendl účastnil také Mezinárodního kongresu historických věd ve švýcarském Curychu, kde se mu dostalo ocenění jmenováním členem Comité International des Sciences Historiques¹⁶⁴ – komise pro studium velkých objevů.

V roce 1937 byla znovu otevřena otázka jmenování Bedřicha Mendla interním, placeným profesorem na fakultě. Děje se tak v době, kdy po smrti profesorů Václava Novotného v roce 1932 a Josefa Pekaře v roce 1937, jsou uvolněny dva profesorské posty. Ustanovená komise Jaroslav Bidlo, Josef Šusta a Josef Vítězslav Šimák má za úkol navrhnout možné kandidáty na obsazení profesur, nejlépe výběrem kolegů z vlastní fakulty. Nejčastěji bylo slyšet jméno Otakara Odložilíka, žáka Václava Novotného, který fakticky po smrti svého učitele převzal vyučování jeho předmětů, a byl by tak logickou volbou.¹⁶⁵ V zápisu komise se objevují i další jména, např. Jaroslav Prokeš, Zdeněk Kalista či Karel Kazbunda. Pouze osoba Bedřicha Mendla se zde nevyskytuje vůbec. Jedním z vysvětlení je skutečnost, že Mendl by získal profesuru díky zřízení samostatné stolice všeobecných dějin hospodářských a sociálních tak, jak to navrhovala komise již v roce 1931. Opět tedy byla na Ministerstvo školství a národní osvěty zaslána žádost o jmenování Mendla placeným mimořádným profesorem, na níž se podílela komise ve složení Josef Šusta, J. V. Šimák a Gustav Friedrich.¹⁶⁶ Bedřich Mendl o pražských plánech píše na konci ledna roku 1938 Karlu Stloukalovi do Říma: „...*snad již víš, že mně Šusta navrhl placenou mimořádnou profesuru. Rád jsem přijal tuto možnost. Šusta zároveň se mnou hovořil i o dalších návrzích, které chce provést ještě před svým odchodem z fakulty. Tvá řádná profesura, obsazení Bidlovy stolice, řádná profesura hospodář. dějin.*“¹⁶⁷ Komise ve svém návrhu opět poukazuje na Mendlovu vědeckou a pedagogickou dráhu a oceňuje především jeho všestranný záběr v oboru hospodářských a sociálních dějin. Ministerstvo i přesto reagovalo zamítavě a poukazovalo především na finanční zatížení při zřizování nového místa a na právní aspekty.

¹⁶³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 2, inv. č. 21 – Dopis matce z 14. 4. 1936

¹⁶⁴ Mezinárodní výbor historických věd je mezinárodní sdružení, které se skládá z mezinárodních organizací zaměřených na výzkum a vědecké studie v oblasti historie. Hlavní náplní je pořádání Mezinárodního kongresu historických věd, který se koná jednou za pět let již od roku 1900. Poslední, XXII. ročník se konal v srpnu roku 2015 v čínském Jinanu.

¹⁶⁵ BENEŠ, Zdeněk. Podmínky nástupnictví: Znovuobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937. In: BOROVSKEÝ, Tomáš, Jiří HANUŠ a Milan ŘEPA. *Kultura jako téma a problém dějepisectví*. Brno: Maticе moravská, 2006. ISBN 80-86488-33-0

¹⁶⁶ Jaroslav Bidlo, který byl členem této komise, zemřel na konci roku 1937.

¹⁶⁷ JIROUŠEK, Bohumil. *Karel Stloukal: Profesor obecných dějin*. České Budějovice: Halama, 2014, ISBN 978-80-87082-32-4

Kromě bezplatného působení na Univerzitě Karlově a práci v Historickém ústavu, byl Bedřich Mendl v roce 1932 zvolen tajemníkem Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Československé republice a roku 1933 se v Sociálním ústavu Československé republiky stal jeho řádným členem, kde figuroval na postu místopředsedy historické sekce. Rok 1933 byl důležitý i především proto, že po smrti J. B. Nováka se Bedřich Mendl stal ředitelem Státního historického ústavu a v roce 1934 byl na návrh Josefa Šusty a Gustava Friedricha zvolen mimořádným členem Královské české společnosti nauk.¹⁶⁸

Konec 20. a celá 30. léta můžeme považovat za vrchol v Mendlově kariéře, jež bohužel překazily události roku 1939 a 1940.

¹⁶⁸ Dnes známa jako Akademie věd České republiky.

6 ZÁVĚR ŽIVOTA (1939 – 1940)

Nacistická okupace, vznik Protektorátu Čechy a Morava a s tím spojená změna politické situace zasáhly hluboce nejen národ, ale i Bedřicha Mendla a jeho rodinu. Počátek roku 1939 a události let následujících nám dobře ilustruje Eleonora Mendlová, když ve své vzpomínce píše: „*Válka bohužel zmařila všechny plány a přervala všechny naděje.*“¹⁶⁹ Již od roku 1938 zažívá Mendl životní zlom, kdy ho začínají opouštět nejen přátelé, ale i rodina – bratranec Otakar Fischer umírá v roce 1938, Bedřichova matka Marie Mendlová o rok později.

Bedřich Mendl pocházel z židovské rodiny, avšak v roce 1916 se nechal pokřtít, čímž se stal členem římskokatolické církve. Na počátku 30. let byl sice členem Společnosti pro dějiny židů v Československé republice, ale k judaismu se nehlásil a ani ho nepropraktikoval. V rámci Protektorátu Čechy a Morava začaly vznikat a uvádět se v platnost protižidovská opatření, která měla vést k tzv. konečnému řešení židovské otázky. Opatření vznikala již v období druhé republiky¹⁷⁰ a na Mendla se vztahovalo vládní nařízení o vylučování židů z veřejného života a další omezení židů, které nabylo účinnosti dne 4. července 1939.¹⁷¹ Podle nařízení nesměli pracovat židé ve státních službách, a proto byl Mendl nucen na příkaz Ministerstva školství a národní osvěty předat vedení Československého státního historického ústavu Františku Roubíkovi. Dovoleno mu bylo i nadále pracovat na vydávání *Regest*, avšak pouze za předpokladu, že bude „*vyloučen jakýkoli styk s veřejností.*“¹⁷² Nařízení vylučovalo židy také z učitelských profesí, čímž mu děkanství Filozofické fakulty UK nařídilo placenou dovolenou z učitelské funkce na dobu neurčitou.¹⁷³ Celá záležitost působí komicky, vzhledem k tomu, že Mendl pracoval na univerzitě jako bezplatný profesor a na placenou dovolenou tedy nikdy neměl nárok. O to tragičtěji se jeví fakt, že o pár měsíců později obdržel Mendl dekret, jenž hodnotil jeho vědeckou práci za rok 1938 jako výtečnou.¹⁷⁴ Na konci března roku 1940 byl poslán na trvalý odpočinek a byly mu zastaveny veškeré služební příjmy.

¹⁶⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 630 – Mendlová Eleonora, Bedřich Mendl a Hořice

¹⁷⁰ Období od 1. října 1938 – 14. března 1939.

¹⁷¹ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941)*. Praha: Federace židovských obcí Sefer, 2000. ISBN 80-85924-25-0

¹⁷² MÍŠKOVÁ, Alena a Jan PAĎOUREK. Bedřich Mendl 29. srpna 1892 - 28. září 1940. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, s. 9-29. ISBN 80-7184-304-0

¹⁷³ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 5 – Doklady o nástupu do funkcí a jejich odvolání

¹⁷⁴ Tamtéž.

Na Bedřicha Mendla se vztahovalo vládní nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě č. 136/1940, jenž nabylo účinnosti dne 24. dubna 1940.¹⁷⁵ Podle nařízení nesměl být členem veřejných vědeckých ústavů a učených společností, proto byl vyloučen z Královské české společnosti nauk, jejímž mimořádným členem byl od roku 1934. Předsednictvu společnosti zaslal dopis, kde mimo jiné píše: „...vzpomínám vděčně, že jmenování členem Královské č. společnosti nauk bylo největším úspěchem mé vědecké kariéry.“¹⁷⁶ V těžké životní situaci, kdy se k Mendlovi všechny instituce otáčely zády, našel přeci jenom jiskru naděje a byl zvolen externím členem Komise pro dějiny technických věd při III. odboru Masarykovy akademie práce.¹⁷⁷ Bedřich Mendl pracoval od roku 1932 jako tajemník Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Praze¹⁷⁸, přičemž svůj post tajemníka musel předat Janu Kleploví. Mendl na vstřícný krok ze strany Komise reagoval dopisem, kde píše: „...dovoluji si oznámiti, že se nemohu účastnit jednání Vaší komise, ježto se na mne vztahuje zákon o právním postavení židů...zároveň dovoluji si Vás upozornit, že tajemníkem archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a techn. práce jest nyní Dr. Jan Klepl, kterýž by Vaší komisi jistě ochotně byl nápomocen ve sledování cílů, jež jste si vytkli.“¹⁷⁹

U občanů, na které se vztahovalo vládní nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě č. 136/1940, bylo možné požádat o vyjmutí z dosahu tohoto nařízení.¹⁸⁰ Mendlovi přátelé a kolegové, kterým nebyl jeho osud lhostejný, se všemožně snažili o jeho arizaci a pomoci mu v jeho těžké situaci. Jedním z nich byl i Josef Šusta, kterýžto ze svého postu prezidenta České akademie věd a umění zaslal na ministerstvo žádost o vyjmutí Bedřicha Mendla z vládního nařízení.¹⁸¹ To bylo dáno k posouzení, avšak vyřízení se Mendl již nedočkal. Vláda sice schválila dne 21. listopadu 1940 návrh na vyjmutí určitých osob z dosahu nařízení, jednalo se až o tisíc žádostí a byli mezi nimi lékaři, vědci, státní úředníci

¹⁷⁵ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941)*. Praha: Federace židovských obcí Sefer, 2000. ISBN 80-85924-25-0

¹⁷⁶ AAV ČR, fond Královská česká společnost nauk, osobní fascikly členů Mendl Bedřich, kart. 20, inv. č. 43 – Dopis z 24. května 1940

¹⁷⁷ AAV ČR, fond Masarykova akademie práce, Komise pro dějiny technických věd, kart. 278, inv. č. 849 – Zápis ze schůze

¹⁷⁸ Dnes pod názvem Archiv Národního technického muzea.

¹⁷⁹ AAV ČR, fond Masarykova akademie práce, Komise pro dějiny technických věd, kart. 278, inv. č. 849 – Dopis z června 1940

¹⁸⁰ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941)*. Praha: Federace židovských obcí Sefer, 2000. ISBN 80-85924-25-0

¹⁸¹ MÍŠKOVÁ, Alena a Jan PAĎOUREK. Bedřich Mendl 29. srpna 1892 - 28. září 1940. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, s. 9-29. ISBN 80-7184-304-0

atd., avšak úřad říšského protektora návrh zamítl.¹⁸² Eleonora Mendlová na Šustovy snahy nezapomněla a v říjnu roku 1940 mu zaslala dopis s poděkováním: „...děkuji a budu Vám vděčna až do konce života za všechno to úsilí, které jste vynaložil, abyste Bedoušovi umožnil práci a čestný život.“¹⁸³

Bedřich Mendl se v posledních měsících svého života musel potýkat se stále se zvyšujícími útoky na svou osobu i rodinu, které dokonce hrozilo vystěhováním. Pod tíhou těchto událostí spáchal dne 24. září 1940 sebevraždu. Příčinou smrti bylo předávkování prášky na spaní a následný akutní zápal plic, kterému podlehl 28. září.¹⁸⁴ Bylo mu 48 let. Na obálku svého nedokončeného rukopisu *Vznik středověkých měst* před svým činem připsal: „Prosím o laskavou omluvu, že mé síly nestačily na více než tyto první dvě kapitoly.“¹⁸⁵ Zanechal také dopis na rozloučenou, kde stojí: „Ježto nevidím dále možnosti, abych se ctí žil ve své vlasti, odcházím dobrovolně na onen svět, prose Boha, aby mi odpustil...Prosím o prominutí své příznivce a přátele, kteří usilovali o provedení mé arisace, že snad křížím jejich záměry. Jsem na konci svých sil, nemohu již dále přihlížeti ústrkům, jež pro mne musí trpěti má rodina.“¹⁸⁶ Pohřeb proběhl 2. října 1940 v krematoriu Prahy 12 za účasti nejbližší rodiny, kolegů a přátel. Bedřich Mendl je pohřben na šáreckém hřbitově v Praze Dejvicích u římskokatolického kostela sv. Matěje.

Po smrti Bedřicha Mendla vyšel 6. října 1940 pouze krátký nekrolog v Lidových novinách od Františka Čády. Jeho nenadálý odchod nebyl v čase války nikterak připomínán, až v roce 1945 jsou uveřejňovány články, jež jsou zároveň připomenutím pětiletého výročí jeho smrti. Jan Klepl ve Svobodném slovu z 28. 9. 1945 píše o „mučednické smrti Bedřicha Mendla...jenž odešel již v první fázi války s vědomím, že bez obětí, dobrovolných a krvavých, nedojdeme svobody.“¹⁸⁷ Milena Linhartová, Mendlova blízká kolegyně, napsala do Svobodných novin taktéž krátký článek mapující jeho život a dílo. V Lidové demokracii vyšel článek neznámého autora vzpomínající na Mendlův pohřeb „jenž se stal tichou, avšak

¹⁸² PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1941)*. Praha: Federace židovských obcí Sefer, 2000. ISBN 80-85924-25-0

¹⁸³ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, koresp. L – M, Bedřich Mendl – Dopis od Eleonory Mendlové, 19. 10. 1940

¹⁸⁴ Na úmrtním listu je uvedeno „Schlafmittelvergiftung“ – otrava prášky na spaní. Dále „Aspirations pneumonia“ – jedná se o aspirační pneumonii.

AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1 – Úmrtní list

¹⁸⁵ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 7, inv. č. 488 – Rukopis *Vznik středověkých měst*. Městské zřízení

¹⁸⁶ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1 – Dopis na rozloučenou

Celé znění dopisu viz příloha.

¹⁸⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 615 – Klepl Jan, Za Bedřichem Mendlem

výraznou demonstrací české historické obce proti nacistickému útisku.“¹⁸⁸ Za zmínku stojí také referát Evy Lisé, jenž vznikl v semináři profesora Karla Stloukala v zimním semestru roku 1947.¹⁸⁹ Ze zahraničních médií můžeme zmínit francouzský časopis *Annales économie-sociétés-civilisations*, kde mu v roce 1948 věnoval Émile Coornaert vzpomínku.¹⁹⁰ Česká akademie věd a umění udělila Mendlovi v roce 1947 členství im memoriam na návrh Františka Michálka Bartoše, žáka Václava Novotného a profesora českých dějin na Univerzitě Karlově. V témže roce vydal *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce* poslední Mendlovo dílo, a sice *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*. Vydání do tisku pomáhala připravovat Eleonora Mendlová za laskavého přispění Josefa Šusty ještě v roce 1941: „...dozvěděla jsem se od Dr. Klepla, že skrze Vašemu laskavému úsilí se podařilo opatřiti potřebný kapitál k vydání knihy o dějinách řemesel v Praze.“¹⁹¹

Bedřich Mendl nebyl jedinou nešťastnou obětí válečných událostí. Z jeho nejbližšího okolí můžeme jmenovat bratrance Josefa Fischera, který byl ke konci roku 1944 odsouzen k trestu smrti a o rok později popraven. Mendlův bývalý učitel Kamil Krofta zemřel roku 1945 na následky věznění v koncentračním táboře v Terezíně. Mezi nepřímé válečné oběti patří Josef Šusta, který byl po válce obviněn z kolaborace, a proto v květnu roku 1945 spáchal sebevraždu skokem z Hlávkova mostu do Vltavy. Mendlův dlouholetý přítel Karel Stloukal byl zatčen gestapem a vězněn v koncentračním táboře v Dachau.¹⁹²

¹⁸⁸ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 617 – 5. výročí úmrtí Dr. Bedřicha Mendla, *Lidová demokracie*, 1945

¹⁸⁹ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 621 – Lisá Eva, Referát

¹⁹⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 20, inv. č. 622 – Coornaert E., Bedřich Mendl

¹⁹¹ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, koresp. L – M, Bedřich Mendl – Dopis od Eleonory Mendlové z 9. 7. 1941

¹⁹² STLOUKAL, Karel. *Historie mého života: Skutečnost poněkud z básněná*. České Budějovice: Casablanca, 2012, ISBN 978-80-87292-20-4

DÍLO

7 METODOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA A HLAVNÍ TÉMATA VĚDECKÝCH PRACÍ

Historické dílo Bedřicha Mendla se zaměřovalo na dějiny středověkých a novověkých měst, především na hospodářské a sociální dějiny. Jeho vědecký zájem formovalo nejen rodinné prostředí, z něhož pocházel, ale taktéž doba, ve které žil. Ať už se jednalo o první světovou válku, jež s sebou přinesla mnoho hospodářských a sociálních otřesů, či o revoluce, zlatou éru 20. let a dále nastupující hospodářskou krizi a další válku.

Důležitou součástí Mendlova utváření přístupu k vědecké práci byl bezpochyby i jeho zájem o soudobé proudy evropské historiografie. Četl odbornou literaturu evropských historiků, později se s nimi i setkával a utvářel si vlastní metodní postupy. Uznával práce Wernera Sombarta, německého sociologa a ekonoma, který se věnoval studiu kapitalismu jakožto zvláštního sociálního jevu. Cenil si také francouzského historika Henriho Sée a francouzského pozitivismu, který se utvořil kolem skupiny *Annales*. Naopak v rozporu byl s Bertoldem Bretholzem, brněnským historikem a archivářem. Jednou z nejdůležitějších osobností při utváření Mendlova zájmu o hospodářské a sociální dějiny byl Henri Pirenne, belgický historik a medievista, s nímž se Mendl osobně znal a přeložil do češtiny jeho dílo *Les villes du Moyen âge – Středověká města*. Cizí metody a názory ovšem nikdy nepřijímal nekriticky, vždy se je snažil porovnávat s českým prostředím. Bedřich Mendl si vážil i tzv. Gollovy školy a byl to právě Jaroslav Goll, profesor historie a rektor české Karlovy Univerzity, který se stal jakýmsi pomyslným mostem mezi evropskou a českou historiografií. Pozitivistická historiografie, která se na rozdělené univerzitě v 80. letech 19. století prosazovala i díky Josefu Emlerovi a Antonínu Rezkovi, byla oproti evropské značně vývojově zaostalá. Avšak vymezila jasné metody a techniky, jež se poté snadno přenášely na další generace historiků. Metody byly totiž pevně dané, lehce ověřitelné a vycházely z faktů.¹⁹³ Jaroslav Goll učil ve svých seminářích své žáky střízlivé technice práce s prameny a odmítal jakékoliv vnášení historikovy osoby do vědeckého díla. Hlavními principy byly objektivismus, faktografie a syntéza.

Bedřich Mendl patřil do generace, která se nemohla nazývat Gollovou školou, avšak jeho učiteli byli Gollovi žáci, např. Václav Novotný, Jaroslav Bidlo, J. V. Šimák, Josef Pekař

¹⁹³ MAREK, Jaroslav. *O historismu a dějepisectví*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0284-7

či Josef Šusta. V gollových seminářích se vyučili pozitivistické metodě, která se jim stala výchozím bodem pro jejich budoucí vědeckou práci. Říci, že snad existoval „čistý“ pozitivista, který nebyl ovlivněn i jinými směry, by bylo bláhové a nepřesné. Sám Josef Šusta¹⁹⁴ si již v roce 1917 ve svém článku s názvem *Národní úkoly české vědy* začal klást otázku potřeby nové metody. Tato metoda by mohla postihnout složité systémy a nikoli jednotlivosti, jako tomu bylo dosud. Zároveň by dokázala zkoumat a interpretovat hospodářské, sociální i kulturní dějiny.¹⁹⁵ Touto metodou se stala strukturálně funkční analýza, jejíž potřeba v českém dějepisectví byla stále aktuálnější. Zatímco syntéza v historické vědě kladla důraz na politické dějiny, které navíc vyprávěla jako řetězec po sobě následujících událostí, strukturálně funkční analýza se začala zabývat vztahy mnohem složitějšími. Zkoumala spojitosti mezi jednotlivostmi, jejich vzájemné ovlivňování, jejich funkce nejen k sobě samým, ale i k celku.¹⁹⁶ Historici se tak mohli zabývat studiem nejen hospodářských a sociálních dějin, ale i dějin každodennosti, historií mentalit, historickou geografii a nahlédnout mohli i do psychologie jednání člověka.

Sám Bedřich Mendl se od učení svých předchůdců neodvracel, nezatracoval „staré“ metody pouze proto, že snad nevyhovovaly potřebám moderní doby. Ve své přednášce *Nové proudy v hospodářském a sociálním dějepise*, kterou prezentoval na I. sjezdu československých středoškolských profesorů v roce 1929, konstatoval, že: „...až příliš snadno ozve se posměšek nad analytickou prací dvou generací předcházejících, až příliš lehkovážně jsme ochotni pousmáti se nad úsilím věnovaným monografickému poznání jednotlivostí, nad generacemi, které obětovaly život poznání jednotlivých úseků dějin, jen a jen úseků a zlomků.“¹⁹⁷ Mendl nepopíral, že by syntéza nebyla pro historickou vědu důležitá a přínosná, jelikož ji sám ve svých monografiích využíval. Avšak strukturální metoda mu umožnila zkoumat složky lidské historie více do hloubky a poznat tak kolektivní jevy, které historii formovaly.¹⁹⁸

¹⁹⁴ K dílu Josefa Šusty srovnej KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9

¹⁹⁵ STŘEDOVÁ, Veronika. *Strukturalismus v českém historickém myšlení*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2014. ISBN 978-80-88030-10-2

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 10, inv. č. 509 – Nové proudy v hospodářském a sociálním dějepise. Přednáška na sjezdu středoškolských profesorů v roce 1929

¹⁹⁸ STŘEDOVÁ, Veronika. *Strukturalismus v českém historickém myšlení*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2014. ISBN 978-80-88030-10-2

Bedřich Mendl byl myšlenkově ovlivněn učením Maxe Webera¹⁹⁹, avšak spíše než o ideálním typu, došel právě k pojmu „struktura“. Můžeme ho považovat za prvního z českých historiků, jenž s tímto pojmem více operuje a propracoval se k němu.²⁰⁰ Pro Mendla je strukturou především středověké město, ale jsou to i městské společnosti či společenské poměry. Aby mohl poznat strukturu středověkého města, bylo potřeba studovat jednotlivosti českých středověkých měst. Zde se poté dostává ke srovnávací metodě, která zkoumá nejen rozdílnosti mezi individualitami, ale i jejich společné rysy.

7.1 Hlavní témata vědeckých prací

Bedřich Mendl se již od studií na Filozofické fakultě UK zabýval studiem hospodářských a sociálních dějin středověkých měst, a to především v předhusitské a husitské době. Mezi jeho první větší práce patří *Hospodářské a sociální poměry městech pražských v letech 1378 – 1434* a jedná se o jeho práci dizertační sepsanou v roce 1915. Středověká města stála v popředí jeho vědeckého zájmu po celá 20. a 30. léta. Komparací evropských měst a sledováním příčin sociálních bouří využil pro svůj habilitační spis z roku 1926 *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Obdobné jevy zjistil také v českém prostředí a shrnuje ho ve stati s názvem *Z hospodářských dějin středověké Prahy* z roku 1926, jenž habilitační spis doplňoval.

Kromě hospodářských a sociálních problémů měst se zajímal o jejich vznik, organizaci právní a způsoby, jakými se ve městech utvářelo cechovní zřízení. Z právních studií zmiňme *Tak řečené norimberské právo v Čechách* z roku 1938. V práci, která díky jeho ženě Eleonoře vyšla posmrtně v roce 1947 s názvem *Vývoj řemesel a obchodu v městech Pražských*, popisuje období vzniku města Prahy do konce 19. století.

Smysl pro syntetickou metodu projevil v díle *Hospodářský vývoj Evropy* z roku 1931 a v díle Josefa Šusty s názvem *Dějiny lidstva*, kam přispěl několika kapitolami. Mendlův historický záběr směřoval i k vydavatelské a editorské činnosti. Ta souvisela s jeho zaměstnáním v Československém státním ústavu historickém, kde pokračoval v edici *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Další edicí jsou *Knihy počtů města Brna z let 1343 – 1345 z roku 1936*, jež vznikla podrobným studiem nejstarší brněnské berní

¹⁹⁹ K dílu myšlení Maxe Webera srovnej WEBER, Max. *Sociologie náboženství: s úvodní studií Miloše Havelky*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-240-3.

²⁰⁰ HORSKÝ, Jan (ed.). *Struktura*. In: HORSKÝ, Jan. *Kulturní a sociální skutečnost v dějepisném myšlení: Příspěvky k dějinám českého dějepisectví doby Gollovy školy*. Ústí nad Labem: Albis international, 1999. ISBN 80-86067-42-4

knihy. Milostnou epistolografii přiblížil čtenářům v práci *Listy královny Kunhuty králi Přemyslovi*, kterou vydal se svojí ženou Eleonorou. Hlavními tématy Mendlových vědeckých prací byla středověká města, avšak cizí mu nebyla ani témata z doby novější. Dokladem nám je monografie *Český průmysl před sto lety a počátky průmyslové jednoty* z roku 1934.

Bedřichova vědecká kariéra byla na historika s jeho talentem a pílí příliš krátká, i přesto z jeho pera vzešlo nejen mnoho propracovaných a přínosných monografií, ale také řada recenzí, článků a přednášek.²⁰¹ Následující kapitoly budou i přes jeho neobyčejně široký záběr věnovány pouze jeho medievalistickým vědeckým dílům.

²⁰¹ Soupis prací viz MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947

8 MEDIEVISTICKÉ VĚDECKÉ PRÁCE

8.1 Města

8.1.1 Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 – 1434

Letos je to přesně sto let od doby, co Mendlova dizertační práce s názvem *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 – 1434* vyšla ve 22. ročníku Českého časopisu historického. Poprvé vyšly tři kapitoly pojednávající o mincích, cenách potravin ve městě a na venkově a o hospodářském a sociálním rozvrstvení obyvatel. Ve 23. ročníku o rok později vyšly poslední dvě kapitoly o berních, rentách a domech jakožto pramenech pro poznání hospodářského stavu Prahy. Dizertační práce, kterou psal Bedřich Mendl v rámci studia na Filozofické fakultě UK, byla zkušební komisí ve složení Josef Pekař, Josef Šusta a František Čáda hodnocena jako velmi dobrá. Komise se kladně vyjádřila k pečlivému metodickému přístupu a novému pohledu na problematiku vývoje Starého i Nového Města. Mendl především velmi kvalitně zpracoval pramenný materiál a tím vhodně doplnil již vzniklá díla, jako jsou *Základy starého místopisu Pražského* a *Dějepis města Prahy* od Václava Vladivoje Tomka. Doplnění se týká věčných platů, které tkví na domech a cenách koupí domů.

Na úvod Mendl seznámil čtenáře s terminologií mincovnictví tak, aby čtenář lépe pochopil pozdější užití jednotlivých výrazů při vyjadřování hodnoty zboží a práce. Ve sledovaném období byly hlavními pražskými mincemi groše (*grossi Pragenses*) a haléře (*parvi Pragenses, Hallenses*).²⁰² Mincovní řád vydaný Karlem IV. a Václavem IV. 2. listopadu 1378 určoval přesný poměr užitého stříbra každého raženého groše a haléře. Jednalo se o 3,23 g čistého stříbra na jednotlivý groš, avšak žádná mince s takovýmto poměrem se nedochovala. Mendl proto usoudil, že mincovní řád byl pouhou snahou o zabránění propadu hodnoty stříbra, jemuž čelilo mnoho zemí v Evropě. Doklady jsou naopak o mincovním řádu z roku 1407, které nařizovaly ražbu z kombinace stříbra a mědi. Poměry groše a haléře se pohybovaly od 1:12 k 1:14, avšak míra nebyla konstantní a měnila se. Klesající hodnotu nalezneme také u groše vůči florénu, zlaté minci, kterou používali především kupci z ciziny. V Českých zemích se zlatých mincí příliš nerazilo, i přesto existuje zmínka o platbě zlatem:

²⁰² MENDL, Bedřich. *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*. Český časopis historický. 1916, 1916(22), 54 - 67

„*Petr pasíř zaplatil na svůj dluh desíti kop 5 kop ve zlatě.*“²⁰³ Mendl uvedl hodnotu uherského zlatého, na němž lze demonstrovat úpadek stříbrného českého groše, který se od roku 1373 do roku 1424 pohyboval od 1:16 až po 1:24 zlatého na groš.²⁰⁴ Klesající hodnota českého groše byla také dobře čitelná v cenách obilí, jež se odvíjely od každoročních žní. Znehodnocení mince Mendl sledoval především v mincovní politice vladařů a poukázal na fakt, že většina dosavadních autorů věnujících se numismatice zcela opomenula hospodářskou funkci mince.

Poprvé v roce 1399 se objevily zápisy o použití dalšího typu mince – nummi, čili „peníze“, přičemž na 1 groš připadá 7 „peněz“. Podle Mendlova bádání se právě v otázce „peněz“ dostává do rozporu numismatická archeologie a zápisy z purkrabských účtů novohradských, kde je uvedena platba v „penězích“, avšak žádná taková mince se nám nedochovala. Mendl dále zmínil veškeré známé mince, které byly v oběhu, přičemž každá mince měla vlastní hodnotový kurs: groše Karla IV. a Václava IV., míšeňské groše a halíře, rakouské feniky atd. Kapitulu doplnil krátkými exkurzy o denárech v rožmberském urbáři z roku 1379 a denárech v účtech Novohradského panství v letech 1390 – 1391.²⁰⁵

Ceny potravin ve městě a na venkově jsou předmětem druhé kapitoly. Mendl zprvu zmínil trhy, jež se na území Prahy konaly. A tak se dozvídáme, že již v roce 1367 bylo Novému Městu uděleno výhradní právo konat trhy třikrát týdně a zde nabízet obilí, dobytek a uhlí. Z městských knih Mendl vyčetl, že zboží na trhy bylo dováženo přímo samotnými producenty a platilo se hotově ihned na místě. Zprávy o prodeji se omezují buď na částku, za kterou bylo zboží nakoupeno, či pouze na množství prodaného. I přesto Mendl vyčetl nestálost cen obilí. Ty se měnily nikoli v rámci kalendářního roku, nýbrž od žní ke žním. Právě v nestálosti cen Mendl vyzoroval prostor pro porovnání mezi venkovem a městem, přesněji řečeno mezi radní knihou kolínskou a Prahou. Jak sám Mendl uvedl: „*Při srovnávání cen obilí působí nesnaze různost měr, nejen různá označení v pramenech, nýbrž i různosti lokální. Čteme na př. o zvláštní měřici chomutovské, mělnické, míře kraje plzeňského a pod.; každé z měst Pražských mělo vlastní strych.*“²⁰⁶ U pražských cen se Mendl věnoval

²⁰³ MENDL, Bedřich. *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*. Český časopis historický. 1916, 1916(22), 54 - 67

²⁰⁴ Bedřich uvádí hodnotu zlata a stříbra ve sledovaném období přepočtenou na koruny a haléře v roce 1915 – uherský zlatý měl hodnotu 11 Kč 15 haléřů, stříbrný český groš měl v roce 1379 hodnotu 65 haléřů, v roce 1424 46,4 haléřů. I když současnému čtenáři přepočet příliš neřekne, pro srovnání je zajímavé alespoň sledovat zvýšení ceny za kilogram zlata. V roce 1915 Bedřich vyčíslil částku 3 280 Kč za 1 kg zlata, v roce 2016 za stejnou hmotnost zlata zaplatíme 509 700 Kč (509,70 Kč za 1 g).

²⁰⁵ Kapitulu o denárech novohradských purkrabských účtů podrobil kritice ve svém článku Josef Šusta. Článek vesměs zamítavý nebyl, avšak nabádal pro podrobnější analýzu, než jakou vyložil Bedřich Mendl.

²⁰⁶ MENDL, Bedřich. *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*. Český časopis historický. 1916, 1916(22), 422 - 435

novoměstským knihám, kde jsou četné údaje o prodeji koní. Koňský trh na Novém Městě měl dalekosáhlejší význam, jelikož kupujícími i prodávajícími byli obyvatelé nejen Starého Města, nýbrž i blízkého okolí. Jednalo se o zámožné měšťany Starého Města, jenž zkupovali celá panství i s vesnicemi, mnohdy se na vesnice i stěhovali. U obyvatel Nového Města toto nebylo zprvu možné, protože tato část Prahy byla založena jakožto část řemeslná a místní nedisponovali dostatečným kapitálem pro nákup. Situace se změnila až ke konci století, kdy i novoměstští skupují dvory a pole. Dle Mendla ovšem písemné prameny nejsou natolik úplné a přesné, abychom se dozvěděli, jakým právem má měšťan dvůr v držbě, zda se jedná o venkovana nabytého měšťanskými právy či o městského řemeslníka, který teprve prodejem zbohatl a zakoupil dvůr v okolí.

Třetí kapitolou Mendl čtenáře zavede do problematiky určení počtu obyvatel Prahy a jejich sociálního a hospodářského rozvrstvení. Pro středověkou společnost je typická absence statistických dat, a proto pro vyjádření hodnoty počtu obyvatel v pražských městech Mendl využil kombinaci několika zdrojů. Václav Vladivoj Tomek ve svém díle *Základy starého místopisu Pražského* došel k číslu 4100 domů, přičemž celkový počet obyvatel se pohybuje kolem 86000 obyvatel. Sem započítal usedlé obyvatelstvo, tovaryše, řemeslníky, nádeníky, královský dvůr včetně pomocného personálu, duchovní a studenty, kterých se v Praze vyskytovalo v jeden čas i 10000. Dle Mendla nelze s jistotou stanovit přesný počet obyvatel předhusitské Prahy. Jediným určitým pramenem se stává berní kniha. Ta evidovala dle výpočtů Bedřicha Mendla i V. V. Tomka na 1006 měšťanských domů, to znamená 8795 lidí, což činí 8,7 osoby na dům.²⁰⁷ Nej hustěji obydlenou částí bylo Staré Město, jež čítalo na 17000 obyvatel. Husitskými válkami došlo k značnému poklesu obyvatel včetně duchovenstva, studentů a německých rodin. Po zběhlých Němcích, kteří byli důležitou majetkovou silou města, zbyly opuštěné domy. Město je dále rozprodávalo dosud chudším obyvatelům a dokonce i podruhům. O sociálních rozdílech mezi měšťany a podruhy se Mendl dozvěděl v pramenech novoměstských a staroměstských knih. Podruzi pracovali na hospodářstvích či jako pomocná síla řemeslníků, přičemž jejich platy byly nízké, pohybovaly se kolem 20 grošů za rok. Setkal se také s týdenní mzdou, která činila půl groše. V takových případech se ovšem jednalo o vyplacení mzdy předem a požadavku práce, která nebyla-li odpracována, dávala nájemci právo dělníka zatknout či dokonce právo na useknutí ruky. Venkované, již přišli do města za prací, měli možnost se řemeslu naučit u mistrů. Sloužili

²⁰⁷ MENDL, Bedřich. *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*. Český časopis historický. 1916, 1916(22), 436 - 445

u nich za byt, stravu a minimální plat. Po vyučení se nemohli stát mistry kvůli chybějícímu kapitálu a byli tak odsouzeni k celoživotní práci tovaryše.

K ucelení hospodářského obrazu Prahy a jejích obyvatel, který se zatím podařilo nastínit popisem v kapitolách předešlých, je potřeba zmínit i otázku berní, kterými byly zatíženy určité vrstvy obyvatel. Jednalo se především o berně za nemovitý majetek, přičemž výše berně se vypočítávala z celkové kupní ceny domu. Z každé kopy kupní ceny platil majitel čtvrt groše, zpravidla se ale platilo i několik berní najednou. Vysoké nároky platby berní byly kladeny na měšťany na Novém Městě, Staré Město naopak bylo osvobozeno i na několik let dopředu od královské berně, jelikož král si u bohatých měšťanů půjčoval. Tíživým nákladem se spolu s berní staly i renty, které vznikly již ve 12. století. Jednalo se o tzv. věčné platy, jež měly povahu reálného břemene váznoucí na domech. Majitel domu poté musel zaplatit finanční obnos nejčastěji ve výši jedné desetiny z poskytnuté částky od věřitele, kterou platil jednou ročně. S rentami se hojně spekulovalo a již v první polovině 14. století nalzáme doklady o prodeji renty. Plat byl reálným břemenem setrvávajícím na domě i při změnách majitelů a některé domy byly zatíženy rentami hned několikrát. Nařízení, které je součástí zakládající listiny Nového Města pražského, omezovalo počet zatížení na domě ne více než na polovinu jeho kupní sumy. I přesto byly pokusy o stanovení nejvyšší možné hranice renty marné. Mendl upozorňuje na velké množství neplacených platů, jejichž počet se rapidně zvýšil již kolem roku 1406. Situaci vysvětluje všeobecnou hospodářskou krizí, která na Novém Městě panovala. V otázce platů přinesly radikální změnu až husitské války, kdy byl církevní majetek zkonfiskován. Po odchodu Němců odpadla většině obyvatel povinnost rentu platit. V roce 1430 padlo rozhodnutí novoměstské rady úplného zákazu prodeje platů na nemovitém majetku a vinicích. Jinak tomu bylo na Starém Městě, jež se vydalo cestou jiného vývoje a instituce platů zde přetrvala i po husitských bojích. Mendl dále poukazuje na tzv. areální platy, které byly mnohdy tak nízké a splývaly s věčnými platy, že v pramenech ani uvedené nejsou.

Poslední kapitola je souhrnem kapitol předešlých. Mendl čtenáři podává výklad o domech, jež jsou jakýmsi zrcadlem hospodářského stavu Prahy. Nejdříve je popsáno Nové Město, jelikož právě k této části Prahy se dochovalo nejvíce pramenů a lze v rámci jeho území sledovat vnitřní vývoj. Již za vlády Karla IV. bylo Nové Město z větší části vybudováno a domy stojící v těsné blízkosti tvořily ulice. Z majetkových převodních knih a zápisů z konce 70. let 14. století se Mendl dozvěděl o výstavbě nových domů, jež vznikaly rozparcelováním pozemků: „*R. 1378 vysazuje klášter Slovanský dvě řady domů v Podskalí, v téže asi době*

*zrušil a rozparceloval sladovník Křížala svou zahradu na místě dnešní ulice Panské, r. 1379 následoval jeho příkladu Jakub Charvát a na místě podobným způsobem vzniklo 18 domů...*²⁰⁸ Mendl určil původní stavební plochu rozdělenou na několik částí. Z ní jsou poté vypočítávány platy. Po roce 1400 počet nově založených domů mírně stoupá, i přesto se dá mluvit spíše o klesající tendenci zakládat nové domy. Důvodem byla vysoká cena stavební parcely, Mendl v pramenech zaznamenal dokonce i pustnutí již osazených ploch. Pramene taktéž mlčí v otázce podoby domů či jejich velikosti, ovšem známe alespoň cenu některých staveb, jež jsou čitelné ze smluv se zedníky. Je pravděpodobné, že domy kolem náměstí byly dražší nežli domy na periferiích a je zcela určitě jasné, že ceny domů klesaly v období husitských bojů. To se týkalo především domů na hlavních ulicích, které město bylo nuceno prodávat pod kupní cenou.²⁰⁹

²⁰⁸ MENDL, Bedřich. *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*. Český časopis historický. 1916, 1916(22), 353 - 363

²⁰⁹ Tamtéž.

8.1.2 Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku

Mendlův habilitační spis, který vyšel v roce 1926 jakožto zvláštní otisk Českého časopisu historického, pojednává o příčinách a společných rysech sociálních bouří v evropských městech, které jsou zde srovnávány s českými poměry. Práci doplňoval spis *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, jenž svým obsahem detailněji seznamoval čtenáře o vzniku věčných platů. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku* je v knižní podobě rozdělena na pět kapitol, které ovšem nejsou zcela identické s těmi vydávanými v ČČH. První dvě kapitoly Mendlova habilitačního spisu s názvem *Literatura o sociálních poměrech českých měst ve 14. století a Pramenné zprávy o poměrech ve městech našich*, vyšly poprvé ve 30. ročníku ČČH v roce 1924. O rok později ve 31. ročníku vyšly další kapitoly pod společným označením *Sociální zápasy jinde*, jež v tištěné knižní verzi nesou název *Sociální zápasy měst čtrnáctého věku* pojednávající o poměrech ve Florencii, Nizozemí, Francii a německých městech. V roce 1926, ve 32. ročníku, vyšla kapitola *Hospodářská a sociální struktura českých měst*, ve 33. ročníku poté závěr *O počátcích našich cechů*. Mendl materiál čerpal z dosud nevydaných městských berních register a využíval metodu srovnávací. Vzhledem k publikování v ČČH bylo „*nutno výklad formulovati co nejstručněji.*“²¹⁰

V první kapitole Mendl pojednává o literatuře, jež se zabývá poměry v českých městech 14. století. Nejdůležitějšími a pro svoji práci taktéž výchozími, shledává poznatky z prací Zikmunda Wintera, Jaromíra Čelakovského a Josefa Šusty.²¹¹ Ti nám podávají obraz o bouřích v městě Norimberk v roce 1348, o cechovních povstáních v německých zemích a o srovnání mezi Florencií a Prahou. Mendl se těchto otázek také dotýká, avšak snaží se je rozpracovat více do hloubky.

Zápasy ve vybraných západoevropských městech, jež patřila mezi důležité průsečíky evropského obchodu, jsou předmětem druhé kapitoly. Počínaje sociálními bouřemi v italské Florencii, Mendl popisuje již od poloviny 13. století střety dvou mocenských seskupení guelfů a ghibellinů. Jejich bohatství spočívalo v pozemkovém vlastnictví. Lid ve městě byl rozdělen na tzv. popolo grasso (bohatší vrstva) a popolo minuto (drobný lid), přičemž druhý zmíněný byl vyloučen kvůli své chudobě ze správy města. V roce 1266 byli ghibellini

²¹⁰ MENDL, Bedřich. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Praha: Historický klub, 1926

²¹¹ Zikmund Winter: *Dějiny řemesel a obchodu v 14. a 15. století*; Jaromír Čelakovský: *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských*; Josef Šusta: *Dvě knihy českých dějin*. Tamtéž.

z Florencie vypuzeni, vliv guelfů byl taktéž podlomen a vláda nad městem přešla do rukou lidu. V roce 1293 byl vydán právní řád Ordinamenta justitiae, kterýmžto byli z úřadu vyloučeni ti, kteří neprovozují měšťanské povolání a měli rytířskou hodnost. Florentská ústava byla založena na cechovním zřízení. To v praxi znamenalo, že obyvatelstvo Florencie bylo rozděleno podle svého zaměstnání na cechy, přičemž se na ně přenesla veškerá politická práva a moc. Ti, kteří nepatřili do žádného cechu, postrádají právo zúčastnit se správy města. Rozhodující moc měl tzv. Arti maggiori – sedm cechů²¹², čímž byla vláda šlechty koncem 13. století nahrazená vládou měšťanů. V cechu neexistovala rovnoprávnost, plnoprávným členem byl pouze mistr, ostatní členové neměli podíl na jeho správě. Podnikatel-zaměstnavatel vlastnil dílnu, platil městem stanovenou daň, avšak vlastní výroby se nezúčastňoval. Řemeslníky Mendl nazýval proletáři, jelikož zpracovávanou surovinu ani pracovní nástroje nevlastnili. Jejich pracovní podmínky byly nevyhovující kvůli dlouhé pracovní době, špatným platům a nemožnosti změnit zaměstnavatele. V roce 1378 došlo k povstání a následné revoluci nazývané Ciompi, dle iniciátorů z řad soukeníků. Ti požadovali úpravu svého dosavadního sociálního postavení. Povstání bylo potlačeno a soukeníci navráceni do područí cechu.

Podobný vývoj jako ve Florencii Mendl zaznamenal také v Nizozemí. Pravidelnou námořní plavbou mezi Benátkami a flanderskými městy, se z Brugg stalo město důležitého hospodářského významu. A stejně jako ve Florencii, i v Nizozemí Mendl pro nástin situace popisuje cech soukeníků, kde pracovní podmínky byly taktéž nevyhovující. Mezi obyvateli, jež dělíme na patricije a obchodníky na jedné straně a řemeslné obyvatelstvo na straně druhé, byly nejen rozdíly politické, ale taktéž i sociální. Odlišný byl i jazyk, jelikož řemeslníci na severu Nizozemí mezi sebou mluvili vlámsky. Obchodníci využívali kvůli obchodu s Anglií a Francií francouzštinu. Prvním význačným povstáním bylo to z roku 1280, kde mezi požadavky povstalců bylo především právo na vlastní dovážení vlny a účast řemeslníků na správě města. Pro patriciát byly nároky povstalců mírné a přistoupil na ně bez většího odporu. V letech následujících a pro situaci v zemi podstatnou je dle Mendla bitva u Cortrai v roce 1302, kde proti sobě stanulo elitní francouzské vojsko a milice flanderských městských komun. Vítězství flanderských mělo za následek změnu vnitřních poměrů ve městech, především byla oslabena práva gildy. Obyvatelé mohli svobodně provozovat jakékoliv řemeslo či obchod, nakupovat a dále prodávat vlnu. Podle Mendla se stali hospodářsky

²¹² „Soukeníci, výrobci hedvábných látek, kráječi suken, kožešníci, bankéři, soudci a notáři, lékaři a lékárníci“ MENDL, Bedřich. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Praha: Historický klub, 1926

a politicky rovní. Svobodu živností ovšem nemůžeme chápat jako protiváhu vůči cechům, spíše naopak, jelikož obyvatelé se účastnili i nadále politicky, avšak nebyli bráni jako součást cechů.

Obdobný vývoj Bedřich Mendl sledoval také ve Francii. Z kronik vyčetl, že na počátku 14. století se objevily povstání valchářů, tkalců, krčmářů a jiných řemeslníků, jež ihned král Filip IV. potlačil. Roku 1306 král zakázal bratrstva kvůli jejich protikrálovským tendencím. O nepokojích ze strany řemeslníků poté neslyšíme až do padesátých let 14. století. V té době byl král Jan II. nucen svolat generální stavy kvůli uvolnění financí pro válečné účely. Stavové na oplátku žádali dohled nad činností královských úředníků. Nejvýraznější osobou v čele třetího městského stavu byl Étienne Marcel, jenž se otevřeně postavil proti regentu Karlu V. Marcelovy úspěchy měly krátkého trvání a již v roce 1358 bylo jeho spiknutí potlačeno. Situace ve Francii se liší od situace ve flanderských městech, jelikož cíle Étienne Marcela nenesly známky boje obyvatel nižších vrstev. Povstání pařížského lidu v roce 1381 v čele s řemeslníky bylo taktéž poraženo královskou mocí a Paříž za svoji odbojnost zaplatila popravami vzbouřenců a uvalením dávek. Posléze král zrušil samosprávu cechů a každé řemeslo v rámci cechovního zřízení získalo jednoho královského úředníka coby dozor. Královský zásah neměl za cíl zrušit cech jako takový, nýbrž usiloval o udržení cechů jakožto bezprávných společností.

Oblast německých zemí měla díky svému kulturnímu vlivu nezastupitelný podíl na vývoji českých měst, a proto není divu, že Mendl jmenuje bouře v Norimberku a Magdeburku. V Norimberku až do roku 1348 vládla patricijská rada, jež byla ovšem řemeslným hnutím v čele s kováři svržena, čímž se ustanovilo cechovní městské zřízení. Svržený patriciát se dovolával ochrany u panovníka a v září roku 1349 byla vláda patriciátu obnovena. Statuta vydána roku 1370 byla pro hospodářský růst města přívětivější. Mendl jmenuje jeden z podstatných bodů – možnost řemeslných mistrů mít v učení až dva tovaryše. V Magdeburku bouře probíhaly odlišně. Již roku 1293 se vedly boje proti patriciátu, jenž ve svých rukou držel moc soudní i správu města. I přes vítězství řemeslníků vedených převážně cechovními mistry se Magdeburku úplné správy města nedostavilo. V roce 1402 došlo k dalším bouřím, na nichž se podílel lid. Podnětem jim byla klesající hodnota mince, přičemž povstání se účastnily cechy řemeslníků, řezníků, ševců a kožešníků.

Na příkladu vybraných evropských měst jsme mohli sledovat vývoj a příčiny městských bouří, přičemž obraz by nebyl úplný, kdybychom nezminili i města česká. V českých městech se Mendl nezaměřuje toliko na popis sociálních bouří, jako na poznání

sociální stratifikace měst. Prvním takovým městem je Brno. Brněnské berní knihy z roku 1343 patří k nejstarším pramenům této povahy v rámci českých měst. Její důležitost Mendl shledává v zápisech poplatníků, kterých ve městě a na předměstích Brna čítalo na 900. Berní knihy zaznamenávají poplatníky z řad měšťanů a řemeslníků a na první pohled by se dalo říci, že plátcí jsou rozděleni do dvou skupin na měšťany a cechy. Tento pohled je však zavádějící, jelikož ve skupině první se objevují i plátcí z řad řemeslníků. Poplatníci nejsou rozlišováni pouze podle povolání, nýbrž i podle hodnoty svého majetku. Mendl z těchto zápisů usoudil, že středověká terminologie nebyla vždy přesná. Pro určení sociální stratifikace města je důležité poznat, jak velké jsou skupiny majetných a nemajetných obyvatel. Své poznatky Mendl konfrontoval s výsledky výzkumu Bertolda Bretholze.²¹³ Pro hospodářskou stratifikaci středověkého Brna byly pro Mendla důležité číselné údaje o plátcích. Rejstřík berní knihy uvádí na 1700 plátců, přičemž 1100 bylo řemeslníků a trhovců, z nich 650 jednotlivých kategorií řemesel.²¹⁴ Rozrůzněnost řemesel bylo znakem uzavřeného hospodářství, jež produkuje pouze pro potřeby vlastního trhu, vývoz je v těchto městech omezen. Toto ovšem není případ Brna, odkud se byť v malém množství vyváželo sukno až do Vídně. Soukenická výroba se dle Mendla ovšem nemohla srovnávat s florentskou a nizozemskou. Mendl určil taktéž míru nemajetných řemeslníků, kterých bylo v Brně na 41%. Mezi kupeckými živnostmi v rámci uváděných řemesel byli bohatší pouze pekaři, řezníci a sladovníci.

Obraz městského hospodářství se Bedřich Mendl snažil načrtnout nejen na příkladu města Brna, nýbrž i na českých venkovských městech jako je Znojmo, Cheb, Stříbro, Chrudim a České Budějovice. V mladší znojmské berní knize z roku 1397 byly zapsány nejen majetky obyvatel vlastních domů, nýbrž i záznamy podruhů řazených dle řemesel. Kniha měla sloužit jako katastr majetku obyvatel odvádějících berně a zároveň dokládala údaje o platbách jednotlivých poplatníků. Mendl poukázal na změny v zápisech u podruhů nevlastních majetků, jelikož koupí vinohradů spadali do jiné kategorie v rámci berních knih. Hojně zaznamenávány byly taktéž případy, kdy se chudí snažili získat alespoň určitý majetek. V porovnání s Brnem byli na tom obyvatelé Znojma finančně lépe, avšak i přes velké procento majetných lidí bylo jejich bohatství skromné.

Berní rejstříky nalezneme i v dalších českých městech, svým členěním a zápisy si ovšem knihy nejsou podobné. Záznamy v berních knihách města Stříbra se řadily abecedně, v chebské knize dle místopisu, českobudějovické a chrudimské knihy svými strukturami

²¹³ Srovnej BRETHOLZ, Bertold. *Geschichte der Stadt Brünn. Band 1, Bis 1411*. Brünn: Verlag des Vereines, 1911

²¹⁴ MENDL, Bedřich. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Praha: Historický klub, 1926

připomínali knihu znojenskou. Rozdíly vyplývají ze způsobu berního řízení v jednotlivých městech, naopak shodné znaky spočívají v menší míře chudoby, než jakou nalezneme u chudiny městské. Je to dáno tím, že v malých městech byl majetek mezi obyvateli rozvrstven rovnoměrněji, než ve velkých městech.

Pro popis situace v Praze si Mendl vybral staroměstskou berní knihu z roku 1427, z níž vyčetl poměry po husitských bouřích. V zápisech se objevily domy patřící sirotkům a vdovám, domy byly prodávány za mnohem nižší kupní cenu, což umožnilo jejich koupi i lidem dosud nevlastnících nemovitost. Platby berní se vztahovaly především na nemovitý majetek, čímž docházelo k velkému finančnímu zatížení jejich majitelů. Přihlédnout musíme k hospodářskému rázu obou pražských měst, jenž byl odlišný. Staré Město nazývá Mendl městem starých kupeckých patricijských rodin, do Nového Města jsou již od jeho založení soustředěována veškerá řemesla.²¹⁵ Husitskými bouřemi hospodářské rozdíly mezi oběma městy vymizely. Určit míru řemeslného rozvrstvení obyvatel se ve svých dílech snažili již Václav Vladivoj Tomek a Zikmund Winter, aby získali alespoň částečný obraz o počtu řemeslníků a míře řemeslných odvětví.²¹⁶ Přesný počet řemeslníků z pražských pramenů Mendl nevyčetl, jelikož záznamy byly pouze částečné. Zapsáni byli majitelé domů a nikoli řemeslníci pracující coby podruzi, je tedy více než pravděpodobné, že počty řemeslníků ve všech pražských městech byli až dvojnásobné. Ze seznamu je též patrné, že největší počet obyvatel pracovala jako řemeslníci. Z výše uvedeného Mendl vyvodil závěry, že ve městech byla výrazná převaha chudého obyvatelstva a naopak se zde vyskytovala menšina skutečně bohatých, přičemž o všeobecném blahobytu řemeslníků nemůže být dle Mendlova názoru řeč. To Bedřich Mendl ilustruje na povstání v Praze roku 1319, jež se rozhořelo mezi bohatými patricijskými rody a královskou mocí, kdy lid stanul na straně krále. Situace se v pozdějších letech změnila a myšlenky odboje nepřicházely z řad patriciátu, nýbrž od řemeslníků sdružujících se do bratrstev a cechů. Cechy se staly hlavními nositeli myšlenek sociálních a politických změn.

Počátky cechů v českých zemích přiblížil již v roce 1904 Zikmund Winter ve svém díle *První cechy řemeslné v Čechách*. Winter uvedl, že předchůdcem cechu byla bratrstva zřizována z podnětu církve. Jednalo se o dobrovolná sdružení, z nichž se postupně vyvinuly cechy jakožto veřejnoprávní korporace. Jejich hlavním cílem bylo hájit vlastní hospodářské

²¹⁵ MENDL, Bedřich. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Praha: Historický klub, 1926

²¹⁶ Řemesla kovodělná, výroba svítiva, řemesla textilní, zpracování koží, zpracování dřeva, potravinářská řemesla, oděvnictví, stavební živnosti. Tamtéž.

zájmy, k nimž náležela výhradní účast na městských trzích a požadavky na úplné vyřazení cizích prodejců. Proti monopolistickým snahám cechů se na odpor stavěly městské rady, jež časem živnosti chránily a podporovaly je. První udělená výsada z roku 1318 pro krejčovská řemesla měla chránit řemesla nejen vůči ostatním, nýbrž i proti poměrům v řemesle samém. Výsadou bylo určeno, že mistrem se nemůže stát nikdo z tovaryšů a cizinců, dokud nezaplatí půl kopy grošů a zároveň nedisponuje měšťanskými právy. Je samozřejmé, že velká část řemeslníků byla tímto nařízením předurčena k doživotní službě, protože si nebyla schopna vydělat finanční prostředky pro zřízení vlastního řemesla. Výsady chránily především mistry samotné a jejich práva se staly právy dědičnými.

Sociální bouře, které se odehrály v evropských městech, se nevyhnuly ani městům českým. Zmiňme alespoň hnutí v Jihlavě, kde na sklonku 14. století stáli v čele povstání řemeslníci z řad krejčích, ševců a kožišníků. Rada města chtěla s odbojnými řemeslníky jednat o budoucích poměrech ve správě města, avšak jednání nepřinesla žádný výsledek a zástupci řemesel byli ze správy města i nadále vyloučeni. Jihlavské bouře poukázaly na situace, jež Mendl našel i v dalších českých městech – představitelé řemeslníků se správy města neúčastnili, a pokud v radě zasedali, jejich počet byl bezvýznamný. Jedinou výjimkou jsou husitské bouře, v rámci nichž byla vláda patriciátu vystřídána vládou lidu. Mendl konstatuje, že vývoj vedoucí k husitským bojům je nejen očekávatelný, nýbrž i logickým vyústěním dějin.

Výsledky Mendlova výzkumu bychom mohli shrnout takto: v evropských městech byly sociální bouře podmíněny nerovnoměrným rozdělením majetku jednotlivých tříd, přičemž obdobné jevy byly zjištěny i v českých městech. Počet podruhů a bezzemků byl větší, než si autoři do té doby mysleli, tzv. zlatá éra řemeslnictví je pouhým přeludem, jelikož na domech vážly velké platy, jež plátce finančně zatěžovali. Nerovnoměrné rozvrstvení majetku mezi třídami poté vedlo k sociálním bouřím i v našich krajích.²¹⁷

²¹⁷ MENDL, Bedřich. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Praha: Historický klub, 1926

8.1.3 Vývoj řemesel a obchodu v městech Pražských

Jedno z posledních Mendlových děl mapující vznik a rozvoj řemesel a obchodu v Praze od středověku do počátku první světové války, bylo vydáno až po druhé světové válce v roce 1947 Archivem pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce. Do tisku dílo připravila Eleonora Mendlová, byť práce nebyla zcela kompletní: „Nalezla jsem ji skoro úplně hotovou až na nepatrné mezery v textu a poslední kapitolu...Prosím čtenáře, aby laskavě prominuli, najdou-li v knize nějaké omyly. I při nejlepší vůli nebylo mi možno nahraditi přepečlivou ruku autorovu.“²¹⁸ Původně bylo dílo zamýšleno pro Československou vlastivědu, 14 svazkové encyklopedické dílo vydávané v letech 1929 – 1937, přičemž každý jednotlivý svazek se věnoval určitému vědnímu oboru. *Vývoj řemesel a obchodu* je proto prací zhuštěnou a bez poznámkového aparátu, materiály pro sepsání Mendl čerpal v Archivu hlavního města Prahy a v Archivu ministerstva vnitra. Seznam literatury připsala až Eleonora, v původních poznámkách uveden nebyl. V knize je použito i mnoho ilustrací a fotografií pořízených v Muzeu hlavního města Prahy, Národní galerii, Národním muzeu či městské knihovně ve Vratislavi. Jedná se o vyobrazení cechovních erbů, hospodářských budov, mincí a továren, čímž vhodně doplňují psaný text.

Knihla vznikla podrobným studiem pramenů písemné povahy, a jelikož se soustředí pouze na hospodářský rozvoj na Starém a Novém Městě, můžeme v tomto případě hovořit o použití strukturální analýzy. O tom, jaké materiály Bedřich Mendl pro psaní této práce studoval, se nedozvíme. K ručně psanému konceptu, jenž je uložen v jeho pozůstalosti, nejsou připojeny žádné poznámky a je identický s vytištěnou prací. Kniha je rozdělena na osm kapitol a každá je věnovaná jednomu časovému úseku a tím souvisejícím proměnám obchodu a řemesel.

První kapitola popisující období 10. – 12. století nám nejdříve osvětluje, co se skrývá pod pojmem „město“. Městy Mendl nazývá trhové osady, kde se lidé neživili hospodářstvím, nýbrž různými povoláními a výměnou svého zboží za jiné: „Slovem město v hospodářském smyslu jest místem výměny statků neboli trhu.“²¹⁹ Trhovou osadou byla i Praha, která již v 2. polovině 10. století patřila mezi mezinárodně významná tržiště díky svému výhodnému umístění, kde se sbíhaly obchodní cesty. Město i kupci byli pod ochranou panovníka, jenž

²¹⁸ MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947

²¹⁹ Tamtéž.

z obchodu ve městě těžil. Pro místní obyvatele sloužily sobotní trhy, kde mohli prodávat své zboží, přičemž hlavními surovinami pro obchod byly ryby, med, víno, hospodářská zvířata, chmel, vosk, plátna či sukna. Cizí obchodníci přicházeli v 10. století především z Východu, ve 12. století došlo k národnostní proměně. Zatímco židé zůstali coby pozůstatek východních styků, nově si cestu do Prahy našli Němci a „Románi“, jimiž má Mendl na mysli Italy a nizozemské Valony. Důvod je jednoduchý – došlo k přeměnám obchodních styků a Praha coby průsečík obchodu se orientovala na západoevropský a jihoevropský obchod.

Druhá kapitola se věnuje době 13. a 14. století a především rozkvětu města za vlády Lucemburků. I nadále bylo Staré Město hlavním centrem obchodu v Čechách a v roce 1393 mu král Václav IV. udělil privilegium, díky němuž mělo všechno zboží putující z Bavor, Uher, Lužice, Polska a Míšně dovezeno do Prahy a teprve poté rozprodáno. Kupce, který by se snad vydal jinou cestou, čekal trest: „*Podle jmenovaného privilegia krále Václava, který kupec jel jinou cestou, měl býti jat a jeho zboží mělo býti pobráno.*“²²⁰ Praha se stávala důležitým obchodním bodem ve střední Evropě a nabývala stejného postavení jako Benátky či Vídeň. Cizincům, kteří putovali se zbožím přes Prahu a zdrželi se déle jak pět dní, bylo nařízeno rozbalit své zboží a prodat ho dále pražským měšťanům či měšťanům jiných českých a moravských královských měst. Taktéž nesměl cizinec kupovat či prodávat zboží jinému cizinci. Rozšíření privilegií pro pražské kupce přišlo s vládou Karla IV., který Pražany osvobodil od cel v rámci Říše římské. Důležitým mezníkem se stala stavba kamenného mostu v Praze. Pro obchod byl bezpečnější než most dřevěný a šlo ho pro převoz zboží využívat i v zimních měsících. Svobodný obchod pro všechny byl možný v rámci jarmarků, jež se konaly dvakrát do roka ve dnech svátků českých patronů sv. Václava a sv. Víta. Oba trhy se konaly vždy na Starém Městě. Poté, co Karel IV. založil Nové Město, přeložil svatovítský trh právě tam. Každé z měst bylo samostatnou jednotkou, avšak Mendl soudí, že střídání trhů v Městech pražských poukazuje na Prahu jakožto jednotný hospodářský celek. Ve 14. století došlo k taktéž důležitému jevu, a sice vzniků specializovaných tržišť. Ta dostala názvy podle prodávaných surovin – Dobyččí trh, Svinská ulice, Koňský trh atd. Praha pozdního středověku byla především městem spotřeby, o vyvážených výrobcích do ciziny prameny mlčí.

Předhusitská doba a léta do počátku 15. století, se může jevit jako období nesmírného blahobytu, opak je ovšem pravdou. Dle Bedřicha Mendla bohatstvím disponovala pouze část měšťanstva, jež se věnovala obchodu. Ve 14. století bylo i přesto nejpočetněji zastoupeno

²²⁰ MENDEL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947

obyvatelstvo chudé z řad řemeslníků a trhovců a byly to právě německé země, odkud k nám přišly myšlenky zlepšení životní úrovně řemeslníků. Tak začala vznikat bratrstva – sdružení mistrů a tovaryšů téže řemesla. Mendl uvádí příklad zlatníků a malířů. Příslušnost k bratrstvu byla dobrovolná a nabízela svým členům řadu výhod, jakou byla ochrana mistrů před nezdárnými tovaryši či předpisy o výši ceny požadovanou za práci pro všechny. Na kontrolu jakosti řemeslných výrobků dbala městská správa, časem se právě z jejího rozhodnutí bratrstva přeměnila na cechy, přičemž vstoupit do něj musel ten, kdo chtěl ve městě vykonávat své povolání. Řemeslnictvo bylo také silou revoluční, přijímali Husovo učení a „*odpůrce husitů mistr Ondřej z Brodu tvrdí, že peníze bratrstev ševců, krejčí, pivovarníků, soukeníků, tkalců a jiných řemeslníků poskytly husitské straně první prostředky pro její akce.*“²²¹ Po husitských válkách počal obchod v Praze skomírat, kupci již do města nedocházeli, místo toho volili cestu do Lipska. To úpadku Prahy vděčilo za svůj hospodářský vzestup. Zhoršené situace města si byl vědom i Jiří z Poděbrad, avšak nové kupce se mu přivábit nepodařilo. Tam, kde chyběl obchod, nahrazoval se řemesly. Postavení řemeslníků se zlepšilo a vývoj cechů byl na konci 15. století dovršen, ustanovena byla i pravidla, jimiž se cechy musely řídit. O nich se Mendl dočetl z artikulí jednotlivých řemesel: v čele cechu stáli cechmistři, cech svým členům vystrojoval pohřby, panoval zákaz prodeje vadných výrobků, přechod od jednoho mistra k druhému bez řádného „vypovězení“ nebyl možný atd. Za vrcholné období cechů Mendl považuje konec 15. a počátek 16. století přičemž dodává, že důležitou roli hrálo také duchovní ovzduší.

Počátek vlády Habsburků byl dobou významných změn. Ferdinand I. Habsburský pozměnil v roce 1538 nařízení o povinném dovozu zboží nejdříve do Prahy, především kvůli hromadícím se stížnostem ze strany pohraničních měst. Nově mohli kupci zacházet i do jiných měst, Praha ale i přesto zůstala hlavním centrálním bodem obchodu. Novinkou bylo zřízení poštovního spojení mezi Prahou a Vídní, přičemž pošta pracovala pouze pro císařský dvůr. Nebylo se čemu divit, veškerý obchod i spotřeba Prahy byla podřízena habsburské monarchii. Bedřich Mendl uvádí příklad rakouské soli, kteroužto výhradně musela Praha odebírat a kvůli které byly zdokonaleny i plavební cesty po Vltavě. Další novinkou byl rozvoj knihtisku, díky němuž docházelo i k zlepšení výroby určené pro masu, čímž se pomalu začala odlišovat od řemeslné výroby a započala rozvoj manufaktur. Ovšem i přes tyto úspěchy se veškerý život řemeslný organizoval do cechů. Ferdinand I. rušil postupně cechovní autonomii

²²¹ MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947

jakožto trest za protihabsburské smýšlení, kterého se v letech 1546 – 1547 některé z cechů účastnili. Postavení řemeslníků se tím nezlepšilo, naopak byli podrobeni ještě tužší kontrole a dodržování nařízení. Sociální rozdíly se prohlubovaly, jelikož dosáhnout mistrovské úrovně bylo finančně náročné a mnoho tovaryšů bylo odsouzeno k celoživotní službě u mistra s nemožností kariérního postupu. Známý jsou i případy stávek několika tovaryšů vůči svému mistrovi, které ale nařízením Rudolfa II. byly trestány.

Tíživé období zažila Praha v období třicetileté války a bezprostředně v letech následujících. Obchod a řemesla ve městě poznamenala především protireformace, kvůli níž se pozastavila činnost nekatolíkům a až 3000 obyvatel Prahy emigrovalo: „...do vyhnanství odešla zvláště hodnotná část obyvatelů. Mezi emigranty bylo 32 cechmistrů, z toho 30 ze Starého Města, 26 kupců, 8 lékařů, 8 lékárníků, 7 knihtiskařů. Byly to bolestné rány, které se tak brzy nemohly zaceliti.“²²² Pražané zažívali těžké časy, jelikož královský dvůr se přestěhoval do Vídně a s ním i šlechta a veškeré služebnictvo, čímž ubyla bohatá klientela. Po válce kupci jen stěží nacházeli cesty do Prahy a veškeré snahy o zlepšení situace, kterou bylo například zřízení nových výročních trhů, se nezdařily. I přes hospodářský úpadek zažívali pražští židé sociální vzestup a dobu blahobytu. Figurovali jakožto obchodníci do zemí, kam se katolíci jen stěží dostávali, přejímali řemesla ve městě a na konci století se dokonce hovoří o tom, že neexistuje řemeslo, které by neprovozoval žid. Ti tvořili konkurenční prostředí pro cechy, které postihlo i výrazné omezení. Za vlády Marie Terezie ovšem došlo i na židy a ti museli rozhodnutím z roku 1744 opustit Prahu, což velmi nelibě nesli katoličtí usedlíci, na které díky odchodu židů připadlo větší daňové zatížení. Tříleté vyhnanství nakonec panovnice zrušila. Za vlády Josefa II. se uvolnila cesta individuálnímu podnikání v určitých průmyslových odvětvích a vyjmutím z cechovního zřízení umožňovala jedinci stavět první továrny.

První polovina 19. století se nesla v duchu zakládání nových podniků, mezi největší patřila kolem roku 1830 kartounka na Smíchově, která měla sedm hlavních budov a zaměstnávala na 550 osob. Další lokalitou nově vzniklých továren na potiskování látek byl Karlín, jelikož výrobu bylo nutné stěhovat ze starých ulic Prahy do vzdálenějších lokalit. Řemeslná výroba již nemohla konkurovat továrnám, jednak větším objemem výroby a inovativní technologií, kterou byly parní stroje dovážené ze zahraničí. Bedřich Mendl poté na několika příkladech demonstruje, že se jednalo vesměs o cizince, kdo stál u zrodu velkých

²²² MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947

a úspěšných pražských podniků.²²³ První parostrojní železnice byla vystavěna v roce 1845 mezi Prahou a Olomoucí, založena byla taktéž první Česká spořitelna a první pojišťovna. Vznik nových továren s sebou ovšem přinášel i stinnou stránku, kterou byla zhoršující se sociální situace dělnictva. Fyzická práce nemohla konkurovat práci strojní, čímž docházelo nejen k propouštění, ale i k snižování mezd. Pouze někteří si stávkami a bojkotem práce vydobyli lepší postavení.

Konec 50. let 19. století znamenal historickou změnu, jelikož vydáním dočasného živnostenského řádu došlo ke zrušení cechů. Svoboda podnikání, která do té doby byla dána pouze továrnímu průmyslu a obchodu, byla rozšířena i na řemeslnické živnosti. Řemeslnictvo dosáhlo i vyšší výkonnosti a úrovně díky nově založené průmyslové škole, kde se zpočátku vyučovaly večerní a nedělní kurzy, od 60. let poté postupně přešli na denní studium. Založena byla i obchodní a kupecká škola.²²⁴ Pražští živnostníci se i přesto nemohli vyhnout zhoršujícím se podmínkám díky zdokonalené dopravě zahraničních výrobků a nárůstu konkurence, jež vznikala liberální politikou. V roce 1873 rakouská vláda zavedla sociální reformy garantující dělníkům sociální a zdravotní pojištění.

Poslední kapitolu věnující se období do roku 1914 Bedřich Mendl nestihl dopsat, a proto ji doplnila z poznámek autora jeho žena Eleonora. Dozvídáme se o nepříliš příznivé situaci řemeslníků, kteří svojí výrobou nemohli konkurovat levnějším a snáze dostupným výrobkům z továren. Českému průmyslu se nedařilo v oblasti exportu do ciziny, jelikož evropské státy uvalovaly cla na dovážené výrobky, čímž podporovali domácí trh. Ve druhé části kapitoly od Eleonory Mendlové poté nalezneme zprávy o mizení některých řemesel v Praze a soupis stávek z konce 19. a počátku 20. století.

²²³ Edward Thomas v roce 1833 založil v Karlíně továrnu na výrobu parních strojů. D. Evans a J. Lee vyráběli textilní stroje, rodina Ringhofferů stroje pro cukrovary a lihovary. Francouz Etienne Boulogne stál u zrodu továrny na výrobu rukavic a jeho podnik vyrobil ročně na 30 000 kusů rukavic. Francouzi Sellier a Bellot v roce 1825 založili výrobu střelných zápalek (kapslí) a jednalo se o ve své době druhou největší továrnu v Evropě, která navíc vyvážela do celého světa.

MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947

²²⁴ Poměry mezi Prahou a malými městy můžeme vidět na příkladu hořické Obchodní akademie. Bedřichovo první pracoviště bylo založeno v roce 1898, tzn. 42 let po založení pražské obchodní školy.

8.2 Edice

8.2.1 Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

Mendlova editorská činnost se nejvíce projevila na vydání edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, na níž se podílel coby pracovník Československého státního historického ústavu vydavatelského. A ačkoli se nejedná pouze o Mendlův počín, nýbrž na vydávání Regest se účastnila řada dalších editorů, nemůžeme je v seznamu jeho vědeckých prací vynechat, jelikož po dlouhá léta byla jeho hlavním pracovním záměrem.

Regesta²²⁵ vycházejí z register, úředních knih určených k zápisům činnosti jednotlivých úřadů. Regesta jsou stručným popisem obsahu písemností nebo výtahu určité kategorie listin.²²⁶ Záměrem jejich vzniku je poskytnout ucelený přehled listinného materiálu, který je mnohdy rozmístěn po archivech v různých koutech Evropy. Jmenovat můžeme alespoň několik důležitých děl regist – *Regesta imperii* věnující se listinám německých králů a císařů, na kterých se podílel i Oswald Redlich, Bedřichův vyučující z vídeňského Institutu pro rakouský dějepyt. Dále *Regesta pontificum Romanorum* mapující papežské listiny, z českých soupisů kromě Regest Čech a Moravy se jedná o *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*, což je edice listin z doby vlády Václava IV. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* jsou rozdělena na sedm dílů, přičemž pátý až sedmý díl jsou dále rozděleny na pět, čtyři a pět svazků. Listiny jsou v jednotlivých dílech řazeny chronologicky, každý zápis je opatřen datem a místem jeho vzniku, nechybí ani současné uložení listiny.

Edice zpřístupňující prameny úřední povahy vztahující se k českým zemím měla sledovat období od roku 600 do konce vlády Karla IV. v roce 1378. Prvním svazkem započal toto velké dílo již ve 40. letech 19. století na popud Františka Palackého Karel Jaromír Erben, jenž vydal v roce 1855 písemnosti z let 600 – 1253 coby první díl. Na jeho práci navázal dalšími třemi díly Josef Emler, současník Františka Palackého, historik, archivář a odchovanec vídeňského Institutu. Josef Emler svojí editorskou činností a přístupem ke

²²⁵ V jednotném čísle regist pocházející s latinského *regerere*, zaznamenávat.

LINHART, Jiří a KOLEKTIV. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov: Dialog, 2004. ISBN 80-85843-61-7

²²⁶ K problematice pomocných věd historických, zvláště diplomatiky srovnej HLAVÁČEK, Ivan, Jaroslav KAŠPAR a Rostislav NOVÝ. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. opr. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-004-4

studiu pramenů předurčil další směr české historiografie.²²⁷ V roce 1882 vydal Josef Emler druhý díl mapující léta 1253 – 1310, tj. období vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. Třetí a čtvrtý díl pro léta 1311 – 1333 a 1334 – 1346 sleduje dobu Jana Lucemburského a vyšly v letech 1890 a 1892. K vydání pokračování pátého dílu z let 1346 – 1355 se Josef Emler již nedostal kvůli těžké nemoci. Po vzniku Československého státního historického ústavu vydavatelského v roce 1920 byla práce na Regestech svěřena Václavu Hrubému a Bedřichu Mendlovi. Hrubý měl zpracovat bohemika do doby korunovace Karla IV. římským císařem v roce 1355, avšak tohoto úkolu se nikdy nezhostil, a proto práci převzala Blažena Rynešová. Ta nicméně v roce 1944 zemřela a na její odkaz navázal Jiří Spěváček, jenž vydal první dva svazky pátého dílu z let 1346 – 1348 a 1348 – 1350 a to v letech 1958 a 1960. Další dva svazky z období 1350 – 1352 a 1352 – 1355 vydala v letech 2000 a 2004 Jana Zachová, která pátý díl uzavřela pátým svazkem vydaným jako rejstřík v roce 2005.

Mendlovým úkolem bylo připravit listiny od roku 1355 do doby korunovace Václava IV. českým králem v roce 1363. V roce 1928 vydal první svazek šestého dílu z let 1355 – 1358, jenž je téměř okamžitě kritizován²²⁸ jeho kolegou Václavem Hrubým. Ten mu vyčetl přílišné vnášení historických faktů, jež se v pramenných listinách nenalézají. Bedřicha Mendla toto nařčení velmi trápilo, avšak zároveň si uvědomoval i Hrubého nedokonalou a ukvapenou práci s prameny. Například ve zprávě pro Ministerstvo školství a národní osvěty poukazuje Mendl na fakt, že i když Hrubý daný archiv již probádal a sepsal, on sám v něm našel ještě mnoho materiálu, který Hrubý přehlédl. Tato malá rozmíška ovšem nemohla zabránit Mendlovi v další práci, a proto v roce 1929 vydal druhý svazek šestého dílu z období 1356 – 1357. Na určitý čas svoji činnost na Regestech přerušil, avšak již v roce 1939 sestavil třetí svazek z let 1357 – 1358, jenž ovšem vyšel až dlouho po druhé světové válce v roce 1954 a to díky Mileně Linhartové. Eleonora Mendlová vzpomíná na situaci ohledně Regest po smrti svého muže takto: „...*V den skonu prof. Mendla zabíral Historický ústav německý ředitel Schreiber, který prohlásil, že ... Regesta budou převezena do Berlína ... doc. Roubík a dr. Linhartová mi poradili, abych do ústavu odevzdala jen pár bezvýznamných fasciklů*

²²⁷ KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9

²²⁸ Charakteristickým rysem vyhraněné subjektivity a vnitřní rozpornosti Hrubého byla opozice a polemika s badateli, kteří jako J. B. Novák, Václav Vojtíšek, Bedřich Mendl a Václav Chaloupecký pracovali na téže problematice jako Hrubý. Tamtéž.

*a sami je Schreibrovi předložili jako celou pozůstalost...*²²⁹ Tímto třetím svazkem byl ukončen třetí díl, ovšem v roce 1979 vyšel čtvrtý rejstříkový svazek od Eleonory Mendlové. Zbytkový Mendlův materiál byl otištěn coby sedmý díl se svými pěti svazky opět Milenou Linhartovou. Jednalo se o období let 1358 – 1363 a všech pět svazků vyšlo v letech 1954, 1955, 1958, 1961 a 1963, a i když byl v té době Bedřich po smrti, přesto je uváděn jako jeden z editorů.

Jak již víme, Bedřich Mendl kvůli práci na Regestech často cestoval po tuzemských i zahraničních archivech. Pro Ministerstvo školství a národní osvěty musel jakožto státní zaměstnanec sepisovat podrobné zprávy o svých služebních cestách, z nichž se dozvídáme o situaci ohledně jeho postupu práce i poměrech v jednotlivých archivech a městech. V pozůstalosti, která je uložena v Archivu Akademie věd České republiky, se nalézají na 16 složek přípravného materiálu výpisů z archivů, avšak z valné většiny se jedná o materiál nečitelný a o samotné editorovské práce na Regestech nám toho příliš neřeknou.

Pro představu čtenáře je na místě uvést podobu zápisu v Regestech, konkrétně ze sedmého dílu: „*Karolus imperátor et rex Hanconi de Knoblauchsdorf litteras Johannis, regis Bohemiae, quibus Johannes rex eidem Hanconi castrum Hradek cum censu 5 mar., quinque fert. avenue et unae sex. pullorum pro quadraginta mar. obligavit, confirmat. Král Jan Hinkovi Knoblochsdorfovi v zástavu ve 40 hřivnách zapsal zámek Winschelburgk, platu 5 hřiven a pět mandel ovsu a 60 slepic.*“²³⁰

²²⁹ MÍŠKOVÁ, Alena a Jan PAĎOUREK. Bedřich Mendl 29. srpna 1892 - 28. září 1940. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-304-0

²³⁰ LINHARTOVÁ, Milena a Bedřich MENDEL (eds.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VII (1358 - 1363), Fasciculus 5 (1362 - 1363). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963

8.2.2 Knihy počtů města Brna z let 1343 - 1365

Mezi další Mendlovu ediční činnost patří edice *Knihy počtů města Brna z let 1343 – 1365*. Mendl na díle pracoval od roku 1923 a až v roce 1935 vyšla z návrhu Československého státního ústavu historického a Historické komise při Matici moravské v rámci Pramenů dějiny moravských coby pátý díl. Dílo recenzoval Josef Šusta, jenž do 44. ročníku Českého časopisu historického přispěl pochvalným příspěvkem na Mendlovu práci. Bedřich Mendl mu za to poděkoval ve svém dopise: „*Ještě jednou vyslovuji Vám uctivý dík za to, že jste věnoval vzácný svůj čas tak nezábavné četbě jako jest edice berních knih. Zároveň nemohu potlačit obdiv, že jste tak rychle postihl hlavní výsledky práce a že jste o nich napsal tak rozmarný a pochvalný referát.*“²³¹ Základem edice jsou berní knihy města Brna z roku 1343, berní rejstříky z let 1348 a 1365. Zde je důležité rozlišovat dobovou terminologii. Berní rejstříky se pořizovaly každý rok, berní knihy evidují zápisy z rejstříků během několika let. Oba prameny nazýváme souhrnným názvem knihy počtů. V několikastránkovém úvodu je v každé z těchto částí detailně popsán jejich vznik, obsah a vzhled. V edici jsou otištěny originální zápisy z let 1343 – 1365.

Nejstarší brněnská berní kniha z roku 1343 čítá na 132 papírových listů, přičemž první a poslední listy jsou z pergamenu.²³² Zápisy v knize nejsou řazeny chronologicky, nýbrž dle abecedy a nejstarší zápis začíná písmenem C s datem zápisu na den sv. Václava. Významnou osobností byl písař Jan, původce a zakladatel berních knih. Mendl zcela odmítá, že by dle dohadu Jaromíra Čelakovského²³³ Jan založil berní knihu na popud Karla IV. Taktéž popírá zjevný omyl Konráda Burdacha²³⁴ o záměně za písaře a notáře císařské kanceláře za Jana z Gelnhausenu, který pobýval několik let v Brně. Osoba hlavního berního písaře Jana je velmi zajímavá a tajemná. Mnoho zápisu o něm nemáme, avšak z dochovaných poznatků víme, že se jednalo o vzdělanou a majetnou osobu. V pamětní knize města Brna z let 1343 – 1376 můžeme vyčíst zápisy o Janově koupi několika domů a platů na domech. Jeho bohatství je taktéž patrné z vlastnictví knih, které určil po své smrti rozdat mezi chudé studenty a učitele

²³¹ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, koresp. L – M, Bedřich Mendl – Dopis od Bedřicha Mendla z 6. 4. 1937

²³² MENDL, Bedřich. *Knihy počtů města Brna z let 1343 - 1365*. Brno, 1935

²³³ Srovnej Ottův slovník naučný/ Brněnské městské právo. In: *Wikizdroje* [online]. 2013 [cit. 2016-06-20].

Dostupné z:

https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Brn%C4%9Bnsk%C3%A9_m%C4%9Bstsk%C3%A9_pr%C3%A1vo

²³⁴ Srovnej BURDACH, Konrad. *Zur Kenntniss altdeutscher Handschriften und zur Geschichte altdeutscher Litteratur und Kunst* [online]. [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/EELCIX42K2VRWDO2OF2OKX2L5R4IBFIX>

v klášterech. V berních knihách je uveden i Janův nemalý plat a jeho účast na důležitých jednáních se zástupci města. Mendl podrobným paleografickým rozbořem zjistil, že zápisy nepsala jedna ruka písaře Jana, nýbrž hned 12 různých písařů. Tím vyvrátil názor Jaromíra Čelakovského, že kniha je psána pouze Janem. Jména písařů nám nejsou známa, Mendl je rozlišuje písmeny *A* až *M*, přičemž Jan je označen písmenem *B*. Jan opatřil berní knihu pouze úvodními listy a sám přepisoval některé kontrolní zápisy a přípisy k záznamům svých „podpisařů“. O důvodu častého střídání písařů vede Mendl pouze dohady. Jedním z důvodů může být stáří hlavního písaře. Či snad podřadná práce písařova, jež se nehodila k jeho vyššímu společenskému postavení, a proto si platil jiné „podpisaře“. Po smrti Jana se vícero písařů již neobjevuje. Mendl dokázal taktéž rozeznat národnostní složení písařů. U zápisu si povšiml znělých a neznělých souhlásek, jež se v českých textech jinak dobře odlišují. Naopak německé nářečí je nerozeznává, z čehož usoudil, že písaři byli Němci. A dále také ze zápisů poplatníků, kde jsou jejich jména psána německy. Technika zápisu není všude stejná, jelikož někde se vypisují poplatníci jednotlivě a někde jsou uvedeny pouze hromadné údaje.

Berní rejstřík z roku 1348 se skládá ze 76 listů a není v pevné vazbě, nýbrž ve dvojlistu z pergamentu. Ze všech studovaných pramenů byl rejstřík v době Mendlova bádání v nejhorším stavu. Zápisy byly hůře čitelné, a proto si některé nechal fotografovat pomocí fluorescenční metody ve Fyzikálním ústavu Univerzity Karlovy. Do rejstříku se zapisovalo půldruhého roku a v zápisech se vystřídali čtyři písaři, včetně písaře Jana. Zapsáni byli nejdříve poplatníci, dále jejich domy řazené vedle sebe a nakonec domy dle čtvrtí. Pravou hodnotu rejstříku poznáme až srovnáním s berní knihou, do níž se z rejstříku opisovaly pouze součty jednotlivých plateb. Mendl považoval rejstřík za základ svého díla, jelikož vypsání položky mu poskytly ucelený pohled na celkový počet poplatníků, počet domů, počet nájemců v domech a jejich zaměstnání. Domy byly v zápisech řazené dle své skutečné polohy, čímž Mendl nastínil podobu Brna a tím položil základy pro budoucí topografii. I hospodářský život lze ze zápisů odvodit. Dávky z řemesel byly pro chudší vrstvy jedny z nejtíživějších, čímž Mendl polemizuje s teorií Bertolda Bretholze²³⁵ o prosperitě řemesel. Bretholz si povšiml velkých částek odvedených na berních, z čehož usoudil na všeobecné bohatství řemeslníků. Mendl s tímto tvrzením nesouhlasil, jelikož ze zápisů poznal, že velké částky zaplatila společně skupina několika řemeslníků jedním jménem, a sice jménem výběřčího.

²³⁵ Srovnej BRETHOLZ, Bertold. *Geschichte der Stadt Brünn. Band 1, Bis 1411*. Brünn: Verlag des Vereines, 1911

Berní rejstřík z roku 1365 se skládá z 96 listů a je vázán v pergamenu. O přesném počtu písařů se nedozvíme, jasně rozeznatelní jsou pouze dva. Berně se vybírala od 5. listopadu 1365 do června 1366 a podmínky výběru byly stejné jako v roce 1348 – platilo se z nemovitého majetku, stavebních ploch, vinic, krámů, platů a důchodů. Pro studium hospodářské situace Brna má tento rejstřík důležitou hodnotu, jelikož vypovídá o výčtu veškerého majetku poplatníků. Brentholzovu domněnku o čistě agrárním rázu Brna, Mendl vyvrátil studiem pozemkového majetku měšťanů. Poukázal, že pouze malý počet měšťanů měl pozemky mimo město, na nichž sami nehosподаřili. Za zemědělskou oblast Mendl považoval pouze předměstí Brna Královo Pole. Tím potvrdil, že většina obyvatel se živila řemesly a obchodem. Poplatníci museli berníkům přiznat všechn svůj movitý i nemovitý majetek. Zajímavostí jsou movitosti, ze kterých se berně neplatila: : „*Od berně osvobozeny jsou zbraně. Každý také může mít nezdaněné dvě krávy, jednoho koně a tolik potravin, kolik potřebuje do sv. Michala.*“²³⁶ Ze zápisů dávek ze živností lze také určit zaměstnání poplatníků. Výběr berní se od roku 1348 poněkud zmírnil. Finanční správa města uznala, že nejchudší vrstva není schopna každoročně zaplatit na berních nařízenou sumu, a proto jí byla častokrát snížena.

²³⁶ MENDL, Bedřich. *Knihy počtů města Brna z let 1343 - 1365*. Brno, 1935

8.3 Sborník

8.3.1 Z hospodářských dějin středověké Prahy

Mendlův spis *Z hospodářských dějin středověké Prahy* vyšel samostatně v roce 1925 a poté jako součást *Sborníku příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Sborník vycházel již od roku 1907 a jeho prvním redaktorem byl Jaromír Čelakovský. Celkem vyšlo devět dílů, přičemž poslední byl uveřejněn v roce 1935. Příspěvek *Z hospodářských dějin středověké Prahy* byl součástí druhé části pátého dílu z roku 1932, který redigoval Mendlův blízký přítel a kolega Václav Vojtíšek, archivář Archivu hlavního města Prahy, poté profesor na Karlově univerzitě. Druhý svazek začíná stranou 161 právě Mendlovým příspěvkem, první díl od Václava Vojtíška však nikdy nevyšel. Stať měla pojednávat o nejstarších právních dějinách pražských měst. Mezi další autory publikující v rámci Sborníku patřili například František Roubík, Josef Vítězslav Šimák, Josef Teige či Jaromír Čelakovský.²³⁷ Mendlův příspěvek je rozdělen do šesti kapitol a součástí je i obsáhlá příloha zápisů z berní knihy od roku 1427.

Husitské bouře jsou důležitým mezníkem v dějinách Prahy. Správa nad městem přešla do rukou lidu a hospodářská struktura města se změnila. Taktéž došlo ke změnám v národnostním složení města, jelikož staré německé patricijské rodiny opustily Prahu a obci po nich zůstaly nemovitosti. Ačkoli počty odcházejících obyvatel nebyly velké, jednalo se o výraznou hospodářskou sílu. Obec jejich majetek zkonfiskovala a dále prodávala. Ze záznamu lze vyčíst hodnotu jednotlivých domů, která se často pohybovala kolem poloviny původní prodejní ceny domu. Mendl usuzuje, že hospodářský úpadek města lze vypořádat z dlouhé prodejní doby jednotlivých domů, jelikož trvalo až deset let, než se veškeré zkonfiskované domy podařilo prodat.²³⁸ Zajímavým Mendlovým úsudkem je také skutečnost, že domy byly v prvé řadě prodávány náboženským sympatizantům obce.

Vzájemná interakce mezi hospodářstvím a duchovním prostředím je ukazatelem proměny hospodářského života a můžeme ho vyložit na příkladu lichvy. Lichva byla církví

²³⁷ František Roubík: *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*. VI, 1930, 265 - 355.

Josef Vítězslav Šimák: *Noviny z Prahy z let 1611 – 1612*. II, 1911, 34 – 46.

Josef Teige: *O statech obcí pražských v I. 1420 – 1546*. III, 1922, 111 – 201.

Jaromír Čelakovský: *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských*, I, sv. 2/1920, 124 – 389.

Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, I–IX, 1907–1935 — autorský rejstřík. Staletá Praha [online]. [cit. 2016-06-18]. Dostupné z: <http://www.staletapraha.cz/media/bibliografie/sp-2012-1-biblio-autor.pdf>

²³⁸ MENDL, Bedřich (ed.). *Z hospodářských dějin středověké Prahy*. In: VOJTÍŠEK, Václav. *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Praha: Obec hlavního města Prahy, 1932, 161 - 390.

křesťanům zapovězená, a proto ji v křesťanských zemích vykonávali židé. Nepřípustný byl především jakýkoli příjem úroku za půjčené peníze a pro křesťany znamenala lichva hřích. Monopol na půjčování peněz měli židé i v českých zemích a v soudní knize staroměstské nalezneme zápisy o půjčkách, kde se míra úroku pohybuje dokonce i kolem 290%.²³⁹ Služeb židovských lichvářů nejčastěji využívaly chudší vrstvy drobných řemeslníků, kteří k zástavě dávali své šaty či knihy. Dle Mendla není zcela možné postihnout míru bohatství židovského obyvatelstva, jelikož pražské městské knihy shořely při požáru v roce 1399. Kusé záznamy nám pro utvoření celistvého obrazu nestačí. Problém spočívá ve zvláštním právním postavení židů, kteří zcela spadali pod královskou moc. Bohatství většiny měšťanů spočívalo v držbě nemovitostí, avšak židé nemovitý majetek nesměli bez svolení krále vlastnit. Jejich jmění se proto omezovalo na movitosti, jako byly peníze, klenoty a propadlé zástavy. Pokud židovskému lichváři propadla nemovitost zástavou, bylo jeho povinností ji co nejrychleji odprodat. Hospodářskou funkci židů Mendl nazývá „houbou“, jelikož král dovoľoval vysávat obyvatele, aby mohl sám židovské bohatství využívat skrze vysokou daň na ně uvalenou. Židovský regál²⁴⁰ je taktéž důvodem, proč Karel IV. při založení Nového Města ustanovil zákaz stěhování židů ze Starého Města, čímž usiloval o příliv židů z ciziny. Husitskými bouřemi se situace židů příliš nezměnila. Po vyhnání katolíků z města jsou i nadále trpěni a jejich lichevní praktiky taktéž. Jak tento rozpor Mendl vysvětluje? Dle jeho názoru se jedná spíše než o otázku hospodářskou, o věc mravní a náboženskou. Husitství sice stále shledává lichvu jako hřích, avšak hříšný je pouze ten, kdo úrok z lichvy přijímá. Jednou z nejvýraznějších změn je nově právo města vybírat židovskou daň.

Renta se vyvinula postupně z emfyteuse a až ve druhé polovině 14. století nabývá své konečné podoby. Přestože oba systémy fungovaly vedle sebe, jejich hlavní rozdíl tkví v jejich právním postavení. Zatímco emfyteuticky propůjčený majetek náleží jeho držiteli, u majetku zatíženého rentou náleží jeho uživateli. Platy, kterými jsou nemovitosti zatížené, rozlišujeme na platy areální, zádušní a samotné renty. Renty dále dělíme na doživotní a věčné, přičemž nikdy netkví na osobě, nýbrž pouze na nemovitostech. Prodejem nemovitosti přecházela renta na nového majitele. Mendl spatřoval ve středověké rentě jistou paralelu s hypotékami své doby. Uživatel nemovitosti se zavázal k pravidelné platbě renty majiteli, čímž vzniklo zatížení na nemovitost závazkem ročního platu. Prodejem rent bylo možno získat dostatečných financí pro stavbu domu, jeho opravy či rozšíření. Zakládající listina Nového Města pražského dále

²³⁹ MENDL, Bedřich (ed.). Z hospodářských dějin středověké Prahy. In: VOJTÍŠEK, Václav. *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Praha: Obec hlavního města Prahy, 1932, 161 - 390.

²⁴⁰ Výsadní právo panovníka na zisk z činnosti židů.

přikazuje, že každý nový obyvatel musí se stavbou domu započít do měsíce od přidělení pozemku. Taktéž nepovoluje zatěžovat rentou dům nad polovinou jeho kupní ceny. Majetek nejbohatší vrstvy měšťanů se skládá z jednoho či dvou domů, venkovských statků a důchodů váznoucích na domech. Nemovitosti byly zatíženy i platy areálními, avšak nejedná se o rozhodující složku platů kvůli své poměrově malé hodnotě. Příkladem je zápis z pramene doplněného tabulkovým přehledem: „*R. 1365 tu koupil Heřman Schwarzstern 6 kop důchodu na třech domích a šesti krámech, jež k domům těm náležely, od Ješka Roethela.*“²⁴¹

²⁴¹ MENDL, Bedřich (ed.). Z hospodářských dějin středověké Prahy. In: VOJTÍŠEK, Václav. *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Praha: Obec hlavního města Prahy, 1932, 161 - 390.

8.4 Překlad

8.4.1 Středověká města: studie z dějin hospodářských a sociálních

Ačkoliv Středověká města nepatří mezi Mendlovy monografie, je nutností je v této práci zmínit, jelikož se jedná o jeho zdařilý překladatelský počín ještě zdařilejšího díla Henriho Pirenna, belgického historika a profesora univerzity v Gentu. Ten v roce 1927 navštívil Prahu a přednášel zde na Karlově univerzitě, kde se setkal mimo jiné s Josefem Šustou. S Mendlem, jehož poznal za stejných okolností, je pojilo i po letech přátelství a společný vědecký zápal. Pirenne využíval ve svých dílech syntetickou metodu a taktéž se soustředil na hospodářské a sociální dějiny. Ve svých dílech vycházel z předpokladu, že historii vlastního národa lze správně pochopit a studovat pouze v celoevropském měřítku a nikoliv separátně od evropského dění. Komparací místních a zahraničních problémů lze dojít k obohacujícím výsledkům. Oba historici spolu vedli čilou korespondenci až do Pirennyho smrti v roce 1935.

Bedřich Mendl zpracovával český překlad na popud Josefa Šusty, jemuž je právě české vydání věnováno: „*A mon ami Mr le professeur Josef Šusta hommage de profonde affection et de haute estime.*“²⁴² V předmluvě Pirenne uvádí: „*České vydání této knížky věnuji p. prof. Josefu Šustovi na důkaz svého vděčného přátelství. Je mně milou povinností poděkovati také Dru B. Mendlovi, že vzal na se tak obětavě a svědomitě úkol přeložiti svým krajanům dílko jednoho ze svých kolegů.*“²⁴³ Josef Šusta chtěl především dílo zahrnout do nově vznikající knihovny Historického klubu v Praze, přičemž Středověká města patřila do Sbírkky překladů vybraných prací historických. Ta vznikla z potřeby obohatit české čtenáře o soudobou historickou literaturu. Pirenne dílo sestavil z univerzitních přednášek, jež probíhaly od roku 1922 na mnoha univerzitách ve Spojených státech amerických, z nichž vzešel v roce 1925 anglický překlad s názvem *Medieval cities: Their origins and the revival of trade*. Později vyšlo dílo i ve francouzštině a neslo název *Les Villes du Moyen Age*. Bedřich Mendl při překládání využíval jak francouzský originál, tak i anglický překlad. V doslovu, kterým Středověká města opatřil, podává čtenáři krátký životopis Pirennyho včetně jeho vědeckých prací. Závěrečnou korekturu díla a doslovu přenechal na Josefu Šustovi: „*... prosím, abyste životopis laskavě přečetl, také prosím o schválení titulního listu.*“²⁴⁴ Úsměvným se poté jeví otázka výběru barvy obálky českého vydání, do něhož se zapojil

²⁴² „Příteli panu profesoru Josefu Šustovi z hluboké náklonnosti a velké úcty.“

PIRENNE, Henri. *Středověká města: Studie z dějin hospodářských a sociálních*. Praha: Historický klub, 1928

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, koresp. L – M, Bedřich Mendl – Dopis od Bedřicha Mendla z 14. 11. 1928

i Josef Pekař: „*Nelíbí se mu [Pekařovi] zelená barva, nýbrž žlutá asi jako má franc. vydání. Myslím ovšem, že by i zelená mohla býti pěkná. Chci získati od tiskárny několik ukázek.*“²⁴⁵ Vydání českého překladu se neobešlo bez pozornosti, a tak 28. 12. 1928 vyšel krátký článek v Lidových novinách s názvem *Nová historická knihovna*, jenž o této skutečnosti referoval. O pár dní později, 5. ledna 1929 bylo otisknuto opět v Lidových novinách v rubrice *Dějepis* krátké pojednání o obsahu Středověkých měst. V Národních listech Karel Stloukal ve svém článku s názvem *Skutečná tvář středověku* seznámil čtenáře s obsahem díla a vkládal i vlastní pozitivní hodnocení.²⁴⁶

Kniha je rozdělena do osmi kapitol věnujících se vzniku a úpadku obchodu v oblasti Středozemního moře od 9. do 12. století a všech hospodářských a sociálních vlivů s tím spojených. Vývoj Evropy vidí Pirenne zároveň v jejím pádu, po rozpadu římského impéria zapříčiněným nájedzy barbarských kmenů. Civilizace totiž přetrvala, jelikož barbaři přijímali její církev, řeč, právo a i dokonalejší správní zřízení. K úpadku tedy nedošlo těmito nájedzy, nýbrž vpádem islámské vlny, která zcela uzavřela dosud čilý obchodní ruch ve Středozemním moři panujícím mezi Východem a Západem. Jak píše Karel Stloukal²⁴⁷: „*To je poznatek čistě pirennovský, jemuž vdčíme za plodný výklad celého dalšího středověkého vývoje.*“²⁴⁸ A má pravdu, jelikož Evropa se z tohoto islámského náporu vzpamatovávala ještě dlouho. Úpadek obchodu v 9. století s sebou přinášel úbytek kupců a směnný obchod téměř vymizel, což nám Pirenne dokládá na vzniku uzavřeného domovního hospodářství ve Franské říši. Nabízí nám také pohled na města 9. století, která postrádala 2 základní prvky středověkého města, a sice měšťanské obyvatelstvo a městské zřízení. Po přerušení funkce měst coby obchodních středisek a ztrátě městské rázu, zůstali ve městech biskupové, jakožto v centrech své diecéze. K označení Pirenne využívá slovo *civitas*, jež je výrazem pro biskupství i biskupské město zároveň. Další důležitou složkou byly hrady (*burgi*) obývané hrabaty, jež své úřady proměnila v dědičné, a s králem je pojil úzký lenní svazek. *Civitates* a *burgi* byly pouhými pevnostmi a středisky správy. Neexistovala v nich obchodní činnost, avšak položily základy pro budoucí středověké město.

K renesanci obchodu dochází ve 12. století v Benátkách, které díky svojí výhodné poloze nikdy zcela nepřerušily obchodní styky s Východem, taktéž Flandry jsou důležitým

²⁴⁵ NA, fond Josef Šusta, kart. 6, koresp. L – M, Bedřich Mendl – Dopis od Bedřicha Mendla z 14. 11. 1928

²⁴⁶ ANTM, fond Bedřich Mendl, kart. 2, sign. II, inv. č. 8, Pirenne – Články z novin

²⁴⁷ K dílu Karla Stloukala srovnej JIROUŠEK, Bohumil. *Karel Stloukal: Profesor obecných dějin*. České Budějovice: Halama, 2014, ISBN 978-80-87082-32-4; STLOUKAL, Karel. *Historie mého života: Skutečnost poněkud zbásněná*. České Budějovice: Casablanca, 2012, ISBN 978-80-87292-20-4

²⁴⁸ ANTM, fond Bedřich Mendl, kart. 2, sign. II, inv. č. 8, Pirenne – Články z novin

plavebním uzlem a centrem obchodu na severu. V těchto městech se začínají objevovat kupci, kteří evropskému obchodu vdechli nový impulz. Kupci nejsou připoutáni k půdě, nýbrž cestují do dalekých zemí, kde prodávají své zboží. Jejich vzájemným sjednocením vznikla hanza, která především chránila kupce proti nástrahám dálkového obchodu. Kupci se stali základem středověkých měst, jelikož s postupem času se potřebovali usadit a k tomuto účelu vyhledávali místa s dobrou polohou. Tak vznikaly kupecké osady, pro jejichž zakládání byly důležitými podmínkami zeměpisná poloha a existence starého římského města (civitas) nebo opevněného hradu (burgus). Kupci se nejspíše usazovali vně městských hradeb vedle původních obyvatel, v tzv. předhradí, které bylo místem stálého obchodu. Středověké město tedy vzniklo kombinací osady staršího a mladšího původu, přičemž jeho důležitým znakem je opevnění.

Rozrůstající se města vábila venkovský lid, který přicházel coby řemeslná síla. Kupci se považovali za svobodné, jelikož původ a povaha jejich stavu byla těžko zjiřitelná. Naopak přicházející venkovany za svobodné nepovažujeme, protože přicházeli do měst setrvávající stále v poddanském svazku. Od 12. století se začínají objevovat první znaky městského zřízení, s nímž jsou spojeny požadavky měšťanů na autonomii, místní samosprávu a osobní svobodu. Zápasy měšťanů vůči církvi pramenily z její autoritativní a patriarchální správy, kterou měšťané požadovali omezit. Městský lid utvářel hnutí, která se přidávala k mnichům a kněžím bojujícím za zrušení svatokupectví a šlechtě, jež se chtěla vymanit z lenních svazků vůči biskupům. Městské zřízení se nakonec vytvořilo bez použití násilí s podporou světských knížat, jež sice nesídlila přímo ve městech, avšak z obchodu jim plynuly vysoké důchody. Základem práva se stala svoboda osobní, která se stala obecným a nezbytným znakem měšťana. Dalším je svoboda půdy, což v praxi znamenalo, že vlastník či držitel půdy s ní mohl nakládat dle své libosti a odváděl úroky vlastníkovu pozemku. Pozemky původních majitelů jim zůstali, avšak jejich vrchnostenská moc neuváděla současného držitele půdy v osobní závislost. Od 13. století se města stávají uznávaným stavem a je jim přisouzena účast na sněmech.

8.5 Historicko-právní studie

8.5.1 Tak řečené norimberské právo v Čechách

Historicko-právní studie, jež byla poprvé vydána v roce 1938, zkoumá vznik města Prahy a původ tzv. norimberského práva. V díle Bedřich Mendl rozvíjí svojí teorii coby hospodářského historika, že se Praha vyvíjela postupně z trhové osady a to již od 10. století. Tím se dává v protiklad vůči právním historikům, jež zastávají teorii o založení města v jednom okamžiku ve 13. století. Zároveň dokládá vznik norimberského práva, které je památkou vzniklou v Českých zemích, a nikoli právem přeneseným, jak se mnoho autorů dosud domnívalo. Dílo je rozděleno do pěti kapitol, jež pojednávají o teoriích o vzniku českých měst a především Prahy, o výskytu norimberského práva v Praze a jeho dokladech, o počátcích našich měst a klatovském rukopisu, jakožto důležitém prameni v poznání norimberského práva. Součástí je také jeho stručný opis psaný v latině. K vlastní práci využíval Bedřich Mendl materiály z knihovny Národního muzea v Praze, Archivu hlavního města Prahy, Národní a univerzitní knihovny v Praze a Národní knihovny ve Vídni. Mendl navštívil taktéž Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše²⁴⁹ v Klatovech, kde zkoumal klatovský rukopis. Muzeum ho přivítalo dopisem od již těžce nemocného ředitele muzea Karla Hostaše: „... sdělujeme, že ohlášený Váš zájezd na 18. t. m. nám bude velmi vítán a že Vám ukážeme vše, co Vás bude zajímati. My podepsaní, bohužel, jednak pro vysoké stáří své a chorobu nebudeme se Vám moci věnovati, ale zastoupí nás tajemník musea Plánička, kterého jsme pověřili, aby Vám vyšel v každém směru všestranně vstříc.“²⁵⁰

Kapitolu o teoriích o vzniku měst a především Prahy, počíná Bedřich Mendl u Františka Palackého a Václava Vladivoje Tomka. Ti v historii vzniku českých měst zavedli jakousi obecně uznávanou pravdu, jež spočívala v dvojitosti jejich vývoje buď založením nebo postupným vývojem z trhové vsi či z podhradí. Tuto teorii dále přejímali další autoři²⁵¹, byť s menšími odchylkami. Významným se Mendlovi zdá spis Františka Jana Zoubka *O zakládání měst v Čechách ve třináctém století*, kde za svobodná města v pravém slova

²⁴⁹ JUDr. Karel Hostaš – právník, archeolog, regionální historik. V době Bedřichovy návštěvy Klatov v roce 1931 byl Hostaš, ač už velmi stár, ředitelem muzea. Po jeho smrti v roce 1934 ho ve vedení muzea nahradil František Plánička. V roce 2003 muzeum přijalo do názvu Hostašovo jméno jako poctu klatovskému rodákovi. Historie. *Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, příspěvková organizace* [online]. [cit. 2016-06-09]. Dostupné z: <http://www.klatovynet.cz/muzeumkt/historie.asp>

²⁵⁰ AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 6, inv. č. 418 – Městské muzeum pro vlastivědu Klatovska, Klatovy

²⁵¹ Např. Herm. Jirečka v díle *Slovanské právo*, kde rozeznává mezi trhovou vsí a městysem od vsí německých. Jaroslav J. Haněl v úvodní kapitole *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě* hovoří o vzniku slovanských měst dříve před německými, i když byla pouhými opevněnými středisky.

MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938

smyslu autor považuje ta, jež byla nadána svobodami, což u podhradí s řemesly a obchody v dobách Přemyslovců neplatí. Tuto domněnku dále rozpracovává hlouběji Jaromír Čelakovský zkoumající především způsob vývoje městského práva. Pražské německé osady disponovaly vlastními svobodami, kdežto na Prahu se vztahovalo jiné právo městské, které bylo městu uděleno Soběslavským privilegiem Václava I. Reakce na toto tvrzení se objevila záhy v časopise Ústavu pro rakouský dějepis. Zde ve svém článku František Mareš vyslovil polemiku nad tím, že pokud by zakládající listina Václava I. existovala, dochovala by se její podoba fyzicky, či jako přetrvávající právo v některém z českých měst, jež by tímto právem bylo nadáno. S tím souvisí taktéž představa o udělení svobod města Norimberka, jež uznal později sám Čelakovský: „*Udělení městského práva konstituované obci Pražské nemohlo nic jiného znamenati, nežli povýšení její na město ... podle příkladu města Norimberka...*“²⁵² Bedřich Mendl se i přes Čelakovského kvality podivuje, že tak znamenitý historik práva si ve svém studiu neuvědomil, že tyto svobody nebyly uděleny Městu pražskému, nýbrž osadě Lubné v roce 1315 králem Janem Lucemburským. Dalšími autory, kteří se alespoň z části zakládáním měst zabývali, byl i J. V. Šimák, jenž taktéž dělí města na vzešlá z předhradí či trhové vsi a města založená.

Obecný rámec literatury, jenž byl čtenáři nabídnut v první kapitole, je v kapitole druhé hlouběji analyzován a jsou podány doklady výskytu Norimberského práva v Čechách. Nejdůležitějšími doklady je listina krále Jana z roku 1315, kterou otiskl Josef Emler ve čtvrtém díle Regest, z níž Jaromír Čelakovský pochopil, že pražský lid obdržel samosprávu ve věcech obecních podle města Norimberka. I přesto Mendl usoudil, že takový vývod je chybný a nemůže se jednat o městské právo, jelikož osada Lubná, která toto právo získala, se ani poté nestala městem. V Čechách pouze město Cheb přejímalo právní učení z Norimberka, o čemž jsou dochovány doklady v chebské právní knize. Jednou z mála je taktéž zmínka o Brnu, avšak nejedná se o důkaz užívání norimberského práva. Jaromír Čelakovský našel v právním rukopise města Klatov sbírku právních předpisů, kde je norimberské právo zmíněno a dle něj se jedná o doklad, že norimberské právo bylo ve 14. století přineseno do Čech. Ani ta ovšem neznamená, že by města norimberského práva využívala, a tím je i zcela vyloučen jakýkoliv právní styk mezi Prahou a Norimberkem. Kde se tedy norimberská práva v klatovském rukopisu objevila? Bedřich Mendl si z muzea v Klatovech pořídil opis již zmíněných práv a zaslal je s dotazem do archivu v Norimberku, odkud mu přišla odpověď, že jím pořízený text v místním archivu a knihovně nenevidují. Sám se nad tím ani nepodivil, jelikož v téže

²⁵² MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938

době našel v knihovně Národního muzea starší opis téhož textu, jenž nenesl název „norimberské právo“. Zdá se tedy, že do klatovského rukopisu se tzv. norimberská práva dostala vinou písaře. Oporu pro své tvrzení Mendl našel v právním sborníku patřící Gustavu Edmundu Pazaurkovi, tehdejšímu řediteli libereckého průmyslového muzea, jenž byl darován knihovně Národního muzea v Praze. Dle sborníku už tedy není možné právní památku nazývat norimberským právem, nýbrž *Stručným poučením právním*, což je i název, jenž Mendl dále využívá. Doloženy jsou i důkazy, že tato památka vznikla v Čechách. Autor vyvrátil původ norimberských práv, i přesto zůstává doložit, jak a kdy se v klatovském rukopise objevila zmínka o právu města Norimberka.

Ve třetí kapitole se autor opět vrací k listině z roku 1315, jež mluví o „právu města Norimberka“. Avšak takováto památka by se byla zachovala v pražských právních rukopisech, a proto je nasnadě, že v listině z roku 1315 se pod tímto označením skrývá právo jiné a pouze využívá název norimberské právo. V německých zemích známe na šest právních okruhů městských práv²⁵³ a víme, že české město Litoměřice soudily podle tzv. magdeburského wikipilského práva a rozšířeného Saského zrcadla, čili knihy distinkčního práva magdeburského.²⁵⁴ Taktéž rukopisy Starého Města pražského nám dovolují nahlédnout do práv užívajících a zjistíme, že „*práva města Pražského Velikého*“²⁵⁵ je vlastně překlad Švábského zrcadla.²⁵⁶ Práva s tímž názvem se objevují i v Pazaurkově právním sborníku a Neuberském sborníku práv z roku 1473. Václav Vladivoj Tomek ve druhém díle *Dějepis města Prahy* uvádí: „*Dle mého zdání nedá se pojmenování toto jinak vyložiti, nežli že se Zrcadla švábského užívalo v Praze jakožto práva pomocného, a to již od tak dávna, že překladatel nebo opisovatel překladu do jazyka českého na začátku 15. století ani nevěděl, jakého původu bylo dílo překládané, nýbrž za domácí právo Pražské je pokládal.*“²⁵⁷ Mendl z tohoto usoudil, že stejně jako v Litoměřicích se pod pojmem práv Magdeburku ukrývají práva Saského zrcadla, tak i v Praze pojem Norimberské právo vlastně znamená právo Švábského zrcadla, jež je překládán jako „Práva rozličných věcí“. Mendl na tuto skutečnost upozornil již v roce 1932, kdy v 38. ročníku Českého časopisu historického vyšly jeho stati

²⁵³ Právní okruh kolínský, který zahrnoval porýnská města; frankfurtský, který využívala franská města; soestský, jímž byla nadána města vestfálská; lübecký; magdeburský; bavorský (s mateřskými městy Norimberk, Řezno, Vídeň a Enže).

²⁵⁴ MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Právní kniha vycházející z augšpurského městského práva sepsaného v 2. pol. 13. století jakýmsi františkánem. Svůj název památka získala až v 17. století, dříve se využívalo opisů Land und Lechniensbuch, Kaiserrecht a Spiegel kaiserlichen und gemeinen Landechts.

²⁵⁷ MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938

o počátcích města Prahy pod názvy *Vici Theutunicorum* a *civitas circa s. Gallum*. Jak sám poznamenal, jeho články byly příliš stručné a v názorech se rozcházely s většinovým míněním tak, že se jim nedostalo žádné odezvy.²⁵⁸

Doklady o počátku užívání Švábského zrcadla a o počátcích Prahy Mendl podává v následující kapitole. Nejstarší zpracování Švábského zrcadla je přepracováním augšpurského Saského zrcadla, přičemž již od roku 1282 bylo zachováno hned v několika rukopisech jakožto konečná verze. Postupně se Švábské zrcadlo „stalo nejrozšířenější právní knihou jihoněmeckých zemí i jihoněmeckých kolonistů v zemích jiných.“²⁵⁹ Mendlovi se tedy zdá nepravděpodobné, že by Praha ve 30. letech 13. století užívala práv města Norimberka, když se teprve rodilo zřízení městské a navíc ani nespádala do norimberské právní oblasti. Ani Švábské zrcadlo Mendl nepočítá do pražského užívání, jelikož tato památka vznikla až v pozdějších desetiletích téhož století, tj. v dobách, kdy Město pražské již mělo statut města. Velký počet českých měst²⁶⁰ se ve svých právních záležitostech odvolávalo na Staré Město pražské, což Mendl shledává jako doklad o rozšíření Švábského zrcadla. Tím se oklikou dostává k původní otázce – jak objasnit vznik Prahy? K tomu je nutné dle Mendla ujasnit, co slovem město rozumíme, k čemuž využívá teorii Maxe Webera. Podle Webera je shodným znakem měst jejich uzavřenost, tzn. domy těsně přilehající k sobě. Velikost ovšem není vždy směrodatná, jelikož i malé „vsi“ mohly disponovat právním postavením města. Důležitým znakem měst je podle Webera přítomnost hospodářství, nikoliv zemědělství. Obyvatelé takového města se živí řemesly a obchodem, avšak i v Rusku a Asii se vyskytovaly vesnice, jež se neživily zemědělstvím. Dalším rysem města je konání pravidelných trhů, kde místní obyvatelé prodávají své výrobky a společně tvoří městskou obec nadanou zvláštními právy.

K prvním zmínkám o Praze se nám dochovaly písemné prameny, které udávají „civitas Pragensia“ či „urbs Praga“, čímž je myšlen hrad, sídlo panovníka.²⁶¹ V pramenech se taktéž objevuje jméno židovského kupce Ibrahima ibn Jakuba, jenž referuje o svých cestách a městech, jež navštívil. Prahu zmiňuje jako centrum obchodu. Tím se Bedřich Mendl opět dostává k otázce, zda byla Praha založena ve 30. letech 13. století, či nikoli. Dle zprávy Ibrahima ibn Jakuba a archeologických nálezů několika románských domů v oblasti Starého

²⁵⁸ MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ „Chrudim, Sušice, Příbram, Plzeň, České Budějovice, Kladruhy, Žatec, Bosňany, Beroun, Strakonice, Vysoké Mýto, Pelhřimov, Pardubice, Kadaň, Domažlice, Klatovy, Písek, Jaroměř, Rokycany, Horažďovice, Stříbro, Kolín, Benešov.“

MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938

²⁶¹ Tamtéž.

Města je patrné, že Praha musela vzniknout již dříve. Mendl uznává, že vývoj Prahy z kupecké osady nelze aplikovat na všechna česká města, jelikož některá byla kolonizátory založena uměle.

Na závěr Bedřich Mendl seznamuje čtenáře se *Stručným poučením právním*, jež se objevuje v klatovském rukopise a je nazýván norimberským právem. Že se nejedná o práva města Norimberka v pravém smyslu, již Mendl osvětlil a porovnává jak *Stručného poučení právního*, tak i statuta města Norimberka. Ve svých závěrech došel k podobnosti práva u úmyslného zabití, avšak tato malá podobnost není důkazem podobnosti úplné a není možné, že by statuta stála vzorem pro *Stručné poučení právního*. Tato písemná památka je na dokladech použití českých termínů zařazena coby památka česká, nikoli německá či moravská. Datování jejího vzniku Mendl uvádí kolem roku 1411, avšak zároveň udává, že se jedná o datum přepisu, nikoli vyhotovení. Závěr díla je věnován opisu *Stručného poučení právního*.

8.6 Hospodářské dějiny

8.6.1 Hospodářský vývoj Evropy

Hospodářský vývoj Evropy vyšel v roce 1931 jakožto součást edice s názvem *Knihy pro každého* vydávaných Státním nakladatelstvím v Praze. Jednalo se o sbírku poučných spisů z různých vědeckých odvětví, která přibližovala daný obor široké laické veřejnosti. Mendlův příspěvek vyšel v rámci VIII. ročníku jako druhý svazek. Kvůli velkému zájmu veřejnosti vyšlo v roce 1948 pod patronátem Mendlova bývalého pracoviště Archivu pro dějiny průmyslu a technické práce druhé vydání. Jednalo se o jednu z mála prací, kde Mendl využil čistě syntetickou metodu.²⁶² Dílo nám podává pouze nástin obecného evropského hospodářského vývoje. Je to z důvodu velmi obsáhlé látky, kdy se autor snažil laikům přiblížit nejdůležitější a zásadní problémy. Kniha je rozdělena do osmi kapitol, na něž navazují jednotlivé menší podkapitoly a zasvěcují čtenáře do vývoje hospodářství od dob paleolitu až k modernímu zemědělství v současnosti.

V první kapitole s názvem *Základy* nás autor uvádí do starší doby kamenné, kdy ještě nemůžeme mluvit o hospodaření. Mendl definuje hospodářství jako myšlení na budoucnost a zařizování svého života tak, aby člověk měl v budoucnu to, co má v přítomnosti. Za první způsob hospodaření považuje lov zvěře a sběr plodů, zatímco chov zvířat a pěstování rostlin bylo paleolitickému člověku dosud neznámé. To se změnilo až ve střední a mladší době kamenné, kdy se z člověka stává pastevec a rolník využívající ke své práci nástroje z bronzu a později ze železa.

Druhá kapitola čtenáře zasvěcuje do dob starého Egypta, Mezopotámie, Řecka a Říma. Zde se Mendl dostal k samotným základům evropského hospodářství, jehož nositelé jsou starověké Řecko a následně Řím. Obě kultury přejímaly způsoby hospodaření od dvou upadajících kultur Egypta a Mezopotámie. Pád Egypta lze přičítat nedostatku invence ze strany panovníků, připoutáním jednotlivců k půdě a složitou hierarchií úředníků. Mezopotámie byla v tomto ohledu o něco svobodnější. Řekové jsou z pohledu hospodářství důležití pro vznik myšlenky směnného obchodu, kdy se z pastevců a rolníků stávali kupci. Taktéž Římané byli původně rolníci a mnoho z římského hospodářství se udrželo až do dob středověku.

²⁶² Dalšími jsou kapitoly pro Šustovy *Dějiny lidstva: Hospodářské a sociální poměry v antice a jejich proměna v Římské říši, Nové obzory a řády hospodářské a Koloniální zápasy a nové směry hospodářské.* AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 12, inv. č. 564 – Pomocný a přípravný materiál k *Dějínám lidstva*

Třetí kapitola se věnuje období středověku a Germánům, kteří si přisvojili římské statky a instituce, čímž došlo k rozkladu římského hospodářství a úpadku obchodu a měst. Hospodářství se orientovalo na tzv. naturální či uzavřené domovní, což znamená, že se produkty pěstovaly pro vlastní potřebu. Co nešlo vyrobit či vypěstovat se alespoň směnilo. Důležitost půdy tím vzrůstala a nakonec byla pro krále jediným prostředkem, jímž mohl disponovat. Tak vzniklo léno – král uděloval půdu výměnou za bezpečnost a vojenskou službu svého leníka. V tomto případě se nejednalo o vztah osobní, nýbrž o vztah člověka ke státu (králi). Skutečná státní správa vznikla až v momentě, kdy byli státní úředníci za svoji činnost placeni. Nové postupy v nakládání s půdou jsou patrné již od 8. století, kdy se z trávoplního hospodářství přešlo na trojpolní, jež lépe a efektivněji využívalo půdu. Mendl v kapitole zmiňuje i rozvoj křesťanství, jež s sebou přináší pozměněný pohled na obchod. Církev, která se ustanovila jako státní náboženství a sama získávala značný majetek z darů králů a knížat, nedůvěřovala obchodu a zakazovala počítání úroků z prodeje zboží. Tím hospodářský pokrok sice nezrychlila, ovšem pozvedla ho na vyšší, etickou úroveň. Kapitola o středověku se věnuje také Slovanům, kteří v 9. a 10. století přijímají křest, živí se lovem, chovem dobytka a hospodaří v rámci rodového společenství.

Čtvrtá kapitola popisuje vzestup obchodu a rozvoj měst, jenž probíhal na počátku 11. století. Bedřich zmiňuje hospodářskou situaci Byzance, Itálie, Nizozemí a oblasti Champagne. Důležitá je podkapitola s názvem Hansa. Ta vznikla jako sdružení německých kupeckých měst z důvodu vzájemné ochrany na cestách a pro společný postup vůči jiným kupeckým městům především v Itálii. Situace ve středověkých městech se díky rozvoji obchodu zlepšovala. Uplatňovala se především řemesla, jež byla chráněna výsadami města a sdružovala řemeslníky do cechů. Své výrobky mohli prodávat pouze mistři řemeslné dílny. Situace na venkově se taktéž zlepšovala – na městských trzích směli venkované prodávat své plodiny a naopak za ně nakupovat výrobky, které si jinak opatřit neuměli. Zlepšení přinesla také velká kolonizace, jejíž počátky v našich zemích spadají do 12. a 13. století. Kolonisté káceli lesy a vysušovali bažiny, čímž zvýšili velikost orné půdy. S kolonisty se do našich zemí dostalo také tzv. německé, purkrechtní právo, které jim zajišťovalo dědičné právo na půdu. Úpadek hospodářství v Českých zemích můžeme pozorovat v rámci husitských válek, největší rána ovšem přichází se zámořskými objevy a devalvací hodnoty českého stříbra.

Pátá kapitola s názvem Zámořský obchod a počátky kapitalismu pojednává o dobách zámořských objevů, jež započaly díky námořním plavbám Portugalců a Španělů. Ti do Evropy přiváželi kromě jiného i drahé kovy, čímž starý kontinent sice bohatl, avšak právě to

vedlo k jejich znehodnocení. Nejbohatší doly v Jáchymově a Kutné Hoře se svojí produkcí nemohli vyrovnat těm zámořským, a proto ztrácelo na hodnotě nejen české stříbro, ale i mince v peněžním oběhu v Evropě. Počátky kapitalismu můžeme přičítat vzniku manufaktur, které byly předchůdci továrního průmyslu. S novověkou společností vzniká také národní hospodářství. Mendl se dále zaměřuje na Anglii a Francii a jejich vzájemné soupeření coby nejmocnějších zemí vlastníků kolonií. Zmíněna je také protestantská etika, která napomohla rozvoji obchodu v protestantských zemích, jako je Nizozemí a Anglie. Kalvínovo učení odporovalo nauce katolické církve, protože hlásalo, že každý člověk je Bohem předurčen k určitému povolání a je pouze na něm, jak moc je v něm za svého života úspěšný. Tím je člověku „posvěcena“ i honba za co nejvyšším ziskem, která vlastně naplňuje Boží záměr.

Šestá kapitola věnující se selskému osvobození a rozvoji zemědělství pojednává o hospodářských směrech a situaci v Anglii, Irsku, Savojsku, Francii, Rusku a v Českých zemích. I zde se díky znehodnocení peněžních platů šlechty rozvíjelo vrchnostenské hospodaření, jež zatížilo především poddané povinnými robotami. Tělesné poddanství bylo zrušeno v roce 1781 Josefem II. a to bez náhrady. S rozvojem techniky se v zemědělství začaly uplatňovat stroje a hospodářství směřovalo k volnému trhu, tj. k pěstování a výrobě toho, co je doopravdy potřeba. S masivním zaváděním dopravních prostředků v 80. letech 19. století se do Evropy dostávalo levné obilí, což mělo za následek pokles ceny obilí evropského. Agrární krize na sebe nenechala dlouho čekat a státy byly nuceny uvalit na dovážená obilí cla.

Předposlední kapitola popisuje rozvoj továrního průmyslu a sociální otázky. Vůdčí mocností průmyslu bylo Německo se svým vyspělým chemickým a elektrotechnickým průmyslem. Zaváděla se tovární velkovýroba, což s sebou neslo i otázku sociální. Z dělníků pracujících v továrnách se stali zaměstnanci bez možnosti vlastnit kapitál a pracujících za mnohdy nevyhovujících podmínek. Změna nastala až po zásahu státu, který v především západních zemích zkrátil pracovní dobu, omezila se dětská práce, zavedlo se povinné důchodové a invalidní pojištění atd.

V osmé, poslední kapitole Mendl shrnuje vývoj do první světové války, jenž provázela britský imperialismus a myšlenka liberálního obchodu. Ta do celé Evropy proudila z Anglie a postupně se prosadila na celém kontinentu kromě Ruska. Volný obchod spočíval ve vývozu zboží, které je možné v dané zemi lacino vyrobit a v zahraničí draze prodat. A naopak v dovozu levně nakoupeného zboží v zahraničí.

Závěrem snad lze říci, že v dnešní době se jistě najde mnoho lepších a propracovanějších publikací, které hospodářský vývoj přiblíží lépe a obsáhleji. Uvažme ale, v jaké době Mendlova útlá knížečka vznikala a hned nám bude jasné, o jak vyhledávané a zajímavé dílo se jednalo. Sám Jan Klepl v doslovu, který je psán téměř 20 let po vydání prvního výtisku, dodává: „*V naší literatuře není za ně náhrady dodnes.*“²⁶³ Je pravdou, že text je i po 85 letech od prvního vydání velmi čtivý a pokud někdo hledá pouze stručný a jasný nástin do dané problematiky, Mendlův *Hospodářský vývoj Evropy* je pro něj určitě dobrou volbou. Mendlova slova snad nejlépe vyjádří jeho záměr: „*Poslání historie, po mém soudu, jest, aby vyličením minulosti vykládala přítomnost. Vyličení hospodářského vývoje minulého má přispěti k lepšímu pochopení i ocenění stavu přítomného.*“²⁶⁴

²⁶³ MENDL, Bedřich. *Hospodářský vývoj Evropy*. 2. vyd., Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, 1948

²⁶⁴ Tamtéž.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo zachytit životní osudy a vědecké dílo Bedřicha Mendla, historika a prvního profesora hospodářských a sociálních dějin na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Bedřich Mendl prokázal nadšení a talent pro historickou vědu již při studiích na vysoké škole. Jeho roční pobyt na Institutu pro rakouský dějezpyt ve Vídni to věrně dokazuje. Při studiích navázal nejen přátelské, ale i kolegiální vztahy, jež přetrvávaly i v dobách jeho čtyřletého pobytu mimo Prahu. V Hořicích, kam se po skončení studií i se svojí manželkou Eleonorou Mendlovou přestěhoval, si dokázal i přes svůj mladý věk vydobýt renomé váženého učitele na místní obchodní akademii. Byl si vědom toho, že i na malém městě se lze věnovat vědě a neváhal se pustit do náročné práce při inventarizaci místního archivu. Ve své kariéře si polepšil, když v roce 1920 přijal místo adjunkta v nově zřízeném Československém státním ústavu historickém vydavatelském a začal podnikat služební cesty za účelem vyhledávání bohemik pro edici *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Nová pracovní pozice sice s sebou přinášela výrazné finanční přilepšení do rodinného rozpočtu, avšak Mendla samotného rozpoltila. Stál mezi otázkou životního blahobytu své rozrůstající se rodiny, jehož chtěl docílit historickou prací a mezi nemožností být se svými nejbližšími právě kvůli zaměstnání. Tento rozpor je patrný z korespondence, jíž vedl se svojí manželkou Eleonorou při svých odloučeních od ní a od dětí. Jeho působení na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy bylo logickým pokračováním jeho vědecké kariéry. Habilitace v oboru hospodářského dějepisu středního a nového věku mu otevřela pole působnosti, účastnil se mezinárodních historických kongresů a taktéž směřoval k profesuře. Té řádné se sice nikdy nedočkal, avšak mimořádná bezplatná profesura mu navždy přisoudila prvenství v oboru hospodářských a sociálních dějin. Jeho úspěšnou, na řadu kvalitních vědeckých prací plodnou kariéru, překazily události počínající druhé světové války a s ní spojenou nacistickou perzekucí. Pod tíhou útlaku Mendlovy osoby a reálných nebezpečností hrozících jeho rodině, spáchal v září roku 1940 sebevraždu. Bylo mu 48 let.

Ve svých dílech Bedřich Mendl vycházel z českého, ale i z evropského metodologického zakotvení. O nové proudy v oblasti historiografie se velice zajímal, četl díla evropských historiků a nové metody se snažil přijímat kriticky a obezřetně. Nově ustanovující se metoda strukturálně funkční analýzy nebyla v českém prostředí zatím příliš aplikována. S nastupující potřebou zkoumání hospodářských a sociálních jevů se její užití jevílo jako

nevyhnutelné. Mendl pracoval s prameny obezřetně, pilně a svědomitě. Vždy je konfrontoval s literaturou a teoriemi svých kolegů historiků a nikdy nevynášel konečné soudy, které by z pramenů přímo nevyplývaly. Těžištěm jeho díla byla především problematika středověkých měst v husitské a předhusitské době, jejich vznik, vývoj a hospodářská a sociální struktura. Právě v těchto otázkách dokázal vyvrátit starší teorie a nabídnout čtenáři jinou perspektivu. Každý, kdo chce studovat hospodářské a sociální dějiny, jeho dílo určitě neopomene.

Život každého člověka, historika nevyjímaje, je plný určitých momentů, setkání, přátelství, ztrát a jiných událostí. Snažit se je postihnout ve vší komplexnosti je určitě úkol heroický. I přesto bylo cílem této diplomové práce vstoupit do života jednoho zvláštního historika a nabídnout čtenáři vhled do jeho vědeckého smýšlení skrze jeho díla. Předkládaná diplomová práce dozajista nevyčerpala všechny možnosti tématu. Námětem dalších prací se tak může stát Mendlova činnost v dalších veřejných institucích, zkoumány mohou být jeho novinové články, recenze či práce zabývající se moderním průmyslem. Taktéž srovnání Mendlova díla s moderními přístupy by pro utvoření celkového obrazu bylo obohacující a přínosné.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

1 Použité prameny

Archiv Akademie věd České republiky

- fond Bedřich Mendl
- fond Královská česká společnost nauk
- fond Masarykova akademie práce
- fond Kamil Krofta

Archiv Univerzity Karlovy

- fond Filozofická fakulta, osobní složka Bedřicha Mendla

Archiv Národního technického muzea

- fond Bedřich Mendl

Národní archiv

- fond Josef Šusta

SOKA Jičín

- fond Obchodní akademie v Hořicích
- fond Městský úřad v Hořicích

2 Použitá literatura

- BENEŠ, Zdeněk. Podmínky nástupnictví: Znovuobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937. BOROVSKEÝ, Tomáš, Jiří HANUŠ a Milan ŘEPA. *Kultura jako téma a problém dějepisectví*. Brno: Matice moravská, 2006. ISBN 80-86488-33-0
- BRETOLZ, Bertold. *Geschichte der Stadt Brünn. Band 1, Bis 1411*. Brünn: Verlag des Vereines, 1911
- HANZAL, Josef (ed.). *Deníky Josefa Pekaře 1916 - 1933*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-419-8
- HAVRÁNEK, Jan. Bedřich Mendl a Karlova Univerzita. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-304-0
- HLAVÁČEK, Ivan, Jaroslav KAŠPAR a Rostislav NOVÝ. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. opr. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-004-4
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Václav Novotný (1869-1932): Život a dílo univerzitního profesora českých dějin*. Praha: Academia, 2014, ISBN 978-80-200-2341-4
- HOLMANOVÁ, Tamara. Bedřich Mendl a jeho vztah k hořickému regionálnímu dějepisectví. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-304-0
- HORSKÝ, Jan (ed.). Struktura. In: HORSKÝ, Jan. *Kulturní a sociální skutečnost v dějepisném myšlení: Příspěvky k dějinám českého dějepisectví doby Gollovy školy*. Ústí nad Labem: Albis international, 1999. ISBN 80-86067-42-4
- JIROUŠEK, Bohumil. *Karel Stloukal: Profesor obecných dějin*. České Budějovice: Halama, 2014, ISBN 978-80-87082-32-4
- KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák: Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2013. ISBN 978-80-904446-9-0

- KAZBUNDA, Karel. *Stolice dějin na pražské universitě část III.: Stolice dějin na české universitě od zřízení university do konce rakousko-uherské monarchie (1882 - 1918)*. Praha: Universita Karlova, 1968
- KUČERA, Martin. *Rakouský občan Josef Pekař*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0988-6
- KUČERA Martin, Studentská anketa k výročí M. Jana Husa v roce 1915. Z dějin mínění české tvůrčí inteligence za první světové války. In: *Poceta profesoru Zdeňku Kárníkovi. Sborník příspěvků k jubilejním sedmdesátinám*. Praha, 2003, ISBN 80-246-0612-7
- KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9
- LINHART, Jiří a KOLEKTIV. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov: Dialog, 2004. ISBN 80-85843-61-7
- LINHARTOVÁ, Milena a Bedřich Mendl (eds.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pars VII (1358 - 1363), Fasciculus 5 (1362 - 1363). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963
- MÁDLE, Alois. Vzpomínáme na Dr. Bedřicha Mendla. In: ČECH, Jaroslav. *Padesát let hořického obchodního školství 1898 - 1948: Almanach vydaný k jubilejnímu sjezdu absolventů obchodní školy a obchodní akademie v Hořicích*. Hořice: Sjezdový výbor, 1948, 15 - 16.
- MAREK, Jaroslav. *O historismu a dějepisectví*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0284-7
- MENDEL, Bedřich. *Knihy počtů města Brna z let 1343 - 1365*. Brno, 1935
- MENDEL, Bedřich. *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*. Český časopis historický. 1916, 1916(22), 54 – 67
- MENDEL, Bedřich. *Hospodářský vývoj Evropy*. 2. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, 1948
- MENDEL, Bedřich. *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*. Praha: Historický klub, 1926

- MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938
- MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v Městech Pražských*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947
- MENDL, Bedřich (ed.). Z hospodářských dějin středověké Prahy. In: VOJTÍŠEK, Václav. *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Praha: Obec hlavního města Prahy, 1932, 161 – 390
- MÍŠKOVÁ, Alena a Jan PAĎOUREK. Bedřich Mendl 29. srpna 1892 - 28. září 1940. In: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892-1992*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-304-0
- MÍŠKOVÁ Alena – PAĎOUREK Jan, Psychologický experiment Bedřicha Mendla. Neznámá anketa k 500. Výročí upálení M. Jana Husa. In: *Dějiny a Současnost 15*, 1993, č. 1
- PÁTKOVÁ, Hana. Editor na cestách: Sonda do každodennosti archivních badatelských cest ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: *Archivní časopis*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky, 2000, 50(3), ISSN 00040393
- PETRÁŇ, Josef. Česká filozofická fakulta 1882 - 1918. HAVRÁNEK, Jan. *Dějiny Univerzity Karlovy 1802 - 1918*. Praha: Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-320-2
- PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta v letech 1918 - 1939 (1945). POUSTA, Zdeněk a Jan HAVRÁNEK. *Dějiny Univerzity Karlovy 1918 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-539-6
- PIRENNE, Henri. Středověká města: Studie z dějin hospodářských a sociálních. Praha: Historický klub, 1928
- POLÍVKA, Miloslav a Jiří MIKULEC. *Historický ústav Akademie věd České republiky: Všeobecná a bio-bibliografická příručka*. Praha - Brno: Historický ústav, 1999. ISBN 80-85268-83-3
- RAJZLOVÁ, Eva. *Bedřich Mendl (1892 - 1940). V obraze své rodinné korespondence*. Praha, 2011
- *Sborník pro hospodářské a sociální dějiny*. Praha: Historická sekce výzkumného ústavu ÚRO, 1946
- STLOUKAL, Karel. *Historie mého života: Skutečnost poněkud zbásněná*. České Budějovice: Casablanca, 2012, ISBN 978-80-87292-20-4

- STŘEDOVÁ, Veronika. *Strukturalismus v českém historickém myšlení*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2014. ISBN 978-80-88030-10-2
- WEBER, Max. *Sociologie náboženství: s úvodní studií Miloše Havelky*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-240-3

3 Použité internetové zdroje

- Anton Mendl. *Geni* [online]. [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <https://www.geni.com/people/Anton-Mendl/6000000013484896650?through=6000000013485248188>
- Čísla popisná. *Obecní úřad Břežany II* [online]. [cit. 2016-11-06]. Dostupné z: <http://www.brezanyii.cz/obsah/cisla-popisna>
- Historie. *Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, příspěvková organizace* [online]. [cit. 2016-06-09]. Dostupné z: <http://www.klatovynet.cz/muzeumkt/historie.asp>
- <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/EELCIX42K2VRWDO2OF2OKX2L5R4IBFIX>
- Matrika doktorů Univerzity Karlovy VIII. (1931–1934). *Studenti pražských univerzit 1882-1945* [online]. [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1513001005202135/30/?lang=cs>
- Ottův slovník naučný/ Brněnské městské právo. In: *Wikizdroje* [online]. 2013 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Brn%C4%9Bnsk%C3%A9_m%C4%9Bstsk%C3%A9_pr%C3%A1vo
- Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, I–IX, 1907–1935 — autorský rejstřík. *Staletá Praha* [online]. [cit. 2016-06-18]. Dostupné z: <http://www.staletapraha.cz/media/bibliografie/sp-2012-1-biblio-autor.pdf>
- VOŠÁHLÍKOVÁ, PAVLA. Devadesát let Historického ústavu AV ČR. *Akademický bulletin* [online]. 2012(1) [cit. 2016-02-07]. Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/2012/01/05/>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Vysvědčení z obecné školy

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 2)

Příloha č. 2: Vysokoškolský index

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4)

Příloha č. 3: Institut pro rakouský dějezpyt Vídeň

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 4)

Příloha č. 4: Dopis od bratrance Josefa Fischera adresovaný do Vídně

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 13)

Příloha č. 5: Oznámení o doktorské promoci na Univerzitě Karlově

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1)

Příloha č. 6: Mendlův rozvrh hodin na Obchodní akademii v Hořicích

(ANTM, fond Bedřich Mendl, kart. 6, f. 224)

Příloha č. 7: Rozhodnutí o pracovní činnosti v rámci Československého státního ústavu historického

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 5)

Příloha č. 8: Mimořádná profesura

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 5)

Příloha č. 9: Dopis na rozloučenou

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1)

Příloha č. 10: Parte

(AAV ČR, fond Bedřich Mendl, kart. 1, inv. č. 1)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Školní okres pražský Číslo 14
 Obecná škola ředitelství v Praze - Věhojice Školní rok 1922/23

Školní zpráva.

Bedřich Mendl, narozený dne 24. srpna 1892
 v Bejzavěšce, náboženská evangelická, začal chodit vůbec
 do školy dne 16. září 1898, do školy zdejší dne 6. září 1898
 a jsa žákem první oddělení páté třídy.

ve čtvrtletí	I.	II.	III.	IV.	
choval se	1	1	1	1	
učil se	1	1	1	1	
prospěl					
v náboženství	1	1	1	1	
v jazyce vyučovacím	ve čtení	1	1	1	
	v mluvnici	1	1	1	
	v pravopise	2	1	1	2
	v slohu (všeobecném učení)	1	1	1	1
v psaní	2	2	2	2	
v počtech a v nauce o tvarech měřicích	1	1	1	1	
v přírodopise a v přírodopyté	1	1	1	1	
v zeměpise a v dějepise	1	1	1	1	
v kreslení	2	Osvobozen			
ve zpěvu	1	1	1	1	
v tělocviku	Osvobozen				
v jazyce německém	1	1	1	1	
Vnější úprava písemných prací	1	1	1	2	
Zameškal půldni	omluvených	8	2	6	
	neomluvených	8	0	0	
Zpráva vydána dne	19 ¹⁰ 12. 19 ¹⁵ 12. 30 ¹⁰ 1923. 15 ¹⁰ 1923.				
Žák tento je <u>ještě</u> způsobilým postoupiti do vyšší třídy					
Podpisy	šprávece školy	třídního učitele	rodičů neb jejich zástupců		
čtvrtletí	I. <u>Jos Klíka</u>	<u>Jan Šterný</u>	<u>Antonín</u>		
	II. <u>J Klíka</u>	<u>Jan Šterný</u>	<u>Antonín</u>		
	III. <u>J Klíka</u>	<u>Jan Šterný</u>	<u>Marie</u>		
	IV. <u>J Klíka</u>	<u>Jan Šterný</u>			
Známky	1	2	3	4	5
Choval se	velmi staravě	staravě	nedostatečně	nehledně	
Prospěl	velmi dobře	dobře	dostatečně	seřva dostatečně	nedostatečně
Učil se	velmi plně	plně	seřva dostatečně	málo	
Vnější úprava písemných prací	velmi čitelně	čitelně	nedostatečně	nečitelně	nečitelně

Prague, July 1874
Podobizna majitele.

Vlastnoruční podpis majitele:
Bedřich Mendl

Seznam přednášek,
(Index lectionum)
do kterých byl zapsán jako řádný posluchač
(quas se frequentatorem rite professus est)

Bedřich Mendl
Rodičtě (origines): *Brünn u Č. Prada*
Otec (pater): *Antonín Mendl*

Leg. A.

Zapsán
(inscriptus)
na fakultě: *filosofické,*
(in facultate)

**c. k. české university Karlo-Ferdinandovy
v Praze**
(c. r. universitatis Caroli-Ferdinandae bohemicae
Pragensis),

Dne (die) *30/9. 1874*

Princed
kventor (quartor)

Abgangs-Zeugnis.

Wir, Rektor der k. k. Universität zu Wien und Dekan der philosophischen Fakultät, bestätigen hiermit, daß

Herr *Friedrich Mendel*
geboren zu *Brixen* in *Böhmen*
auf Grundlage des *Reifezeugnisses des k. k. Gymnasiums in Prag, vom 7. Juli 1911*

an der philosophischen Fakultät dieser Universität immatrikuliert worden ist und die Vorlesungen vom *Herbst* Semester des Studienjahres 1912/13 bis zum *Sommer* Semester des Studienjahres 1913/14 ^{ohne} _{mit} Unterbrechung

somit durch

Herbst Semester

ordnungsmäßig besucht hat.

Das akademische Benehmen des Kandidaten war *den schulmässigen*

4
 Can Bedřich Mendl,
 stud. phil.
 Vídeň IX.
 Sandergasse 3, Tür 27.

21/8/7. *ordene de pohnany 2. f. [no. 1228. ps]*
 Milý doktore,
 profatim učinam naši korespondenci
 drahou materiínou. Jsem skutečně již pře-
 dav, jak se mu bude líbit ve V. i psaní,
 již dostala jeho [jet!] již odjeví mater, konsta-
 toval jsem s radostí, že se mu vede [neob-
 kriteno!] posavad dobře. Viděl už snad ně-
 koho z delegací nebo ze Societas? p. Papou-
 ček už je také asi na ~~cestě~~ ^{mušce}. U nás dnes
 asi přestane hluboké ticho, majičho při-
 jíti onoho ~~o~~, na něj už nechť čekati; což
 všem vřemě vyřídím. Mladý muž přijede
 asi užtra. v sobotu jsem zde předtěl pp. Kou-
 radní a Pa. současně ~~o~~ ^o ~~dislo~~ ^{valne} ~~blom~~ ^{blom}

ARCHIV
 ČJAV

B E D Ř I C H M E N D L
rodem z Břežan u Českého Brodu
dovoluje si oznámiti, že bude v so-
botu dne 6. listopadu 1915 o 12^{1/2} hod.
polední v malé aule čes. university
Karlo-Ferdinandovy veřejně
prohlášen
doktorem filosofie

Příloha č. 6

Provisorní rozbor hodin 25. / X. 1916	N ^o Div.	N ^o I. ak.	X	X	X	X	X	X	Pondělí
	X	N ^o Div.	Z. II. ak.	N ^o + I. kr.	X	Z. III. ak.	X	Z. pokr.	Úterý
	N ^o I. ak.	N ^o Div.	X	Z. I. ak.					Středa
	X	X	N ^o Div.	X	X	X	N ^o + I. kr.	X	Čtvrtek
	N ^o Div.	N ^o I. ak.	Z. I. ak.	X D	Z. III. ak.	Z. II. ak.	X	Z. pokr.	Pátek
	N ^o Div.	X	N ^o I. ak.						Sobota

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.

Č. j. 18566/22.

V PRAZE, dne 12. dubna 1922.

Panu

Dr. Bedřichu M e n ě l o v i,
adjunktovi čs. státního historio. ústavu vydavatelského

v P r a z e II.

/-1700 Museum/

Ministerstvo školství a národní osvěty hodlajíc v zájmu ochrany písemných památek věnovati též pozornost dneš-
nímu stavu archivů a hospodářských registratur statků veške-
rých studijních nadací, patřících do jeho kompetence, ukládá
Vám po dohodě s Vámi, abyste tohoto roku prohlédl archivy a
registratury statků 1/ čes. studijního fondu nadačního/Tuchoměřice,
Chvala/, 2/ universitního fondu /Michle, Malešice/ a 3/ Strakovy
akademie /Okrouhlice, okr. Nēm. Brod/. O prohlídce těchto archi-
vů provázené pokud možno i povšechným jich srovnáním a zabezpe-
čením, budiž sem pak podána podrobná zpráva po případě i návrh,
jež by staly podkladem dalších opatření. Kdyby snad návštěvu
statku Okrouhlice nebylo Vám možno letošního roku uskutečniti,
podejte o tom předem zprávu, aby bylo možno v čas nalézt náhrad-
níka. Náklady s touto inspekcí spojené hrazeny budou z prostřed-
ků ministerstva.

Za ministra :

v. i. *J. Šedivý*

REKTORÁT
KARLOVY UNIVERSITY
V PRAZE.

Čís. 139 - B 2/42 - 1934/35.

V Praze, 8. října 1934.

Panu

PhDr. Bedřichu M e n d l o v i ,
mimořádnému profesoru Karlovy university

v P r a z e .

Odevzdávaje Vám dekret ministerstva školství a národní osvěty, podle něhož president republiky jmenoval Vás bezplatným mimořádným profesorem obecných dějin hospodářských a sociálních na filosofické fakultě naší university, činím tak s upřímným potěšením a připojuji zároveň jménem našeho vysokého učení projev přání plného zdaru v práci a ve všem snažení.

Rektor
univ. prof. JUDr. J. Drachovský :

J. Drachovský

Ředitel universitní kanceláře
JUDr. J. Říha :

J. Říha

Jžlo nemidm dale moznosti, abem se tih žil ve své slasti,
 ochrázím dobrovolně na onen svět, prosí Boha, aby mi odpustil.
 Děkuji své ženě za všechnu její lásku a hrdinskou obětavost,
 děkuji svým dětem. Děkuji přátelům, kteří při nás stáli, zejména Milce,
 vzpomínám své sestry a bratra.

Kromě majetku mám dvě pětinu stavebního lozu v Lím. bance
 a část klenotů deponovaných v Lím. bance (část je zhruba). Všechno
 zřízené bytu atd. náležejí ženě. Mám dědictví po matce, jehož
 projednáváním vede Dr. Jacek. Všechnu tuto trochu majetku odkazuji
 své ženě.

Prošim o prominutí své příživce a přátele, kteří udržovali
 o provedení mé arisace, že snad kuzmů jejich záměry. Jsou mi
 bližší než já, rovnou již dale přiblížeti ústně, jž pro
 svou svou tepleť má rodina. Má poslední myšlenka bude
 náležeti slasti a moudru. Bohužel lidí co nejprosta, rovnou přemenu
 jist, aby popel můj byl rozhozen po milované české zemi.

Lelko a děti, Bůh Vás opatruj!

24. září 1940.

Zdrčena krutou ranou osudu podávám všem přátelům a známým truchlivou zvěst, že na onen lepší svět odešel můj vřele milovaný a milující manžel a předobry otec, pan

Ph. Dr. Bedřich Mendl,

profesor Karlovy university a ředitel historického ústavu v. v.

Zemřel zaopatřen svátostí posledního pomazání na den sv. Václava, patrona země české, a bude dle svého přání zpopelněn v sobotu dne 5. října 1940 o 10. h. dop. v krematoriu hl. m. Prahy v Praze XII.

V Praze XIX, dne 2. října 1940.

Nám. Marie Terezie č. 11

Eleonora Mendlová,

roz. Mráčková,
manželka.

Elena, Dušan, Miluna,

děti.

Milka Mráčková,

Ing. O. Fried,

vrchní rada státních drah v. v.,

Stana Eybertová,

roz. Mráčková,
kvadrantní a kvadr.

Hedvika Friedová,

sestra.

Eleonora Mráčková,

tchyně.